

ЧАСТИНА 2. ОНОМАСТИКА. СЛОВОВІР

РОЗДІЛ 1. ВІДАНТРОПОНІМНІ АСТІОНІМИ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ЛІНГВОКУЛЬТУ- РОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ

Науково-методологічні й інтерпретаційні координати сучасної лінгвістики зумовили взаємодію ономастики та лінгвокультурології, засновану на принципах антропоцентризму, культуроцентризму, онімоцентризму.

Антропоцентризм ставить у центр усього людину одухотворену. Мова постає як «дзеркало» людини, генератор її свідомости, а світ набуває тих барв, якими людина його оловила. Мовець – найбільша цінність і сама сутність мови, а мова – Всесвіт його звершення. Ґрунт, на якому проростають ідеї пізнання світу через симбіоз мови й культури, – *культуроцентризм*. Шляхи його становлення означені зміною наукових парадигм: мова нерозривно пов'язана з культурою, проростає в культурі й відтворює її. *Онімоцентризм* осердяв наукових пошуків проголошує пізнання власної назви як найстійкішої одиниці культури та найвагомійшої її засади, органічного сплетіння мови й духу, онтологічного й феноменального.

Одна із граней людської культури – іменування пізнаного та обжитого простору – рік, гір, лісів, полів, осель тощо. Заснування поселень та надання їм імени – явище суспільне. Вони, як і все, що дійшло до нас від найдавніших часів (пам'ятки матеріальної та духовної культури, мова, писемність, світогляд, звичаї), є продуктом суспільних відносин. На складному шляху нашої історії в їхньому творенні брали участь різні чинники, з-посеред яких виокремлюють історичні, географічні та лінгвістичні¹. Вивчення ойконіма як факту історії та географії слугують надійним підґрунтям для лінгвістичних та культурологічних досліджень, для розгляду явищ традиційної духовної та матеріальної народної культури, збережених в українському ойконіміконі. Давні назви засвідчують споконвічність заселення краю українцями-автохтонами; міграційні процеси, супроводжувані перенесенням іменувань рідних осель, указують на тяглість історичної пам'яті. У багатьох назвах національний колорит збережений, а втрачений сьогодні активно відроджується, попри всілякі перешкоди та політичні суперечності; штучні, ідеологічно марковані назви, минають разом з епохою, яка їх створила. Аналіз ойконімів, здійснений у просторі лінгвокультурології, уможливує відчитування в іменах поселень світоглядних настанов етносу,

1 Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (географічні назви на -ичі). Київ: Наукова думка, 1981. С. 4.

специфічних прикмет його менталітету, розуміння психології та характеру людини-номінатора.

Лінгвокультурологічний аспект ономастичних досліджень – це мовний (лексико-семантичний, словотвірний, етимологічний, синхронно-діахронний, стратиграфічно-просторовий) і культурологічний (матеріально-духовний, соціально-, етно- та національно орієнтований) аналіз назви кожного населеного пункту. За такого підходу історія має відповісти на питання – *коли?*, географія – *де?*, лінгвістика – *як?*, а культура – *чому?* (остання дає змогу з'ясувати, чому людина номінувала поселення саме так, а не інакше).

Відтворення культури українського ойконімного назовництва передбачає наявність в онімі і лінгвальної, і культурної інформації. Лінгвальну продиктовано певними мовними законами, культурологічну визначено самою сутністю культури та об'єктивовано за допомогою культурних кодів.

Лінгвокультурологічний аналіз ойконімного простору України здійснюємо на матеріалі астіонімів. Назви міст культуроємні та репрезентують культуру назвотворення всієї України, а не тільки окремого її регіону. Важливим компонентом ономастико-культурологічного розгляду назви міського поселення є окреслення, структурування та моделювання *лінгвокультурологічного портрета* астіоніма. Такий портрет дає змогу якнайповніше об'єктивувати імпліцитні соціальні та культурно-національні характеристики назви міста. У цьому полягає основна відмінність між лінгвокультурологічним портретом та словниковими статтями лексикографічних видань, у яких зазвичай лиш частково представлена інформація, пов'язана з позамовними чинниками.

У нашому дослідженні приймаємо таку структуру лінгвокультурологічного портрета астіоніма сучасної України: *ядерна зона* (теперішня назва міста, його локалізація); *ближня периферія* (генеза астіоніма); *дальня периферія* (характеристика етимона); *інтерпретаційна зона* (контroversійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції (описові конструкції, які зрідка вживають замість офіційної назви міста), дотична до назви енциклопедична інформація тощо. Структурно повним вважаємо той лінгвокультурологічний портрет, що містить всі семантичні зони; структурно неповним той, у якому якась зона не представлена. Кожен окремий портрет може набувати різних обрисів, це залежить від того, інформацію якого ономастичного коду експлікує астіонім.

Сьогоднішній ойконімний простір України – це 29 730 назв міст, селищ міського типу, сільських населених пунктів. Із-поміж них – 461 астіонім. Це набагато менше, ніж назв сіл та селищ міського типу. Однак саме назви міст є своєрідним лакмусовим папірцем, який здатен продемонструвати природну закономірність, етнічний та національний характер, соціальні стереотипи, світоглядне й ідеологічне маркування назви, яку здійснює людина-номінатор. На творення астіоніма впливає низка лінгвальних (мовних законів

і закономірностей) та екстралінгвальних (соціально-економічних, соціально-політичних, психологічних тощо) чинників. Під час дослідження астіоніма в лінгвокультурологічному аспекті доцільно розглядати їх не просто як носіїв тієї чи тієї семантики, а і як носіїв соціально зумовленої інформації. Максимально розширюючи розуміння контексту, враховуючи всі чинники екстралінгвального характеру, отримуємо можливість інтерпретувати факти мови й почерпнути з онімів цінну інформацію. Це робить їх важливим об'єктом вивчення, причому не тільки для мовознавчих, а й міждисциплінарних досліджень гуманітарного спрямування.

Моделюючи лінгвокультурологічний портрет астіонімів України, послуговуємося фундаментальними ономастичними дослідженнями українських мовознавців Ю. Абдули², Д. Бучка³, С. Вербича⁴, І. Волянюк⁵, М. Габорака⁶, К. Галаса⁷, І. Гонци⁸, Л. Дикої⁹, О. Іваненка¹⁰, О. Карпенко¹¹, Ю. Карпенка¹², З. Купчинської¹³, О. Купчинського¹⁴, В. Лободи¹⁵, Г. Лукаш¹⁶, В. Лучика¹⁷,

- 2 Абдула Ю. А. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини): дисертація. Кіровоград, 2008. 190 с.+ 164 с. (дод.).
- 3 Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів: Світ, 1990. 143 с.
- 4 Вербич С.О. Гідронімія басейну Дністра: монографія. Луцьк: Терен, 2017. 544 с.
- 5 Волянюк І. О. Становлення і розвиток ойконімії Північної Тернопільщини ХІІ–ХХ ст.: дисертація. Тернопіль, 2009. 193 с. + 82 с. (дод.).
- 6 Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини: етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 656 с.
- 7 Галас К.Й. Українська топонімія Закарпаття в лінгвістичному аспекті: навчальний посібник. Ужгород: УжДУ, 1979. 120 с.
- 8 Гонца І.С. Словник ойконімів Уманщини. Умань: Візаві, 2017. 127 с.
- 9 Дика Л.Л. Ойконімія Східного Поділля (XIV–XX ст.): дисертація. Тернопіль, 2009. 198 с. + 312 с. (дод.).
- 10 Іваненко О.В. Назви поселень Сумщини. Київ: КММ, 2017. 336 с.
- 11 Карпенко О. З ойконімії Житомирщини: Бердичів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Слов'янська філологія. Чернівці, 2007. Вип. 354–355. С. 173–177; Карпенко О.П. Історична ойконімія Житомирщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України; Ін-т української мови; відп. ред. В.П. Шульгач. Київ, 2007. С. 126–132; Карпенко О. З ойконімії Київської області: історико-етимологічні коментарі. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Львів, 2019. Вип. 71. Ч. 1. С. 261–275.
- 12 Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. Київ: Наукова думка, 1973. 238 с.
- 13 Купчинська З.О. Стратиграфія архаїчної ойконімії України: монографія. Львів: НТШ, 2016. 1278 с.
- 14 Купчинський О.А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (географічні назви на -ичі). Київ: Наукова думка, 1981. 252 с.
- 15 Лобода В.В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя. Київ: Вища школа, 1976. 231 с.
- 16 Лукаш Г.П. Актуальні питання української конотоніміки: монографія. Донецьк: Промінь, 2011. 448 с.
- 17 Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В.Г. Складенко. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 544 с.

Я. Пури¹⁸, Я. Редькви¹⁹, Н. Торчинської, М. Торчинського²⁰, М. Худаша²¹, В. Шульгача²², В. Яція²³, а також працями з етно- та лінгвокультурології В. Жайворонка²⁴, В. Кононенка²⁵ та ін.

Астіонім – типовий і водночас специфічний вид ойконіма. Його типовість детермінована передусім тим, що первісно мешканці двору, осади, хутора, села тощо зазвичай не знали, що поселення стане містом. Отже, назву містові не добирали зумисне й не протиставляли її найменню села. Специфічність астіонімів, принаймні багатьох із них, проявляється в пізніші часи, коли якесь село чи селище міського типу набуває статусу міста. Назви таких поселень могли функціювати без змін, однак доволі часто виявлено протилежне: ставши містом, населений пункт зазнає перейменування; його назва отримує питоמו слов'янський суфікс *-ськ-* (*-цьк-*), що згодом набуває статусу панівного в астіонімотворенні, або ж властивий античним топонімам формант *-ія* чи компонент *-поль* (< *πόλις*) ‘місто-держава’ тощо. Астіонім яскравіше, ніж комонім, відтворює дух епохи, що його покликала до життя, він проектує назвоцентричні процеси в цій царині номінації, забезпечуючи в такий спосіб специфічний колорит астіонімного континууму.

Українськість українського міста розпочинається з українськості його назви. Село – це коріння, місто – стовбур і крона національного дерева.

-
- 18 Пура Я.О. Походження назв населених пунктів Ровенщини: монографія. Львів: Світ, 1990. 143 с.
 - 19 Редьква Я. Теробовля етнічно-антропогенна vs. Теробовлі антропонімічної та «жертвовної». *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Львів, 2012. Вип. 56. Ч. 1. С. 355–367.
 - 20 Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький: Авіст, 2008. 549 с.
 - 21 Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення). Київ: Наукова думка, 1991. 268 с.; Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних назв). Київ: Наукова думка, 1995. 362 с.; Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапеліативних антропонімів). Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2004. 536 с.; Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапеліативні утворення). Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2006. 452 с.
 - 22 Шульгач В.П. Ойконімія Волині: етимологічний словник-довідник. Київ: Кий, 2001. 189 с.
 - 23 Яцій В.О. Ойконімія Івано-Франківської області: історико-етимологічний словник. Київ: Наукова думка, 2015. 387 с.
 - 24 Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.; Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. Нариси: навчальний посібник. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
 - 25 Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2008. 337 с.; Кононенко В.І. Мова в контексті культури: монографія. Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2008. 390 с.

Назва кожного з поселень – особливий лінгвокультурологічний текст, особливий код, зашифрування якого відбулося в часі присвоєння імени, а дешифрування триває протягом усього періоду життя поселення.

Під антропонімним індивідуальним кодом астіоніма розуміємо закодовану в назві міста інформацію про базовий антропонім як ключ до її декодування, до вияву того антропоніма, який мотивував назву заселеного об'єкта. Це найбільш культуроємний код астіоніма (як і назви всякого іншого поселення). Антропоніми протягом тривалого періоду збирали в собі інформацію різних лінгвокультур і разом із пареміями, мовними архетипними образами, вербальними символами стали тими одиницями, що моделюють своєрідність кожної національної мовної картини світу²⁶.

Декодування астіонімів України виявляє різні типи антропонімів, на основі яких ці астіоніми постали: 1) давньослов'янські імена-композиції; 2) українські відкомпозиційні антропоніми; 3) українські відапелятивні антропоніми; 4) християнські імена; 5) прізвищеві назви (протопрізвища); 6) прізвища; 7) запозичені особові назви.

Антропонімний індивідуальний код охоплює чотири мікрокоди, представлені, відповідно, такими групами астіонімів: 1) астіоніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композиціями; 2) астіоніми, мотивовані відкомпозиційними антропонімами та «несправжніми» композиціями; 3) астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами; 4) астіоніми, мотивовані християнськими іменами.

Уважаємо важливим наголосити: на час заснування поселення та надання йому назви вказані антропоніми могли виконувати функцію особових імен, імен-прізвищ чи навіть прізвищ, однак не функційний статус назви впливає на лінгвокультурологічний контекст нашого дослідження, а культуроємність кожного етимона-антропоніма.

Стосовно носіїв імени в назвах міст засвідчено антропоніми, які належали: 1) особам, про яких сьогодні не маємо жодних відомостей; 2) відомим особам, котрі, проте, не є знаними історичними постатями; 3) відомим особам, котрі є знаними історичними постатями.

За можливістю побутування в ономастемі етимонами астіонімів є: 1) антропоніми, засвідчені у відомих ономастичних, давніх історичних джерелах, спеціальних ономастичних працях тощо; 2) антропоніми, не засвідчені у відомих нам писемних пам'ятках, реконструкцію яких уможливили назви поселень.

Прадавність українського міста безпосередньо пов'язана з автохтонністю його назви. Найдавнішими в переліку національно маркованих назв теперішніх міських поселень виокремлюємо астіоніми, утворені від давньослов'янських імен-композицій за допомогою архаїчного суфікса **-jь*.

²⁶ Корнієнко І. А. Антропонімна лексика в контексті лінгвокультурології. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія: Філологія. Мовознавство. 2015. Вип. 241. Т. 253. С. 53.

I. Мікрокод «давньослов'янські імена-комполити» презентують дві групи назв: 1) астіоніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-комполитами, які засвідчені у відомих ономастиконах, історичних джерелах або спеціальних працях: *Богуслав, Борислав, Володимир, Добромиль, Житомир, Ізяслав, Переяслав, Старий Самбір*; 2) астіоніми, мотивовані реконструйованими іменами-комполитами, компоненти яких засвідчено у складі інших давньослов'янських імен-комполитів: *Дрогобич, Збараж, Радомишль, Чорнобиль*. Кожну групу астіонімів проілюструємо відповідним прикладом.

– Астіоніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-комполитами, які засвідчені у відомих ономастиконах, історичних джерелах або спеціальних працях

Богуслав, м. (Кв.): *Богуславъ* + *-*жь* → *Богуславль* → м. *Богуслав*. Теперішнє місто отримало назву від однойменного літописного городища *Богоуславла*: 1195 р. – *Всеволодъ бо прослаше оу него ... Богоуславла*. Астіонім мотивовано антропонімом *Богуславъ*.

Семантику базового імени-комполита трактують як 'той, що славить Бога' або 'той, що прославився любов'ю, щастям, багатством, долею'. Ця особова власна назва відома не тільки давньоукраїнській, а й багатьом іншим слов'янським мовам: бол. *Богуслав*, пол. *Boguslaw*, серб., хорв. *Богослав*, кашуб. *Bogoslav*, чес. *Bohuslav* тощо.

Легенда пов'язує іменування городища з постаттю Ярослава Мудрого та з його відповіддю на багатолюднє «Слава Ярославу!» – «Богу слава!». Однак суперечить такій версії як структура оніма, так і відсутність не лише в Русі, а й у всій Славії назв населених пунктів, утворених від вигуківих фразем. Тож якщо Ярослав Мудрий 1032 р. і сприяв розбудові Богуслава (пам'ятник князю з такої нагоди споруджено в місті 2012 р.), то поіменоване давнє поселення було ще до його правління, тобто десь за 150, а то й більше років до того, як у літописах з'явилася перша писемна згадка про місто.

Майже десятиметрові скелі, що розкинулися вздовж русла ріки Рось, зосібна й у центральній частині Богуслава, стали причиною народження дескрипції *маленька Швейцарія*. Символом героїчної відданости української жінки рідній землі та її оборонцям уважають легендарну Марусю Богуславку²⁷.

– Астіоніми, мотивовані реконструйованими іменами-комполитами, компоненти яких засвідчено у складі інших давньослов'янських імен-комполитів

Дрогобич, м. (Лв.): **Дорогобыть* + *-*жь* → *Дорогобычь* → м. *Дрогобич*.

Вофіційних документах назва поселення фіксувалася переважно у сполонізованому варіанті: *Drohobicz*, 1378 р., а ті поодинокі джерельні свідчення, що зберегли повноголосу форму (*около Дорогобича*, 1498 р.; *города Дорогобича*, 1699 р.), не

²⁷ Котович В. Назви міст України: лінгвокультурологічний словник. Дрогобич: Посвіт, 2021. С. 50.

стали стимулом повернути первісну назву – *Дорогобич*. Астіонім мотивовано антропонімом **Дорогобыть*.

Препозиційний компонент особової власної назви *Дорого-* (*Дрого-*, *Драго-*) збережений у складі двоосновних імен: *Дорогомиль*, *Драгославъ*, *Drahobul*, *Drahobud*, *Drahamil*, *Drahamir*, *Drahorad*; *Setidrah*, *Sobedrah*; постпозиційний *-быть* – в іменах *Битомиръ*, *Radobyt*.

Переказ про *Другий Бич*, заснований недалеко від зруйнованого в XIII ст. половецьким ханом Буняком Шолудивим *Бича*, не має історичного підтвердження, але має фольклорну цінність та авторитетну підтримку І. Вагилевича: західноукраїнський просвітителі умістив переказ про *Другий Бич* у циклі «Думи» і наголосив, що це легенда, про що сьогодні нерідко забувають інтерпретатори походження назви міста. Етимологізування на взір *друга біч*, *другий бік*, *другі Губичі*, *друга добич*, *драговина*, *драгва* тощо побудоване на зовнішній подібності лексем і не ґрунтується ні на лінгвістичних, ані на культурологічних можливостях українського назовництва. Відомі дескрипції *місто Франка*, *місто Каменяра*, *місто Котермака*; набуває популярності гасло «*Дрогобич – у ньому вся сіль*»²⁸.

Отже, астіоніми, мотивовані відомими або реконструйованими давньослов'янськими іменами-композиціями, – це збережена з києворуського періоду українська ойконімна архаїка. Утворені за допомогою суфікса *-*ь*, вони не тільки свідчать про давній композитний іменник (*Богуславъ*, *Бориславъ*, *Володимъ(и)ръ*, *Добромиль*, *Житомъ(и)ръ*, *Изяславъ*, *Переяславъ Самборъ*), а й уможливають реконструкцію антропонімів **Дорогобыть*, **Збирадь*, **Радомысль*, **Чьрнобыль*.

Із праслов'янської епохи Україна успадкувала не тільки двоосновні імена, а й скорочені їхні варіанти. Явище скорочення двоосновних імен дуже давнє та закономірне. Такі особові власні назви були динамічнішими, активнішими в мовленні, з часом вони закріплювалися в офіційних документах, ставали повноправними іменами, а відтак поряд з іншими антропонімами – двоосновними, відапелятивними, християнськими – слугували основою для творення прізвищ. Розмежування давніх слов'янських відкомполітичних та відапелятивних особових власних назв безпосередньо в антропоніміці покликане відповісти на багато питань лінгвального та екстралінгвального характеру. В ойконіміці також неодноразовими були спроби з'ясувати, який антропонім послугував етимомом для творення назви поселення: відкомполітичний чи відапелятивний, бо ж важко, а часами неможливо остаточно визначити, що збережено в назві поселення на взірець *Волів*: відкомполітичний дериват *Воль* (< *Воєславъ*), відапелятивний антропонім *Воль* (> *Vil*), прізвисько *Vil* (із мотивом присвоєння 'працює, як віл', 'подібний до вола', 'має багато волів', 'любить доглядати за волами' тощо), чи прізвище *Іван Vil*. Єдине можна стверджувати беззастережно: у всіх наведених випадках ідеться про мотивованість ойконімів антропонімом.

28 Там само. С. 143.

Час та обставини виникнення поселень, екстралінгвальні відомості про реальних або ймовірних засновників, перших мешканців, осіб, на чю честь міста були поіменовані, та ін. допомагають розпізнавати у твірних антропонімах давні слов'янські відкомполитні особові власні імена або прізвиська чи спадкові прізвища, мотивовані тими антропонімами. По-різному склалася історична доля цих міст, різні вони за часом заснування, їхні назви не завжди тотожні за способом деривації. Об'єднання всіх таких астіонімів у одну групу зумовлене тільки критерієм однакової культуроємности антропонімних етимонів. Відкомполитне особове власне ім'я, яким мотивовано назву міста тисячу, п'ятсот чи тільки сто років тому, переконливо свідчить, що «перед нами словотвірний тип антропонімів, сформований на базі імен-комполитів у глибоку праслов'янську епоху»²⁹. Ці архаїчні «уламки давніх імен» (визначення З. Купчинської) так надійно заховали за скрижалями історії свою первісну семантику, що сьогодні практично будь-який із аналізованих астіонімів не має однозначного потрактування. Розглядаючи їх як експлікаторів антропонімного індивідуального коду, беремо до уваги й відомі контрверсійні тлумачення. Деякі з них зуміли стати не просто однією з найпоширеніших версій генези астіоніма, а й спричинили постання своєрідних символів, збережених на печатках, гербах, прапорах, логотипах та інших атрибутах міст.

II. Мікрокод «відкомполитні антропоніми та «несправжні комполити»» репрезентують дві групи назв: 1) астіоніми, мотивовані відкомполитними антропонімами: *Болехів, Бориспіль, Бучач, Галич, Жашиків, Жидачів, Зборів, Канів, Красилів, Любомль, Люботин, Ніжин, Перечин, Пирятин, Путивль, Радехів, Рахів, Рогатин, Славути, Снятин, Тербовля, Тлумач, Чернігів*; 2) астіоніми, мотивовані «несправжніми комполитами»: *Немирів, Нетішин*.

– Астіоніми, мотивовані відкомполитними антропонімами

Болехів, м. (ІФ): *Болех* + *-ів* (< *-овъ*) → м. *Болехів*. Землі, поіменовані Болехівськими та подаровані Данилові Дажбоговичу, відомі в писемних джерелах від 1371 р. Фіксацію назви поселення *Болехів* засвідчено в давніх актах через століття, у 1472 р.: *Bolechow*.

Мотивом для творення назви міста став антропонім *Болехъ*. Учені вважають його суфіксальним відкомполитним дериватом слов'янських особових власних імен-комполитів на взірць *Болеборъ, Болебудъ, Болегнѣвъ, Болегостъ, Болеславъ* або реконструйованого **Болестрахъ*. Первісна апелятивна семантика комполитного компонента *Бол(е-)* співвідносна із псл. **bolъ, *boleti* 'хворий, хворіти'.

Ойконім фігурує в усіх відомих історичних документах як *Болехів*, а не **Болохів* чи **Волохів*. Тож не знаходимо підстав пов'язувати його генезу з етнонімом *волох* 'волошин, румун' або з розбитими Данилом Галицьким 1226 р.

²⁹ Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1988. С. 101.

та розпорошеними Галичиною *болохівцями* – племенами зі Східного Поділля. «Волоський слід» з'явився у структурі астіоніма у зв'язку з поділом *Болехова* на дві частини – *Болехів Руський* (*Bolehow Ruthenicum*, 1488 р.) і *Болехів Волоський* (*Bolechow Valachorum*, 1472 р.) – та досі збережений у мікротопонімі *Волоське Село* (місцевість у північно-східному районі міста)³⁰.

– Астіокультуроніми, мотивовані «несправжніми композитами»

Немирів, м. (Вн.): *Немиръ*+ *-ів* (< *-овъ*) → м. *Немирів*. Поселення відоме від 1388 р. як *Немировъ*. Назву мотивовано антропонімом *Немиръ*.

Ім'я *Немиръ* (*Niemier*, *Нуемур*, *Nemer*) зазвичай зараховують до «несправжніх композитів» із компонентом *не-*. Такі назви відомі всім слов'янським мовам, а компонент *Не-* в цих та подібних до них антропонімах слугує засобом передачі значення заперечення чи суперечливості. Власне, компонент *не-* і надає аналізованим антропонімам «несправжності». *Мир-*, *-мир* засвідчено в багатьох іменах-композитах: *Мирославъ*, *Мирогостъ*, *Драгомиръ*, *Нъгомиръ*, *Вохумір*, *Dobromir* та ін.

Легенди розповідають про містечко *Мирів*, уцент зруйноване за татарської навали та відновлене як *Новий Мирів* або *Немирів*³¹.

Омонімія відкомпаративних дериватів, відапелятивних імен та апелятивів, втрата сучасною українською антропонімною системою багатьох давніх відкомпаративних власних особових назв, фонетичні зміни, які відбулися у структурі астіонімів, нерідко спричиняють контрверсійні тлумачення як генези астіоніма, мотивованого відкомпаративним дериватом, так і походження твірного антропоніма. Антропоцентричний підхід до аналізу назв поселень уможливив виявлення в їхніх основах не зафіксованих у відомих ономастиконах імен засновників чи власників (**Бучакъ*, **Пирята*, **Удькъ*, **Чьрнѣгъ*), а культуроцентрична зумовленість антропонімів продемонструвала потенції багатьох із них побутувати як антропонімні одиниці не тільки в приватному, а й в офіційному вжиткові (*Болехъ*, *Радех*, *Славута*).

III. Мікрокод «відапелятивні антропоніми» репрезентовано такими астіонімами: *Баранівка*, *Барвінкове*, *Батурин*, *Бахмач*, *Бердичів*, *Березівка*, *Біляївка*, *Борців*, *Боярка*, *Буришин*, *Гайсин*, *Глобине*, *Глухів*, *Голубівка*, *Горохів*, *Дебальцеве*, *Долинська*, *Дружківка*, *Жданівка*, *Жмеринка*, *Жовква*, *Здолбунів*, *Зміїв*, *Золочів*, *Калинівка*, *Київ*, *Кіцмань*, *Ковель*, *Козятин*, *Коростишів*, *Корюківка*, *Косів*, *Ладизжин*, *Лебедин*, *Львів*, *Малин*, *Могилів-Подільський*, *Моришин*, *Моспине*, *Мукачеве*, *Носівка*, *Обухів*, *Оріхів*, *Перецепине*, *Почаїв*, *Решетилівка*, *Ржиців*, *Сватове*, *Селидове*, *Снігурівка*, *Сокаль*, *Сорокине*, *Тернопіль*, *Тетіїв*, *Тульчин*, *Тячів*, *Угнів*, *Узин*, *Фастів*, *Хирів*, *Хоростків*, *Хотин*, *Чигирин*, *Чистякове*, *Чортків*, *Чугуїв*, *Чуднів*, *Шепетівка*, *Яготин*.

30 Там само. С. 53.

31 Там само. С. 269.

Загалом відапелятивна антропонімія в корпусі власних особових назв посідає чи не перше місце, але в списку етимонів назв українських міст відапелятивних антропонімів не більше 70. Чимало аналізованих астіонімів можна з однаковою ймовірністю трактувати або як відапелятивні, або як відкомполітні антропоніми. До того ж частина лексем, мотивовані відапелятивні антропоніми, – багатозначні одиниці, тож з'ясувати, з яким саме значенням це слово стало етимомом ойконіма, практично неможливо.

Лігвокультурологічний аналіз українських астіонімів спонукав нас об'єднати назви міст, які репрезентують мікрокод «відапелятивні антропоніми», у декілька тематичних груп.

– Астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, які вказують на ставлення батьків до новонародженої дитини (*Жданівка, Почаїв, Хотин*)

Жданівка, м. (Днц.): *Ждан(ів-ський) + -івк-а* → м. *Жданівка*. Засноване 1922 р., поселення фіксується від 1941 р. як *Новожданівка*, від 1966 р. – як *Жданівка*. Назву теперішнього міста мотивовано відапелятивним іменем *Ждан* або похідним від нього антропонімом *Жданів* чи *Жданівський*.

Значення базового антропоніма *Ждан* – ‘той, якого ждали’, ‘очікувана дитина’; *Жданів*, *Жданівський* – прізвища, утворені від давнього відапелятивного імени.

В. Лучик припускає, що свою назву місто отримало від шахти ім. *Жданова*, в основі найменування якої – прізвище радянського партійця *А. Жданова*. Однак *Жданівку* не перейменували з огляду на те, що хутір *Жданівський* (*Жданово-Черново*) відомий ще до 1917 р. і його назва не мала стосунку до уродженця Маріуполя та сталінського соратника³².

– Астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами за зовнішньою ознакою (*Біляївка, Дебальцеве, Коростишів, Малин, Носівка, Чистякове*)

Біляївка, м. (Од.): *Бе(і)ляй + -івк-а* → м. *Біляївка* або *Бе(і)ляїв + -к-а* → м. *Біляївка*. Поселення засновано наприкінці XVIII ст. на місці колишніх козацьких займищ, що дало підстави історикам говорити про назву хутора кошового судді Антона Головатого *Головківку* як про попереднє іменування *Біляївки*. Мотивом для теперішнього номінування поселення послугувало ім'я *Біляй* або згодом поширене прізвище *Біляїв*.

Біляй – особова власна назва, утворена від прикметникової основи *біл-* (< бъл-) ‘білий’, хоч можлива й версія про відкомполітне походження цього антропоніма (пор.: *Бълбогъ, Бълвѣтъ, Бъллизаръ, Бълморъ, Бълводъ, Бълославъ, Белизар, Белослав, Veligoj* та ін.).

У народних переказах ідеться про перейменування *Головківки* кошовим отаманом Сидором *Білим* або в пам'ять про нього, а також про мотивацію теперішнього астіоніма назвою озера *Біле*³³.

32 Там само. С. 143.

33 Там само. С. 45.

– Астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами за певною рисою характеру, поведінки, темпераменту, фізичного стану (*Глухів, Угнів, Фастів, Хирів, Чуднів, Шепетівка, Чортків*)

Глухів, м. (См.): *Глухъ* + *-ів* (< *-овъ*) → м. *Глухів*. Літописний *Глухів* має найдавнішу фіксацію від 1152 р.: *оу Глухова*. Назву поселення мотивовано відапелятивним антропонімом *Глух* (*Глоухъ*) або *Глухий*.

Походження антропоніма *Глух* виводять від псл. **gluxъ* ‘глухий’ (пор.: давнє козацьке прізвисько Ярема *Глух*, 1649 р.) М. Худаш припускає, що таке ім’я могло бути не відапелятивною, а відкомполітивною назвою (первісно воно звучало як *Голухъ* і було похідним утворенням від імен-комполітивів на взірць *Голиславъ, Голомужъ*).

Народні версії пов’язують походження назви із глухим, важкодоступним місцем; із віддаленістю поселення від місць основних державних подій або з «наглухо» укріпленою фортецею та ін.

Глухів 1708 р. став столицею Гетьманської та Лівобережної України, резиденцією Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського, звідси дескрипції *гетьманська столиця, остання гетьманська столиця*³⁴.

– Астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, похідними від назв рослинного світу (*Барвінкове, Березівка, Горохів, Калинівка, Оріхів, Ржищів, Яворів*)

Барвінкове, м. (Хрк.): *Барвінок* + *-ов-е* → м. *Барвінкове*. Колишнє поселення *Барвінкова стінка* заснували козаки на чолі з Іваном *Барвінком* у 1651 р. Відомі історичні джерела фіксують його від другої половини XVII ст. Ойконім мотивовано відапелятивним антропонімом *Барвінок*.

Особова власна назва *Барвінок* походить від апелятива *барвінок* ‘трав’яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами’, який через польську й чеську мови запозичено з німецької. В українській етнокультурі рослина щедро наділена символікою особистого щастя, нерідко вживається в порівнянні, як-от: ‘хлопець молодий, як *барвінок*’.

Іван *Барвінок* (1620–1668) – отаман Війська Запорозького, сподвижник Богдана Хмельницького, про життя та боротьбу якого розповідає історичний роман М. Зеленого «Думи про козака *Барвінка*».

Народні перекази пов’язують походження назви поселення як із прізвиськом отамана *Барвінка*, так і з особою козака *Шпака*, який поселився на теренах колишньої слободи *Барвінкова стінка*, а остання нібито отримала свою назву від заростей *барвінку*.

Наприкінці 1960-х рр. зніщений, а 1992 р. завершено спорудження пам’ятника Іванові *Барвінку* в *Барвінковому* з написом «*Козак запорізький Іван Барвінок, засновник міста в 1652 р.*»³⁵.

34 Там само. С. 105.

35 Там само. С. 21.

– Астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, похідними від назв тваринного світу (*Баранівка, Бахмач, Голубівка, Зміїв, Козятин, Косів, Курахове, Лебедин, Львів, Снігурівка, Сорокине*)

Баранівка, м. (Жт.): *Баран* + *-івк-а* (< *-овк-а*) → м. *Баранівка*. Поселення згадане в документах за 1565–1566 рр. Його назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Баран*. Відомі писемні свідчення про ім'я *Баран* в українців від XV–XVI ст., у поляків – від XIII ст.

Базовий антропонім походить від апелятива *баран* ‘самець вівці’; ‘назва вола із вигнутими назад рогами’, вживаного, очевидно, у значенні ‘нерозумна, слабодуха людина’ або ‘вперта людина’. У давнину *барана* вважали символом чоловічого першопочатку, творчої енергії, родючості, оновлення, багатства; *баранячі роги* – емблема земної рослинності, її пробудження й розквіту навесні; *баран з великими рогами* – частий персонаж замовлянь; водночас ця тварина є уособленням глупоти й упертості; у народі це ще й символ невинності, особливо порівняно з вовком.

Словник за редакцією І. Срезневського з покликанням на лексему *бараниє* («Златоструй», XII ст.) ‘боріння, борня, боротьба’ спрямовує пошуки семантики антропоніма-мотиватора цілком в інше русло: первісно ‘місце боріння, боротьби’³⁶.

– Астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, похідними від назв страв чи продуктів харчування (*Борців*)

Борців, м. (Тр.): *Борць* + *-ів* (< *-овь*) → м. *Борців*. Сьогодні не відомо назви давньоукраїнського городища, яке передувало теперішньому містові, а в писемних джерелах середини XV ст. поселення мало таку ж назву, як і зараз – *Borszczow*, 1453 р. Ойконім мотивовано відапелятивним антропонімом *Борць*.

Особова власна назва *Борць* походить від апелятива *борць* ‘квас із буряків, з якого готують борщ’, ‘рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ’, ‘національна рідка страва, що вариться з посічених столових буряків (раніше перев. заквашених), капусти з додатком картоплі та різних приправ’. Однак назва міста могла зазнати фонетичної трансформації за аналогією до відомого апелятива, як це сталося з первісним ойконімом *Боршиє* (*Borszow*, 1447 р.), а теперішньою назвою села *Борців*, що на Львівщині. У такому випадку йдеться про базовий відкомполітичний антропонім *Борш* (*Боршь* < *Борь* < *Боривой*, *Боригнѣвъ*, *Бориславъ* тощо), а не про відапелятивний. Розглядаємо назву міста серед мотивованих відапелятивними, а не відкомполітичними антропонімами, позаяк у жодному історичному документі XV ст. і подальших століть не вдалося відшукати варіанта назви цього поселення як *Боршиє*, а це означає, що вже шість століть поспіль ойконім асоціюється з відапелятивним антропонімом *Борць*, а за народною етимологією – безпосередньо з апелятивом *борць*.

Український *борць* став якщо не символом, то, принаймні, візитівкою міста, головню на час проведення тематичного фестивалю «*Борць'їв*»³⁷.

36 Там само. С. 20.

37 Там само. С. 57.

– Астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, похідними від назв предметів, об'єктів тощо (*Буришин, Київ, Могилів-Подільський, Обухів*)

Буришин, м. (ІФ): *Буриша* + *-ин* (< *-инъ*) → м. *Буришин*. Про заснування теперішнього *Буришина* на місці колишнього *Нового Села* (*Nowe Selze*, 1435 р.; *Nowe Siolo*, 1565–1566 pp.) свідчать історичні джерела XVI ст.: *Bursztyn*. Назву міста мотивовано антропонімом *Буриша*.

Особова власна назва *Буриша*, що виявлена серед сучасних прізвищ, як і апелятив *буришин*, прийшли в українську мову з німецької через польське посередництво. На апелятивному рівні лексема споріднена з нижньонім. *bernen* від дієслова *brennen* ‘горіти, полум’яніти’ та іменником *stēn* ‘(коштовний) камінь’. Повний збіг назви міста *Буришин* із назвою коштовного каменя *буришин* дав підстави і деяким професійним дослідникам, і аматорам говорити про ймовірне утворення ойконіма від апелятива *буришин* або від однойменного мікротопоніма *Буришин*. Припускаємо, що спосіб останньої номінації можливий як метафоричне утворення (за назвою подібної до бурштину жовтої глини), позаяк ні бурштинових покладів, ні тим більше промислів у межах міста чи регіону немає і, як уважають історики, ніколи не було. Можливо, надаючи поселенню назву *Буришин*, номінатори від самого початку розраховували на такі асоціації, а з часом первісний мотив поіменування населеного пункту та ім’я його засновника (власника) забули.

На гербі та прапорі сучасного *Буришина* зображено два стилізовані камені *буришину* – асоціативний символ назви міста³⁸.

– Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами за суспільним, соціальним, родинним становищем, статусом тощо (*Боярка, Дружківка, Сватове, Тетіїв*)

Боярка, м. (Кв.): **Боярко* → м. *Боярка*. Місто *Боярка* утворене 1956 р. об’єднанням сіл *Будаївка, Боярка* (тепер *Тарасівка*) та селища *Газовиків*. Село *Боярка* відоме від початку XV ст., хоч було засноване, імовірно, ще раніше, а від 1868 р. мало назву, спільну з *Будаївкою* – *Боярка-Будаївка*. Після спорудженої тут залізничної станції за пристанційним поселенням закріпилася назва *Боярка*. Первісну назву давньоукраїнської оселі мотивовано відапелятивним антропонімом **Боярко*.

**Боярко* – похідне суфіксальне утворення з суф. *-к-о* від антропоніма *Боярь* або й безпосередньо від апелятива *боярь* ‘боярин’; пор.: *бояри* ‘привілейована верства суспільства за княжої доби, княжі дружинники, високі посадовці в Київській державі’ та сучасне прізвище *Боярко*.

В. Лучик надає перевагу версії про утворення назви поселення за допомогою суфікса *-к-а* в релятивній функції безпосередньо від апелятива *бояр* ‘т.с., що *боярин* у Київській Русі – великий землевласник, що належав до князівського двору і входив до складу військової дружини князя’³⁹.

38 Там само. С. 64.

39 Там само. С. 58.

– Астіоніми, мотивовані відапелятивними антропонімами за поведінкою, вчинками, заняттям тощо (*Перещепине, Решетилівка, Тульчин, Тячів, Хоростків*)

Перещепине, м. (Дніп.): *Перещепена* + *-ин-е* → *Перещепине*. Козацьке поселення відоме від 1764 р. як одна з головних слобід Орільської паланки. Його назва мотивована відапелятивним антропонімом *Перещепена*.

Антропонім *Перещепена* – похідне утворення від дієслова *перещепити, перещеплювати*. Ця особова власна назва зафіксована серед сучасних українських прізвищ та належала ймовірному засновникові поселення – козакові *Перещепені*.

Народна етимологія пов'язує утворення назви теперішнього міста з назвою колишнього урочища, яке нібито *перещеплювало*, тобто відокремлювало Гетьманщину від Запоріжжя. За іншим переказом, ойконім походить від дієслова *перечіпляти* 'перехоплювати'⁴⁰.

– Астіоніми, мотивовані відтопонімними антропонімами (*Долинська, Тернопіль*)

Тернопіль, м., обл. центр (Тр.): *Тарно(вський)* + *-поль* → *Тарнополь* → м. *Тернопіль*. Як фортеця, а далі як місто, засноване на місцевості Сопільче Яном *Тарновським*, поселення відоме з XVI ст. (1540 р.): *Tarnopolie in districtus trambowliensis*, 1564 р. У наступних століттях це місто найчастіше називали *Тарнополь*, укр. *Тернопіль* (як результат асоціації з апелятивом *терен* чи *тернове поле*). Первісна назва мотивована відтопонімною родовою прізвищевою назвою *Іоанка з Тарнова – Яна Тарновського*. Вказівка на *тернову місцевість*, про яку нерідко ведуть мову дослідники, якщо й закладена в назві теперішнього міста *Тернопіль*, то дуже опосередковано: *терен* → *тернова місцевість* → *Тарнов* → *Ян із Тарнова* → *Ян Тарновський* → *Тарнополе* → *Тарнополь* → *Тернопіль*.

Від 2013 р. у *Тернополі* проходить український музичний фестиваль, який покликав до життя широко відому тепер дескрипцію *файне місто*⁴¹.

– Астіокультуроніми, мотивовані антропонімами з неоднозначною, сумнівною або неясною семантикою (*Батурин, Бердичів, Гайсин, Глобине, Жмеринка, Здолбунів, Золочів, Кіцмань, Ковель, Корюківка, Ладижин, Моришин, Мукачєво, Селидове, Сокаль, Узин, Чигирин, Чугуїв, Яготин*)

Батурин, м. (Чрн.): **Батура* + *-ин* (< *-инь*) → м. *Батурин*. Джерела наводять різні дати першої писемної згадки про поселення – 1576 р. та 1625 р. Його назву мотивовано антропонімом **Батура*.

В основі антропоніма лежить тюркський апелятив *батур* 'герой; хоробрий' або, можливо, укр. діал. *батура* 'великий кнут, кнутище, батіг'.

Назву міста нерідко пов'язують із польським королем Стефаном *Баторієм*. Цікавим та таким, що можна пояснити на слов'янському мовному ґрунті є антропонім **Батюра* < **Батя* < староукр. *батя* 'батько', який міг стати

40 Там само. С. 310.

41 Там само. С. 403.

мотиватором для утворення імовірної первісної назви поселення **Батюрин*. Утративши зв'язок із базовим антропонімом, уже від середини XVI ст. назва поселення фігурувала як *Батурин*, а не **Батюрин*.

Дескрипції *остання столиця українського козацтва; гетьманська столиця (Батурин – колишня резиденція гетьманів Лівобережної України Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського)* надійно зберігають пам'ять про історичне минуле міста. *Батурин* – символ великої трагедії в історії України: 2 листопада 1708 р. московські війська за наказом Петра I захопили й знищили столицю гетьмана Івана Мазепи, убили та закатували всіх мешканців міста, незалежно від віку й статі (загинуло від 11 до 15 тисяч батуринців). Унаслідок цієї страшної події назва *Батурин* відома як конотативний астіонім зі значеннями: 1) 'національна трагедія'; 2) 'зруйноване місто'.

Лексикографічні джерела фіксують слово *батуринка* 'вид верхнього жіночого одягу', утворену від назви міста *Батурин*, звідки пішла мода на це вбрання. Народні перекази узгоджують назву поселення з розмовним гіпотетичним апелятивом *батура* 'каланча, вишка, вежа, фортеця, містечко'⁴².

Як бачимо, мовно-культурна інтерпретація астіонімів, мотивованих відапелятивними антропонімами, демонструє тяглість традиції поіменування поселення за власною назвою засновника чи власника. У назвах міст закодовано низку давніх особових імен, імен-прізвицьк, прізвищ, омонімних з апелятивами. Прочитання таких астіонімів як лінгвокультурних текстів демонструє антропоцентричний характер їхнього первісного поіменування. Часто такі антропоніми не збереглися в сучасній українській мові, вони не зафіксовані у відомих нам ономастиконах, і тільки аналіз астіонімів, мотивованих давніми відапелятивними іменами, уможливує за структурою ойконімів побачити імена осіб, на чю честь названо теперішні міста (**Боярко* (м. Боярка), **Жмерин* (м. Жмеринка), **Долбун* (м. Здолбунів), **Золоч* (м. Золочів), **Коцмань* (м. Кіцмань), **Ковель* (м. Ковель), **Мукач* (м. Мукачєво), **Перещєпа* (м. Перещєпине), **Решетило* (м. Решетилівка), **Ржище* (м. Ржищів), **Сокаль* (м. Сокаль), **Тетій* (м. Тетіїв), **Уго(е)нь* (м. Угнів), **Уза* (м. Узин), **Фаст/*Хваст* (м. Фастів), **Хир* (м. Хирів), **Хоростко* (м. Хоростків), **Хотѣнь* (м. Хотин), **Чудно* (м. Чуднів), **Ягота* (м. Яготин) та ін.)

Декодування астіонімів мікрокоду «відапелятивні антропоніми» уможливує, з одного боку, відмежування досліджуваних назв поселень від астіонімів-експлікаторів апелятивного коду, а з іншого – з певною мірою вірогідності об'єднати базові імена в тематичні групи. Етимонами деяких астіонімів стали або могли стати імена, імена-прізвицька, прізвища відомих осіб: старійшини-князя *Кия* (м. Київ), галицько-волинського князя *Лева* Даниловича (м. Львів), древлянського князя Мала (м. Малин), молдавського господаря Єремії *Могили*

42 Там само. С. 22.

(м. *Могилів-Подільський*), графа Яна *Тарновського* (м. *Тернопіль*), представника роду *Калиновських* (м. *Калинівка*), січовиків Івана *Барвінка* (м. *Барвінкове*), Сави *Носа* (м. *Носівка*), останнього писаря Запорозької Січі Івана *Глоби* (м. *Глобине*), легендарних козаків *Дружка* (м. *Дружківка*), *Обуха* (м. *Обухів*), *Решетила* (м. *Решетилівка*), власника трактиру Олександра *Березовського* (м. *Березівка*), землевласників Петра *Голуба* (м. *Голубівка*), Іллі *Дебальцева* (м. *Дебальцеве*), Ольги *Долинської* (м. *Долинська*), купця Івана *Чистякова* (м. *Чистякове*) та ін.

Генезу низки антропонімів-мотиваторів назв міст не завжди вдається пояснити на українському мовному ґрунті. Лінгвокультурологічний портрет таких астіонімів (*Бахмач*, *Батурин*, *Буришин*, *Гайсин* та ін.) уміщує зазвичай немало контрверсій, позаяк невиразною є не тільки ойконімно-апелятивна, а й ойконімно-антропонімна зумовленість.

Входження та засвоєння понад 300 чужомовних християнських імен в антропонімійну систему української мови – еволюційний процес, важливий не лише для розбудови простору особових власних іменувань, а й для збагачення духовної культури українців. Християнські імена грецького, латинського, староеврейського походження проходили фонеморфемну адаптацію до української мови; завдяки своєму варіантотворчому потенціалу міцно закріплювалися в народнорозмовному мовленні; набували якнайширшого спектру емоційно-експресивних конотацій⁴³.

Імена, а згодом і посталі на їхній основі прізвища, ставали етимонами назв населених пунктів. Тож моделювання лінгвокультурологічного портрета астіоніма, мотивованого християнським іменем, сьогодні передбачає не тільки характеристику базового антропоніма, а й агіоніма, того культурологічного джерела, яке закладено в назві поселення. Засновників, власників поселень охрещували іменами святих, які за християнською традицією ставали їхніми небесними заступниками і покровителями поіменованих на їхню честь осель.

Назви мікрокоду «християнські імена» поділено на дві групи: 1) астіоніми, мотивовані християнськими іменами: *Авдіївка*, *Амвросіївка*, *Ананьїв*, *Андрушівка*, *Василівка*, *Васильків*, *Гадяч*, *Ізмаїл*, *Кадіївка*, *Костянтинівка*, *Костопіль*, *Старокостянтинів*, *Макіївка*, *Маріуполь*, *Мар'їнка*, *Миколаїв* (2), *Миколаївка*, *Миронівка*, *Олександрівськ*, *Семенівка*, *Харків*, *Ходорів*, *Ямпіль*, *Яремче*; 2) астіоніми, мотивовані запозиченими іменами, не канонізованими Православною Церквою: *Ірміно*, *Карлівка*.

– Астіоніми, мотивовані християнськими іменами

Авдіївка, м. (Днц.): *Авдій* + *-івк-а* (< *-овк-а*) → м. *Авдіївка*. Одне з найдавніших поселень Донеччини, уперше згадане в писемних джерелах під 1778 р. Його назву мотивовано іменем *Авдій* (*Овдій*).

43 Белей Л. До питання про християнізацію іменника українців. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. Вип. 37. С. 7.

Авдій (Овдій) – канонізоване християнською церквою ім'я, < давньоєв. *Obhadyūhū* 'раб, служитель Бога'; можливо, < гр. *audeis* 'милозвучний'. Ім'я *Авдій (Авдѣу)* засвідчено серед особових імен українців у документах XVI ст., хоч воно побутувало серед населення й раніше. Сучасні українські словники закономірно фіксують *Авдій* як *Овдій*.

Святий *Авдій*, четвертий пророк із-поміж 12 малих пророків, служив домоправителем в ізраїльського царя Ахава. Зрікшись язичництва, пішов за пророком Іллею Фесвіт'янином і сам отримав дар пророцтва. *Авдій* – автор християнського писання, яке складається з однієї глави і є найменшим твором старозавітної біблійної книжності. Однак саме про *Авдія* сказано, що він малий пророк за величиною створеного тексту, але не за глибиною висловленої думки. День пам'яті святого пророка *Авдія* – 2 грудня.

Припускають, що засновником *Авдіївки* був легендарний козак *Овдій*, який прийшов сюди на початку XVIII ст. та привів вихідців із Північної України⁴⁴.

– Астіоніми, мотивовані запозиченими іменами, не канонізованими Православною Церквою

Ірміно, м. (Лг.): *Ірма* + *-i[u]n-o* → м. *Ірміно*. Астіонім мотивовано іменем *Ірма*. Поселення відоме від 1808 р. як село *Петрівка*. Коли в цій окрузі 1895 р. Степан Марцеарлі-де-Делінесті відкрив шахти, з'явилася *Ірминська шахта*, *Ірминський роз'їзд* та поселення *Ірминка*. Усі об'єкти поіменовано на честь дочки промисловця – *Ірми*.

1935 р. *Ірміно* отримало статус міста, а в 70-х роках ХХ ст. разом з *Алмазною* та *Кадіївкою* об'єднано в одне поселення – *Кадіївка*. Після відокремлення від *Кадіївки* *Ірміно* перейменували на *Теплогірськ*, а від 2010 р. – знову на *Ірміно*, хоч норми українського правопису та правила назовництва вимагають форми *Ірмине*.

Антропонім *Ірма* – скорочений варіант давньонімецьких імен *Irmgard*, *Irmenberta*, *Ermentrud*, *Irmintrud*; *Irma* або *Irmen* 'герман. бог війни й неба'.

У назвах багатьох міст збережено християнські імена, що засвідчує активність в українському вжиткові церковно-християнського ономастикону з рідкісними іменами чи їхніми варіантами: *Авдій* (м. *Авдіївка*), *Гадяк* < *Гаад* / *Гад* (м. *Гадяч*), *Харко* < *Харитон* (м. *Харків*), *Яремко* / **Яремец* < *Ярема* (м. *Яремче*) та ін. Звернення до церковно-християнського іменослова як до джерела канонічного імени підтверджує культурологічну значущість імен-мотиваторів та уможливило запровадження традиційних Днів міста суголосно з відповідними Днями пам'яті святих.

Отже, астіоніми – згорнуті лінгвокультурні тексти, здатні не тільки слугувати лінгвістичним знаком заселеного людиною об'єкта, а й ословлювати обжитий та поіменований простір через призму культури назовництва.

44 Там само. С. 5.

Моделювання лінгвокультурологічних портретів астіонімів, мотивованих антропонімами, дало змогу простежити генезу, особливості функціонування, культурно-історичну та національну зумовленість кожної з назв міст.

Ойконімія – чи не найчастіше досліджувана сфера онімного простору і водночас чи не найбільш утаємничена. Різні підходи до її вивчення зумовили вироблення низки методик, у межах яких пріоритетними визнані етимологічний, структурно-словотвірний, лексико-семантичний принципи аналізу. Сучасні пошуки українських та зарубіжних лінгвістів спонукають до вияву механізмів інтерпретації ойконіма як елемента ойконімного простору, а водночас і як згорнутого лінгвокультурного тексту, специфічного лінгвокультурного феномену. Дослідження назв міст у лінгвокультурологічному аспекті дає підстави стверджувати, що вони за своєю суттю національно-українські та слугують багатим джерелом пізнання культури, ментальности, світобачення та світовідчуття народу.

РОЗДІЛ 2. ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СЛОВОТВІРНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ІМЕННИКОВИХ ФОРМ: НАЗИВНИЙ І РОДОВИЙ МНОЖИНИ – ТВІРНІ БАЗИ ПРИ ОНОМАТИЗАЦІЇ/ ТРАНСОНОМАТИЗАЦІЇ

У сучасній основоцентричній дериватології абсолютно виправданою є увага дослідників до твірної бази, використання якої як «засобу внутрішньоструктурної типології спонукає до актуалізації низки теоретичних і практичних проблем», вивчення яких «повинно дати відповідь на ряд питань:

– Які є класи твірних основ за різними параметрами...? – Які семантичні, граматичні й конотативні інгредієнти твірного слова і в який спосіб переймаються, засвоюються смисловою структурою похідного слова...? – Чим зумовлюється дериваційна поведінка твірних...? – Які позамовні фактори впливають на використання різних класів твірних основ у словотворенні? – Які процеси супроводжують формальне поєднання... твірних основ із формантами?»¹.

Морфологічна форма слова як твірна база – це поки що мало досліджений об'єкт основоцентричної дериватології (спроби класифікації морфологічних форм як твірних баз, аналіз дієслівних словотвірних типів у структурі словотвірної парадигми форм вищого ступеня порівняння прикметника, а також модифікаційних словотвірних типів на -ат-к-о/-атк-о як результату словотвірної продуктивності непочаткових іменникових форм².

Питання словотвірної похідності (як семантичної, так структурної) від непочаткової іменникової форми, зокрема від непрямих відмінків однини чи форм множини, у діяхронії та синхронії часто викликає сумніви, породжує гіпотези, які або вдається обґрунтувати, або ж доводиться спростовувати. У багатьох випадках саме ономастична дериватологія здатна беззаперечно підтвердити таку похідність, адже деякі моделі онімів доповнюють перелік

- 1 Ґрещук В.В. Нариси з основоцентричної дериватології. *Нариси з основоцентричної дериватології* / за ред. В.В. Ґрещука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. С. 7–8.
- 2 Кузьма І.Т. Морфологічна форма слова як об'єкт дериватології (до питання про словотворчу спроможність морфологічних форм сучасної української мови). *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Львів, 2017. Вип. 64 (1). С. 96–101; Кузьма І. Словотворча здатність форм ступенів порівняння прикметника в сучасній українській мові (дієслівні словотвірні типи). *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Львів, 2018. Вип. 68. С. 6–76; Кузьма І. Іменникові форми з основою на -ат- у словотвірній системі української мови (модифікаційні словотвірні типи на -ат-к-о/-атк-о в діяхронії та синхронії). *Збірник наукових праць на пошану професора Таміли Панько*. Львів, 2021. С. 376–390.

апелятивних словотвірних типів, у яких деривантом виступають різні іменні морфологічні форми. Власні назви можуть зберігати пам'ять про давні словотвірні моделі, які або втратили продуктивність, або взагалі не збереглися в апелятивному словотворенні. Тому для об'єктивного виявлення й дослідження будь-якого дериваційного явища необхідно залучати всі похідні одиниці мови, хоча, звичайно, ототожнювати словотворення загальної і власної назв не можна.

На думку І. Ковалика, власні найменування переважно не становлять спеціальних словотвірних типів, а деякі засоби і способи словотворення в загальному лексичному складі мови є характерними і для онімів³. Недоліком наших підручників і посібників мовознавець називає відсутність онімного матеріалу в розділах про словотвірну систему мови (пор., наприклад, чеські, словацькі, болгарські граматики, які аналіз різних словотвірних типів ілюструють прикладами і загальних, і власних назв, «що має велике значення для дослідження історичного розвитку словотвору мови»)⁴. Крім цього, «між власними і загальними назвами відбуваються постійні взаємопереходи в результаті семантичного / лексико-семантичного / лексико-морфологічного та морфолого-синтаксичного способів словотворення... У явищах ономатизації, трансономатизації та деонматизації відбуваються різні лексико-семантичні процеси та формально-граматичні зміни»⁵.

Лексико-семантичний (онматизація, трансономатизація), морфолого-синтаксичний у поєднанні зі семантичним (субстантивіація, ономатизація), афіксальний (суфіксація) способи є найбільш характерними для онімного словотворення. Ойконіми й антропоніми становлять надзвичайно цінний матеріал і для дериватології, зокрема основоцентричної. Адже деякі з назв виразно засвідчують давню словотвірну здатність *непочаткової іменної форми*:

1) твірна словоформа / твірне слово в непочатковій формі при лексико-семантичному (семантико-морфологічному) і морфолого-синтаксичному способах: давні прізвищеві назви й сучасні прізвища *Луцята, Щурат, Карпа, Захара*, топоніми *Рівне, Тальне, Ясинувата, Сарни, Помонята, Пуятичі*;

2) твірна основа на -ат-, мотивована називним/родовим множини при суфіксальному способі: давні прізвищеві назви, а згодом прізвища *Пуятич, Мушатич, Мушатенко, Корятович, Шкуратюк*, топоніми *Пирятин, Гусятин, Рожнятів* та ін. Такі суфіксальні оніми, пов'язані з непочатковими формами черезступенево, дають підстави ономастам, дериватологам, етимологам теоретично відтворити їхні твірні бази (антропоніми на -ат(а), -ат-), якщо ті не задокументовані (див. словникові статті з особовими назвами на -ат(а), -ат- у П. Чучки⁶).

3 Ковалик І.І. Вчення про словотвір. Вибрані праці. Ч.1 / упор. та автор передмови В. Грещук. Івано-Франківськ; Львів: Місто НВ, 2007. С. 360.

4 Там само. С. 360.

5 Ковалик І.І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Ч. II. / упор. З. Терлак. Львів; Івано-Франківськ, 2008. С. 280–281.

6 Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011.

Результатом словотвірної продуктивності форми називного множини одиничних іменників переважно чоловічого, рідше жіночого й середнього роду при лексико-семантичному способі стали множинні ойконіми, утворені ономатизацією апелятивів чи трансономатизацією інших онімів (антропонімів): *Броди, Прилуки, Сарни, Піски, Лани, Гаї, Бірки, Мостиська, Монастириська, Бровари* (давніший варіант *Броварі*), *Мельники, Винники, Дігтярі, Печеніги, Терни, Ріпки, Буки, Буди, Саги, Роздори*. Аналогічна похідність складених назв *Великі Мости, Горішні Плавні, Жовті Води*⁷.

Така модель відома не тільки із сучасних реєстрів населених пунктів, а й із давніх українських пам'яток: *Борьтники* мн. (2) (назва села у Львівській землі) *Бортники: а при то(м) были... па(и) сенко процев(и) па(н) гричко из борьтникъ* (Зудечів, 1428); *дмитрь ходоровьскы и... па(н) гричко з борьтникъ* (Зудечів, 1430). ФОРМИ: род. *борьтникъ* (1428) (ССМ I, 114). *Бурсуковцы* мн. (3) (назва села у Волинській землі) *Борсуки: записаль былъ мне... Борсоуковци* (Вільна, 1482). ФОРМИ: наз. *Бурсуковцы* (1463); знах. *Борсоуковци* (1482) (ССМ I, 131)⁸.

Пор. також: *Бровари* – м., рц. Київської обл.; ще за часів Київської Русі тут було поселення; назва вперше згадана в документах за 1628 р.; очевидно, < *бровар*; у плані змісту словотворчим засобом слугує закінчення -и. *Броди* – м., рц. Львівської обл.; розташоване на р. Суховільці (бас. Прип'яті); назва вперше згадана в «Поучении Мономаха» під 1096 р.; < *бродь* 'брід, шлях, прохід'. *Бортники* – с.: 1) Вінницької обл.; 2) Івано-Франківської обл.; 3) Київської обл.; 4) Львівської обл.; *Бортничі* – с. Київської обл.; < *бортники* 'залежні від феодалів селяни, які збирали мед диких бджіл у бортах (дуплах дерев), а згодом у спеціально підвішених на деревах дуплянках; бортники (бортничі) сплачували феодалам данину медом'⁹.

Дослідниця української архаїчної ойконімії З. Купчинська вважає, що ойконіми *pluralia tantum* – це насамперед назви на *-ичі* та *-ани*, хоч плюральні відапелятиви теж належать до слов'янської архаїки (*Броды, Белзы, Прилуки*).¹⁰ Цікаво, що з-поміж п'яти причин появи ойконімних плюративів З. Купчинська називає три, пов'язані саме з непочатковою формою іменника, а саме з формою множини одиничних твірних баз: 1) формам множини дійсно відповідає певна кількість предметів (*Brězy, Pjenki*); 2) назва певної місцевості або населеного пункту виникла з форми множини назви одного з предметів на цій місцевості (*Brody* 'поле біля броду'), тобто від загальних назв або географічних термінів, що позначають місцевий ландшафт, та ін.; 3) патронімні назви; 4) апелятиви у формі *pluralia tantum*; 5) за аналогією до інших назв у формі *pluralia tantum*.¹¹

7 Янко М.Т. Топонімічний словник України: Словник-довідник. Київ: Знання, 1998.

8 Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2-х т. / голова редкол. Л.Л. Гумецька. Київ: Наукова думка, 1977–1978 (далі в тексті – ССМ).

9 Янко М.Т. Топонімічний словник... С. 57–59.

10 Купчинська З.О. Архаїчні ойконіми на -ичі в системі плюративів. *Українська мова*, 2012. № 3. С. 73–93.

11 Там само. С. 75.

Така загальна тенденція увиразнює дериваційну значущість непочаткової морфологічної форми множини як твірної бази і в діяхронії, і в синхронії.

Модель «одиничний апелятивний іменник/антропонім у формі називного множини → множинний онім» особливо продуктивна в мікротопонімії. Наприклад, на Львівщині зафіксовані такі назви мікрооб'єктів: *Луги* 'поле', *Гори* 'ліс', *Черешні* 'дорога', *Потічки* 'пасовище', *Галайки*, *Раки*, *Пилипи* – частини селища, мотивовані особовими назвами *Галайко*, *Рак*, *Пилип*.¹² З. Купчинська стверджує: «Ойконім у формі *pluralia tantum* означає окремий географічний об'єкт і з часом сприймається як одне ціле. Очевидним є те, що такий процес був пролонгований, доказом цього є певні хитання у вживанні однини і множини в інших слов'янських мовах; таке явище спостерігаємо на сучасному етапі в українській мікротопонімії»¹³.

У процесі лексико-семантичного творення топонімів від іменникової форми називного множини чоловічого (рідше жіночого й середнього) роду, як звичайно, апелятиви десемантизуються, назви істот переходять до розряду неістот, абстрактні назви стають конкретними, оніми трансономатизуються. Граматичні зміни при цьому переважно мінімальні: деривати втрачають категорію роду, іменникова категорія числа із семантико-граматичної перетворюється на формально-граматичну, а непочаткова форма множини, відщеплюючись від морфологічної парадигми одиничного дериванта, стає початковою для множинного ойконіма (часткова відмінкова парадигма множини стає повною). Усі плюральні оніми, мотивовані називним множини одиничних загальних чи власних назв, засвідчують здатність непочаткової морфологічної форми іменника бути твірною базою, а тому є цікавим об'єктом не тільки ономастики, а й основоцентричної дериватології.

Особливими у словотвірно-семантичному й морфологічному плані, неоднозначними в діяхронії та синхронії виявилися давні історичні моделі лексико-семантичного (семантико-морфологічного) онімотворення від непочаткових форм іменників, що відмінюються за зразком *t-основи*:

1. Форма одиничного іменника середнього роду із модифікаційним словотвірним значенням недорослої істоти в називному множини на -ат-а → антропонім чоловічого роду на -ат-а: *ивань мушата* ССМ II, 621), *юрко козенята* (XV ст.) (ССМ II, 485].

2. Форма одиничного іменника середнього роду із модифікаційним словотвірним значенням недорослої істоти в родовому множини на -ат- → антропонім чоловічого роду на -ат-: *пан Моушат* (ССМ II, 621), *малят* (XV ст.) (ССМ II, 574).

3. Форма одиничного іменника середнього роду із модифікаційним словотвірним значенням недорослої істоти в називному множини на -ат(а) → множинний топонім на -ат(а): *Ковальчата*, *Костив'ята*¹⁴.

12 Там само. С. 74–75.

13 Купчинська З.О. Стратиграфія архаїчної ойконімії України: монографія. Львів, 2016. С. 1209–1216.

14 Бучко Д. Інверсійний словник ойконімів України. Lublin: Red. Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. С. 120.

4. Форма одиничного іменника середнього роду із модифікаційним словотвірним значення недорослої істоти в родовому множини на -ат- → одининий топонім чоловічого роду на -ат-: *Шкурат, Пасат*¹⁵.

У словнику «Слов'янські особові імена українців» П. Чучки знаходимо відповідники двох наведених вище моделей: 1. *Білята, Бозята, Борзята, Борята, Будята, Велята, Верб'ята, Вишата, Войнята, Голята, Гордята, Городята, Гостята, Дитята, Добрята, Жидята, Збората, Ладята, Лип'ята, Милята, Моята, Острята, Путята, Рав'ята, Селята, Сердята, Слав'ята, Твердята, Хвалята, Черната, Чернята, Чорната, Шум'ята*; 2. *Войшат, Голят, Гудцев'ят, Домарат, Доморат, Малят, Підков'ят, Рожнят, Чарнат, Чернат* (Інверсійний покажчик чоловічих імен)¹⁶. На думку дослідника, «під терміном *слов'янські особові імена українців* у цьому словнику розуміємо не будь-які імена, носіями яких є або були українці, скажімо, Андрій, Василь,... Наталка, Оксана і т.п., а тільки ті власні імена слов'янської етимології, носіями яких є або були особи української національної (етнічної) належності»¹⁷.

Деякі із зафіксованих назв осіб запаспортизовані, їхнє функціонування підтверджене, наприклад:

Добрята. Особове ім'я чоловічого роду для позначення осіб чоловічої статі, що репрезентує плуральний праслов'янський словотвірний тип із патронімічним формантом -ęt(a): *Гостята, Путята, Сурят*.

Верб'ята. Особове ім'я *Wirzbiatha* засвідчене серед українських селян Галицької землі в XV ст.; ім'я *Верб'ята* утворене від антропооснови *Верба* за допомогою форманта неповноцінності -ят(a).

Жидята. Слов'янське демінутивне особове ім'я *Жидята*, як і низка інших здрібніло-пестливих імен, структура яких перегукується з давніми українськими ойконімами взірця *Велятино, Голятин, Гусятин, Пирятин, Тараца, Яремча* та ін.; утворене за допомогою форманта -ят(a) від основи *жид-*.

Рав'ята. Ім'я записане на стінах Софії Київської; це патронімічне утворення з формантом -ат(a), можливо, від *Рава*, однак достовірне апелятивне значення його не встановлене.¹⁸

Більшість антропонімів на -ат(a) відтворено як дериваційні бази на основі задокументованих похідних від них суфіксальних антропонімів, ойконімів або присвійних прикметників, а також у складі мікротопонімів (*Бозятин, Городятинич, дворь Гордятинь*) відповідно до типових моделей їхньої деривації. Це ще раз підтверджує словотвірні зв'язки між власними назвами людей і місць (відомі фіксації антропонімів, похідних присвійних прикметників та ойконімів із тією ж основою на -ат-), наприклад:

15 Там само.

16 Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців... С. 425.

17 Там само. С. 4.

18 Там само. С. 293.

Бозята, род. *Бозяти*. Ім'я відтворене на підставі назви поля Бозятин, що в с. Копинівці Закарпатської обл.; твірну основу імени пов'язують із дитячою назвою Бога – *Бозя*, до якої приєднано формант -ят(а)¹⁹.

Будята. Ім'я відтворено на підставі назви села Будятичі Волинської обл., зафіксованої в документах за 1451 та 1471 рр.; його утворено від слов'янської антропооснови -буд- (*Будигость*, *Будимирь*, *Жизнебудь*) за допомогою форманта -ят(а) зі значенням недорослості, яке розвинулося на базі первинного значення здрібнілості²⁰.

Дитята. Особове ім'я відтворене на підставі назви села Дитятичі Івано-Франківської обл., що пішло з форми називного відмінка множини від іменника IV відміни *дитя*; найдавніша згадка ойконіма *Detatin* – 1424 р., *Detyatin* – 1578 р.

Городята. Ім'я відтворене на підставі патронімічної особової назви Городятинич, залишеної на стіні Софії Київської; утворене від дієслівної основи *городити* за допомогою форманта недорослості -ят(а).

Голята. Давнє слов'янське особове ім'я відтворене на підставі ойконіма Голятин, що на Закарпатті; перша згадка – 1599 р.; пор.: мікротопонім *Голятчина полянка* (с. Зариново Перечинського р-ну на Закарпатті); в основі ойконіма – особове ім'я *Голята*, утворене від прикметникової основи *гол-* 'голий' + суфікс -ат(а), як і в давніх іменах *Велята*, *Гостята*, *Добрята* та ін.; можливо, ім'я *Голят* треба вбачати також у написанні прізвищевої назви кріпака *Holyat Mate*; у Словаччині особове ім'я *Голята* засвідчене у XII–XIII ст.²¹

Гордята. Давнє слов'янське ім'я, утворене від прикметника *гордий* 'пишний' за допомогою здрібніло-пестливого форманта -ят(а); записи за 1377 і 1525 рр. фіксують у м. Києві мікротопонім *дворь Гордятинь и Некифоровь*.

Збората. Особова назва відтворена на підставі патронімічного ойконіма *Zboratycze*, засвідченого вже в 1404 р.; твірною основою для імени послужив, очевидно, іменник *збор*, до якого додано формант здрібнілості -ат(а), перед яким кореневий [р] зазнав ствердіння²².

Путята. Ім'я з формантом -ят(а) від усіченого двоосновного імени взірця *Путимирь*, *Путислав*; найдавніші згадки імени – від кінця XI ст.: *Путята Вышатичь* (боярин київський, син Вишати Остромировича), *Путятин дворь князь Иван Поутята*, пан *Щасный Путята* та ін.²³

Слов'янських за походженням українських назв осіб, мотивованих родовим множини, у цитованому вище словникові П. Чучки значно менше. Це, очевидно, тому, що наведені антропоніми на -ат переважно всі зафіксовані в документах, а не теоретично відтворені як дериванти для інших похідних, наприклад:

19 Там само. С. 70.

20 Там само. С. 89.

21 Там само. С. 130–131.

22 Там само. С. 194.

23 Там само. С. 292.

Войшат. Ім'я задокументоване вже в 1472 р.; утворене від антропооснови *Войша* за допомогою форманта -ат, як і імена *Велята*, *Голята*, *Гостята*²⁴.

Малят, -а. Слов'янське чоловіче ім'я утворене від антропооснови *Мал*- за допомогою демінутивного суфікса -ят; найдавніша з відомих фіксацій імени припадає на 1436 р.; антропоніми і топоніми з суфіксом -ят(а), як *Малята*, *Гостята*, *Курята*, на той час були досить популярними на землях України; пор.: пол. антропонім *Malqthko* від 1405 р.

Підков'ят. Українське власне особове ім'я, утворене від основи іменника *підкова* за допомогою суфікса -ат зі значенням недорослості, як і в українських прізвищах *Баранчат*, *Волошинчат*, *Оленят*.

Чарнат. Ім'я-прізвисько є одним із давніх слов'янських відповідників імени *Чорнат* із первісним значенням 'чорний; темношкірий'; найдавніша фіксація виявлена в тексті документа з м. Сучава за 1445 р.²⁵

Буває складно встановити, основа якої відмінкової форми – називного множини на -ат(а) чи родового множини на -ат – була твірною при суфіксальній деривації прикметника, ойконіма чи іншого антропоніма. Можна припустити, що одним із розмежувальних чинників для відтворення таких деривантів могла бути характерна сполучуваність прикметникових суфіксів -ин-, -ів- у похідних присвійних ад'єктивах чи топонімах прикметникового типу (залежно від відміни твірного іменника). Основа I відміни (наслідок дериваційного потенціалу форми називного множини на -ат(а)) + -ин- (переважна більшість дериватів; див. вище: *Гусята* – *Гусятин*, *Пирята* – *Пирятин* та ін.). Основа II відміни (наслідок дериваційного потенціалу форми родового множини на -ат-) + -ів (поодинокі приклади; див. нижче: *Рожнят* – *Рожнятів*). Спільнокореневі особові назви на -ат(а), -ат- на основі наведених словникових статей також не варто інтерпретувати однозначно: переважно – як паралельно утворені від різних непочаткових форм (називного й родового множини), рідше – як елементи словотвірної пари (іменник на -ат у посесивному родовому однини → іменник на -ат(а) в називному однини); наприклад:

Рожнят. Ім'я відтворене на підставі ойконіма *Рожнятів* Івано-Франківської обл., який виявлено під 1437 р. як *Rosnyatow*; первісна форма імени, імовірно, була *Рожьнята* і пов'язана з основою *рожьн-* 'довга палиця із загостреним кінцем'; пор. також: *Гостята*, *Путята*²⁶.

Гудцев'я(т). Для появи особового імени послужив іменник IV відміни на -ят(а) у формі родового відмінка множини *Гудцев'ята*; апелятивна семантика твірної основи *Гуд-* указує, що засновником роду Гудців був гудець, тобто музика).

Чернат. Особове ім'я двічі зафіксоване в Молдавських грамотах (1443 і 1663 рр.) у формі давального відмінка. Щодо фінального -ат, то воно, імовірно,

24 Там само. С. 112.

25 Там само. С. 356.

26 Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців... С. 306.

становить залишок редукованого форманта -ат(а) або рефлекс постпозиційного артикля, що вказувало б на його болгарське походження. *Черната* – у ролі називного відмінка закріпилася форма болгарського імені *Чернат* у родовому відмінку належності з флексією -а. Єдиний приклад на ім'я *Черната* походить із Брацлавського полку 1649 р., що по сусідству з Молдовою (козак Черната Яненко) та прізвищева назва козака Уманського полку 1649 р. (Панась Черната)²⁷. Отже, існує декілька припущень щодо появи антропоніма на -ат: переважно мотивація родовим множини, рідко – родовим однини, а чи навіть формальна редукція -ат(а).

Типовою є така лексико-семантична еволюція форм називного множини в антропонім: у результаті метонімного кількісного перенесення множини на однину (синекдохи) назва дітей (нащадків, роду), уживана частіше у множині, без структурних змін закріплюється за однією особою, тобто утворюється прізвисько чоловічого роду, яке, набувши нової морфологічної парадигми, згодом стає офіційним прізвищем – спочатку чоловічим, а з часом і жіночим.

Такі антропоніми (одиничні іменники чоловічого роду), мотивовані формами називного множини середнього роду на -ат(а), відомі ще з найдавніших пам'яток XI–XIII ст.: *Васята, Воята, Вишата, Гюрята, Жидята, Жирята, Петрята, Путята, Славята, Твердята*²⁸. Уже тоді вони набували відмінкової парадигми іменників I відміни однини, зокрема чоловіча особова назва *Гостята*: «функція суфікса -ят- / -ат- у власних особових назвах... була патронімічною і полягала в утворенні назв дітей від особової назви батька. Тип патронімів *Жидята, Жирята, Путята* і т.п. був синонімом патронімічного типу *Романовичи, Ярославичи, Ольговичи*. Таким було і початкове значення особової чоловічої назви *Гостята* – діти, нащадки Гостомисла (Гостирада, Гостислава, Гостидрага, Гостимира)»²⁹.

В українській актовій мові XIV–XV ст. були поширені чоловічі особові назви, похідні від іменників середнього роду в однині: *Калинча, Бенча, Тимча, Романча* (перехід у чоловічий рід підтверджує не тільки граматична ремарка реєстрового слова, а й морфологічна парадигма I відміни, фіксація в контексті разом із відповідним чоловічим іменем), а модель на -ат(а) стає менш продуктивною. Зафіксовані поодинокі переважно чоловічі особові найменування, мотивовані формою називного множини іменників IV відміни (*Ладята, Липята, Мушата* (ч. і ж. р.), *Оунклята, Путята*), вже з морфологічною парадигмою I відміни однини³⁰.

Пам'ятки того часу фіксують також чоловічі антропоніми, похідні від форми родового множини на -ат-: *Корьят, Малят, Мушат, Чарнат*,

27 Там само. С. 436.

28 Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. Київ: Радянська школа, 1964. Ч. I. С. 153.

29 Гумецька Л.Л. З приводу особової назви *Гостята* в новгородській берестяній грамоті № 9. Територіальні діалекти і власні назви. Київ: Наукова думка / Українська мова. Хрестоматія: в 3-х кн. / укл.: М. Железняк, Г. Козачук. Київ, 2014. Кн. I. С. 178.

30 Дет. див.: Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2-х т. / гол. редкол. Л.Л. Гумецька. Київ: Наукова думка, 1977–1978.

що повністю набули системи відмінювання іменників II відміни в однині: *за корьята* (ССМ I, 501), *ємоу и... малятоу* (ССМ I, 574), *п(ана) Мушата* (ССМ I, 621), *пана Костына Чарната* (ССМ II, 530). «Власні особові назви з патронімічним суфіксом -ят- (-ат-), які, мабуть, після XII ст. на північноруській території втрачають свою продуктивність, збереглися, хоча й у зміненій формі, на західноукраїнській мовній території аж до кінця XVIII ст. Як релікти, прізвища цього типу трапляються серед українського населення західних областей і тепер. Особливу продуктивність у творенні власних особових назв мав суфікс -ят- (-ат-) від II половини XVI ст. до кінця XVII ст. Акти середини XVI ст. з Галичини, Волині, Західного Поділля рясніють власними особовими назвами на -(ов)ята /(-ата): *Iwan i Ikaż Waganczęta, Iwanowięta Wasko i Sienko, Machnowięta Andrej i Peter*. У кінці XVI ст. на території обабіч Карпат, у смузі Підкарпаття аж до ріки Сяну і в Закарпатті вздовж ріки Ужа з'являється новий тип власних особових назв із патронімічним суфіксом -ęt у формі родового множини на -(ов)ят /(-ат): *Wolcząt Maksym, Serelcząt Sienko, Iwan Romancząt...*; *Грыцевят Стефана, Андрей Скалейчатъ, Масвят Федко сын...*; *Barancsat, Rusincsat, Timkovjat*»³¹. Наводячи дані перепису населення за 1715 р. (*Mihnevāt, Matycsat, Rebrascāt*), Л. Гумецька зазначає, що первісно особові назви цього типу чергувалися з особовими назвами на -а(-я): *Кузян Паишат – Кузян Паиша, Федур Приставчат – Федур Приставча, Андриш Лиича – Андриш Лиичят*³². Це однозначно підтверджує словотвірну продуктивність непочаткової форми, зокрема трансформацію родового множини в називний однини, і засвідчує, що така лексико-семантична деривація (традиційний термін у дериватології, а точніше б назвати, семантико-морфологічна деривація) на відповідному часовому зрізі була реальним тривалим процесом, синхронією в діахронії, а не просто етимологічним слідом родового посесивності в онімному форманті -ат-.

Високу продуктивність словотвірних моделей назв осіб із деривантом у називному й родовому множини в XVI–XVII ст. («особливо на Підгір'ї коло Калуша, Самбора, Дрогобича») відзначає й обґрунтовано коментує І. Франко: «Форми прозвищ *nom. sing.* здрібнілого *neutrum* на я (ѣа) і *gen. plur.* такого ж *neutrum* на ят (ѣат) – *Процевя, Процевят, Романча, Романчат* – мають між собою посереднє огниво, що разом являєть ся їх спільним коренем, у групі прозвищ форми *nom. plur.* здрібнілого *neutr.* на ята, ѣата» (*Процевята, Романчата, Moskoviętha, Jaczkowiętha, Dimitrowietha, Pankowietha, Markovietha, Steczkovietha, Krupczęta*)³³. Порівняно з іншими моделями, які І. Франко розглядає серед «вимираючих, вийшлих із моди прозвищ»³⁴, моделі з деривантом у називному й родовому множини на -ат(а), -ат- виявилися

31 Гумецька Л.Л. З приводу особової назви Гостята... С. 180.

32 Гумецька Л.Л. Ономастичний формант -ят- в українській мові. Слов'янське мовознавство. 1962. Т. 4. С. 17–32.

33 Франко І. Причинки до української ономастики. Львівська ономастична школа: хрестоматія / відп. ред. З.О. Купчинська. Львів, 2019. С. 36.

34 Там само. С. 33.

найстійкішими. До таких, «що колись були широко розповсюджені, належать також ті три групи,... а власне прозвища, яких перший відмінок є другим відмінком одиничного числа прозвища батька або матери (прим. *Іван Кривого*, або *Максим Возної*), далі прозвища, яких перший відмінок є першим відмінком імени або прозвища батька або матери переведеним при помочи відповідного... суфікса на число одиничне середнього роду, отже прим. *Іван Романча*, *Хведір Грицевя* (аналогічно до *гуся*, *теля*), а в кінці прозвища, яких перший відмінок являєть ся другим відмінком числа множного форми другої, отже *Іван Романчат*, *Хведір Грицевят*»³⁵. Семантичний бік словотворення таких прізвиськ І. Франко пояснює типовими позамовними ситуаціями: «Очевидно виглядає так, що первісний господар двора вмер, а сироти по нїм, що лишили ся на господарстві, звать ся його іменем або прозвищем, але здрібнілим, як малі діти. Кождий поодинокий із таких спадкоємців зветь ся або *Московя*, *Панковя*, *Димитровя*, або *Московят* (один із *Московят*), *Панковят*, *Димитровят*, або *Московята*, *Панковята*, *Димитровята* (на я-ята / ья-бата, діалект. є-єта)... Таких назв у наших жерелах маємо більше сотні»³⁶.

Твірні бази, що формою називного множини мотивують одиничні особові назви, найчастіше можуть походити «від хресного імени батька»: *Bozkowięta*, *Borisowięta*, *Wasilowięta*, *Harasimowięta*, *Ihnatowięta*, *Hriczkowięta*, *Hrysowięta*, *Hrinkowięta*, *Dankowięta*, *Iwanowięta*, *Iwanczenięta*, *Iwanczgnięta*, *Jaszowięta*, *Ilkowięta*, *Cerelowięta*, *Kyriłowięta*, *Klimczowięta*, *Kuzmyenięta*, *Lazorczęta*, *Lazarowięta*, *Levkowięta*, *Markowięta*, *Marczinkowięta*, *Matwieiowięta*, *Miehalczęta*, *Michalowięta*, *Olexowięta*, *Lenczowięta*, *Lenczenięta*, *Onaczkowięta*, *Onuszkowięta*, *Pankowięta*, *Proczowięta*, *Proczikowięta*, *Romanowięta*, *Romanczęta*, *Sydorowięta*, *Stanowięta*, *Stepankowięta*, *Steczowięta*, *Tecewięta*, *Tymkowięta*, *Tymczowięta*, *Jackowięta*, *Chwedczęta*, *Chvedorowięta*, *Chodorowięta*, *Chwetiowięta*. А також від прізвиська батька за родом діяльності чи за походженням (*Popowięta*, *Sokalczęta*) або дуже рідко від жіночої особової назви (*Paraszczęta*, *Ursulowięta*, *Dederichowięta*). «Група, найменше привична для нашого вуха, де прозвище в ном. sing. являєть ся граматично genet. plur. neutr., вяжеть ся, як уже було зазначено, в актах досить органічно з попередньою. Ми бачимо, як одних і тих самих людей називають *Sterkowięta*, *Sterkowie*, а кожного з них поодинок *Sterkowięta*... Роздивляючи спеціально прозвища сього типу бачимо, що й тут, як у попередній групі, найбільше прозвиськ утворено від хресного імени батька»: *Androwiat i Andryczęta*, *Waskowięta*, *Wankowięta*, *waskowięta*, *Wasilęta*, *Waskicęta*, *Chomiet*, *Tymowięta*, *Klimczęta*, *Demczyńięta*, *Lauryszęta*, *Hryckowięta*, *Ryczenięta*, *Markowięta*, *Prokopięta*, *Prokopczęta*, *Mikulczęta*, *Mikowięta*, *Kulczęta*, *Sienkowięta*, *Sienczęta*, *Semewięta*, *Fedorczęta*, *Fedaszczęta*, *Olexięta*, *Kuziowięta*, *Kundranczęta*, *Pankowięta*, *Paszkwiewięta*, *Matwiejczęta*, *Matyszczęta*, *Michajlowięta*, *Michnowięta*,

³⁵ Там само.

³⁶ Там само. С. 36–37.

*Maximiczq̄t, Mikiteczq̄t, Jurowiq̄t, Siechniq̄t, Dankowiq̄t, Walchowiq̄t*³⁷. «В доступнім мені матеріалі знайшло ся безсумнівно матронімічних прозвищ сього типу заледво три: *Halkowiq̄t...*, *Nastenczq̄t...*, *Holdyszczq̄t...* від Ольдижки, Ольги. Не менше, як від імен хресних батька, утворено прозвищ сього типу від прозвища батька. Богато з тих прозвищ незрозумілих для нас, та деякі з них дають нам цікаві вказівки на сам процес їх повставаня. І так із прозвища *Styrawiczq̄t* (R. 146) вичитуємо, що батько його властивця прийшов на нове село із Стирави і за се його прозвано Стиравич, а по тім його діти стали Стиравичатами, а один із них *Стуравичат*. Подібним способом повстали прозвища *Uherczq̄t* (R. 149) – син зайди з Угерець, і *Zawadcq̄t* (R. 160) – син того, що прибув із Завадки. Від батькового занятя пішли на дитий прозвища *Borowiq̄t* (Ж. IV, 218) – син борового, себто лісового сторожа; *Palaczq̄t* (R. 177) – син паляча; *Waganczq̄t* (R. 180) – син котляра. Декілька прозвищ пішло від випадкових прозвищ набутих батьком, отже *Drozdowiq̄t* (Ж. V, 219) – батька прозивали *Дрозд*; *Korobczq̄t* (Ж. IV, 219) – батька звали *Коробкою*; *Wolczq̄t* (R. 102) – батька звали *Вовк*; *Woszczynczq̄t* (R. 114) – батька за щось звали *Вощина*; *Czepilczq̄t* (R. 111) – батька звали *Чепіль*; *Dobrq̄t* (R. 127) – батька звали *Добрий*; *Soroczq̄t* (R. 146) – батька звали *Сорока*; *Zubczq̄t* (R. 214) – батька звали *Зубець*; *Zimowiq̄t* (R. 176) – може батько звав ся *Зимовий*. Та більша часть прозвищ сеї групи не піддаєть ся виясненню: *Uchwilq̄t, Buczq̄t, Zasiq̄t; Manaczyfczq̄t, Mowyczq̄t*»³⁸.

Наведені вище прізвищеві назви на -ат(а), -ат-, зафіксовані в XI–XVIII ст., презентують дві унікальні моделі історичного онімного словотворення, які, з одного боку, відповідають лексико-семантичному способові (трансономатизації): назва недорослих дітей → назва нащадка незалежно від віку → чоловіче прізвисько / з часом офіційне родове прізвище; з іншого – демонструють виразні морфологічні зміни не тільки в категорії числа й роду, а й у відмінковій парадигмі (що не є характерним для більшости інших моделей ономастизації / трансономатизації, зокрема з твірною початковою формою). Тому видаєть ся доречним такий перехід назви одного з нащадків в антропонім називати семантико-морфологічним способом історичного словотворення (термін робочий, не усталений ані в дериватології, ані в ономастиці, оскільки більшість лексико-семантичних дериватів мотивуєть ся формою називного однини, а тому майже не відрізняєть ся від деривантів мофологічними ознаками, зокрема зберігаєть ся тип відмінювання). Можливо, саме цей сенс і вкладав І. Ковалик у термін *лексико-морфологічний спосіб* (без дефініції) у праці про ономастизацію, трансономатизацію, деономатизацію³⁹. Антропоніми на -ат(а), -ат-, відомі насамперед як деривати форм називного й родового множини іменників середнього роду, що відмінюють ся за зразком *t-основи*, інколи можуть

37 Там само. С. 38.

38 Там само. С. 38–39.

39 Ковалик І.І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Івано-Франківськ; Львів, 2008. Ч. II. С. 280.

мати множинну історичну мотивацію, відповідаючи і первинним, і вторинним словотвірним моделям унаслідок декореляції. Іменники І відміни на -ат(а) бувають, до прикладу, співвідносними ще й із родовим посесивності антропоніма II відміни на -ат- в однині, а прізвища на -ат- – пізнішими усіченими варіантами іменників на -ат(а), що підтверджує історико-етимологічний словник П. Чучки: *Чернат* → *Чернат*- аналогічно до *Захар* → *Захар-а*: наприклад, батько *Чернат*, син (*чий/кого?*) *Черната*; або *Черната* → *Чернат* (формальна редукція)⁴⁰.

Завершальним етапом наведеного вище ланцюжка трансономатизації із зміною морфологічної парадигми стало формування прізвища на позначення осіб і чоловічої, і жіночої статі (жіночі на -ат- незмінні). На думку Л. Гумецької, тільки з переходом первісних патронімів у прізвища в сучасному значенні цього слова, тобто в родові особові назви, з утратою значення патронімічності стало можливе вживання таких назв у жіночому роді.⁴¹

Сучасні словники прізвищ Ю. Редька⁴² і П. Чучки⁴³ вже не фіксують одиниць, історично похідних від називного множини на -ат(а), за винятком одного: «*Презлята*, Р. -ти, О. -ті, Д. -тою, мн. Н. -ти, Р. -тів; ж.= ч. Походить з назви дітей *Презлого*...; прізвище нетипове, нормою були назви генетивні, утворені з родового відмінка множини *Презлят*, як *Романчат*»⁴⁴, хоча поодинокі прізвища цієї моделі і тепер відомі на різних теренах України (фіксація за 2013 р.): *Путята* – 80 носіїв, найчастіше Придніпров'я, зокрема Київщина; *Пуцята* – 38 носіїв, найчастіше Галичина, зокрема Львівщина та Івано-Франківщина; *Презлята* – 35 носіїв, найчастіше Галичина; *Пацята* – 9 носіїв, Донеччина і Вінниччина; *Іванчата* – 1 носій, Волинь (<https://ridni.org/>).

Прізвища на -ат- (генетично співвідносні з формою родового множини іменників середнього роду з основою на приголосний) також належать нині до рідкісних. Вони становлять «скам'янілу форму род. відм. множини, що морфологічно асимілювалася з іменниками чол. роду II відміни, і так само, як ці іменники, відмінюються: *Процев'ят*, *Процев'ята*, *Процев'ятові*, *Процев'ятом*»⁴⁵. Давній тип власних особових назв «із патронімічним суфіксом -ят- (-ат-) зберігся пережиточно в дуже рідких на сьогодні західноукраїнських прізвищах типу *Процев'ят*, *Хронов'ят*, *Щурат*. Так само рідкі сьогодні прізвища типу *Зубеня*, *Кучеря* з наголосом на передостанньому складі, які відмінюються за типом основ на *-ја і які, без сумніву, також виводяться з давнього типу основ на *-ęт»⁴⁶. Ю. Редько фіксує 12 таких прізвищ у Львівській області, розповсюджених переважно в гірських районах Бойківщини: *Кон'ят*, *Миков'ят*, *Процев'ят*,

40 Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців...

41 Гумецька Л. Ономастичний формант -ят- в українській мові. *Слов'янське мовознавство*. Київ, 1962. Т. 4. С. 17–32.

42 Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ / за ред. І. Варченко. Київ: Радянська школа, 1968. 257 с.

43 Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 704 с.

44 Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. Львів, 2007. Т. 2. С. 857.

45 Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища... С. 16.

46 Гумецька Л.Л. З приводу особової назви Гостята... С. 181.

*Стар'ят, Щур'ят, Санов'ят, Синов'ят*⁴⁷. На Закарпатті досить висока словотвірна продуктивність родового множини засвідчена прізвищами *Морозчат, Єремчат, Банчат, Баранчат, Волошинчат, Кошарчат, Лазурчат, Веретчат, Микульчат, Панюцат*⁴⁸, *Семенят, Костенят, Малинят, Федорнят, Минев'ят, Гудцев'ят, Луцев'ят, Меньків'ят, Підков'ят, Питков'ят, Пітков'ят, Підков'ят, Сенков'ят, Пешков'ят, Попов'ят, Ком'ят, Підковлят, Ганят, Зиманят, Козленят, Оленят*⁴⁹. Дотепер поширеним на Закарпатті вважають тільки прізвище *Підков'ят*, але і «його вже інколи трансформують на *Підков'як*»⁵⁰. Такий факт свідчить про затемнення реального шляху появи антропонімів на -ат-, а також про семантичне, граматичне і, як наслідок, словотвірне віддалення їх від форми родового множини іменників середнього роду внаслідок асиміляції до продуктивнішої моделі. В інших регіонах України також відомі сьогодні прізвища моделі на -ат-, а також їхні суфіксальні деривати: *Шкурат* – 1606 носіїв; найчастіше Сіверщина; похідні: *Шкуратова, Шкуратов, Шкуратько, Шкуратенко, Шкуратюк* (<https://ridni.org/karta/шкурат>); *Мушат* – 88 носіїв; Ізмаїл, найчастіше Буджак; похідні: *Мушатов, Мушатова, Мушатенко, Мушатеу* (<https://ridni.org/karta/мушат>); *Пасат* – 242 носії; найчастіше Буковина; похідні: *Пасатюк, Пасатецька, Пасатецький, Пасатов, Пасатова*), *Щурат* – 6 носіїв; найчастіше Слобожанщина (<https://ridni.org/karta/щурат>), *Синов'ят* – 34 носії; найчастіше Галичина; прізвище *Синов'як*, очевидно, як і *Підков'як*, виникло через незрозумілість моделі творення на -ат (<https://ridni.org/karta/синовят>); *Процев'ят* – 20 носіїв; найчастіше Донщина (<https://ridni.org/karta/процевят>), *Сенов'ят* – 16 носіїв, найчастіше Галичина (<https://ridni.org/karta/сеновят>). Порівняно з іншими антропонімними моделями, прізвища, утворені в результаті ономатизації/ трансономатизації форм називного й родового множини, сьогодні є рідкісними.

Невипадково в сучасній ономастиці усталилася нова суфіксальна модель творення антропонімів на -ат-, що відображає матеріал уже цитованих тут статей і монографій, структура лексикографічних праць, зокрема класифікація в них реєстрових одиниць (Ю. Редько⁵¹, П. Чучка⁵²). Деривати, твірні бази яких відмінювалися, набуваючи формотворчого суфікса -ат- як іменники IV відміни (реальне імпліцитне семантичне творення, пов'язане із зміною функції слова та його граматичних ознак, а не структури), повністю втратили зв'язок із твірною формою родового множини, як і з усією парадигмою *t-основи*⁵³. Тому Ю. Редько розглядає такі прізвища серед похідних морфологічного способу, зокрема суфіксального на -ат-: «До прізвищ, утворених морфологічним способом, належить зарахувати також прізвища у формі родового відмінка однини,

47 Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища... С. 114.

48 Чучка П. Прізвища закарпатських українців... С. 686.

49 Там само. С. 687.

50 Там само. С. XXVIII.

51 Редько Ю.К. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. Львів, 2007.

52 Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців...

53 Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища... С. 19.

засобом вираження якої є флексія -а (-'а), та у формі родового відмінка множини іменників з суфіксом -ат-»⁵⁴.

З одного боку, синхронний суфіксальний спосіб не відображає реальної похідності від форми родового відмінка множини, наприклад: *батько Щур* → *діти Щурата* / *один із їхнього роду в родовому відмінку множини Щурат* → *прізвисько* / *згодом родове прізвище Щурат* (чоловіче із новою парадигмою II відміни, жіноче незмінне), а пропонує спрощену черезступеневу словотвірну модель, наприклад: *Щур-* + *-ат-* → *Щурат*. З іншого боку, логічними є і такі міркування П. Чучки: «Завдання словотвірного аналізу прізвищевих назв – характеристика аналізованих антропонімів з погляду того хронологічного зрізу відповідної мови, на якому ці знаки перетворювалися з живих мотивованих однопоколінних прізвищ (по-сучасному – прізвищевих назв) на спадкові родинні назви, тобто на прізвища. Такий підхід до їх аналізу дає змогу дослідникові принципово відрізнити словотвірний аналіз прізвищ від формально-типологічного, поморфемного та етимологічного»⁵⁵. Наявність у морфемному складі прізвищевої назви суфікса -ат-, який протягом історичного розвитку мови зазнавав чимало функційних еволюційних змін аж до ролі антропонімного форманта, також сприяла витворенню синхронної моделі суфіксальної похідності, ускладнюючи розмежування експліцитного афіксального й імпліцитного семантичного (семантико-морфологічного) онімотворення. «Комплексний аналіз сучасних прізвищ... з урахуванням фактів і процесів загальноукраїнської антропонімії XIII–XVIII ст. свідчить, що в українців діяли лише два способи творення спадкових родових знаків, власне прізвищевих назв, – морфологічний і семантичний. Перший полягав у творенні нових антропонімів за допомогою спеціальних прізвищевих формантів, а другий зводився до трансонімізації апелювативів, індивідуальних прізвищ та особових імен без будь-яких додаткових експліцитних засобів словотворення»⁵⁶. Імовірно, незвичність та нетиповість морфемної структури і граматичної характеристики твірної бази при семантичній деривації привели до синхронного нібито додавання реально вже наявного суфікса і до сучасного переосмислення трансономатизованих прізвищ як суфіксальних; пор., наприклад, із трансономатизацією кореневих іменників у початковій формі *Щур* → *Щур*, яка і з погляду діахронії, і на синхронному рівні становить єдину очевидну модель семантичного способу творення, оскільки нема жодного зовнішнього чинника для граматичної декореляції і, відповідно, для витворення нової словотвірної моделі.

Указуючи на історичну генітивну посесивність моделі на -ат-, дослідники водночас розглядають усі прізвищеві назви цього взірця як афіксальні, утворені антропонімним / прізвищевим / родичівським формантом, або патронімним суфіксом -ат-/-чат-/-ят-. «Давній слов'янський патронімний суфікс, який пішов

54 Там само. С. 170.

55 Чучка П. Прізвища закарпатських українців... С. XXXVIII–XXXIX.

56 Там само.

від форманта іменників середнього роду з *t-основою*, деривати... перетворив із іменників середнього роду на -ят- на іменники чоловічого роду... Первісна функція форманта -ча(т), безумовно, була демінутивною, але деривати з цим суфіксом досить рано стали вказувати на відношення сина до його батька, а під кінець Середньовіччя стали патронімами майже в усіх слов'янських мовах»⁵⁷. Цікаво, що в закарпатських джерелах XVI–XVII ст. зафіксовано незмінність антропонімів чоловічого роду (!) на -ат-, можливо, як перехідний етап у їхньому функціонуванні між первісною парадигмою іменника IV відміни у множині й сучасною системою словозміни як одиничного іменника II відміни: «Генітивне походження форманта -ят/-чат призвело до невідмінюваності таких патронімів. Порівняйте запис за 1603 р. із с. Бенедиківці: *пошоль ем к Гудцевят, при Головчат*»)⁵⁸.

Отож у системі історичного антропонімного словотвору обидві морфологічні форми (і називний множини, і родовий множини на -ат(а), -ат-) засвідчили свою продуктивність як твірні бази. Донині збереглися тільки поодинокі прізвища на -ат(а), трохи більше на -ат-: можливо, тому, що саме родовий посесивности твірної бази із словотвірним значенням недорослості істоти найбільш виразно й точно зберіг історичну пам'ять у сучасних родових прізвищах, не асимілювавшись повністю до інших, продуктивніших і зрозуміліших, моделей (як, наприклад, перехід -ат- в -ак- – *носій ознаки, носій процесуальної ознаки*).

У результаті змін у граматичних категоріях роду й числа, а особливо в морфологічній парадигмі, що віддалили деривант у формі називного множини та родового множини від його одиничного деривата I і II відміни, словотвірний потенціал згаданих форм спричинив появу нових вторинних суфіксальних словотвірних моделей, а також нових антропонімних формантів -ат(а)/-ат- у сучасній словотвірній системі, що є цілком закономірно з урахуванням у них слідів праїндоевропейського детермінатива (онімний формант -ат- ← формотворчий -ат- ← словотворчий -ат-/-ят- із модифікаційною функцією недорослості, здрібнілості ← -ēt ← -ent, який, утративши своє первісне значення належності, на слов'янському ґрунті набрав значення здрібнілості⁵⁹.

Ще одне семантичне (метонімне) перенесення (назви осіб на суміжну назву місця) стало причиною формування історичної моделі словотвірної похідності від одиничного іменника середнього роду із модифікаційним словотвірним значенням недорослості істоти в називному множини на -ат(а) і в посесивному родовому множини на -ат- при топонімоторенні.

У результаті трансономатизації назва нащадків, мотивованих іменем батька, у називному множини переходить у множинний ойконім на -ат(а) зі збереженням парадигми IV відміни у множині: *Ковальчата, Костив'ята, Менів'ята, Помонята*,

57 Там само. С. XXXVIII.

58 Там само.

59 Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови... С. 69–70.

*Постоята, Олексята, Маленята, Кринтята*⁶⁰. «Утворення з суфіксом -ят-а (-ат-а) з первісним значенням дітей, нащадків особи, названої в основі слова, слід гадати, з часом, у відповідності з законом асоціації за суміжністю, закріпилися за родовими оселями, де проживали нащадки засновника роду: дотепер у слов'янських мовах збереглися топоніми на -ята (-ата), так само, як і на -ичи; укр. *Ковальчата, Олексята, Костив'ята* та ін. на Закарпатті»⁶¹.

У результаті такої трансономатизації граматичні зміни (як і при творенні інших множинних ойконімів від одиничних іменників чоловічого й середнього роду) мінімальні: відмінкова парадигма твірної бази (іменник IV відміни у множині) збереглася, категорія числа у множинних топонімів втратила семантичний компонент і стала формально-граматичною, а категорія роду втрапилася.

Назва нащадків у родовому множині на -ат- у результаті семантико-морфологічного способу переходить в ойконім чоловічого роду на -ат- із відповідною новою парадигмою II відміни в однині (граматичні зміни числа, роду, парадигми). Наприклад, сьогодні відомі такі назви сіл цієї моделі: *Шкурам* (село в Ковельському районі Волинської обл.), *Пасам* (село в Подільському районі Одеської обл.)⁶².

Топоніми на -ат- – дуже рідкісне явище. Переважно мотивація родовим множини, як і називним множини, засвідчена в мікротопонімах. Наприклад, присілок *Петров'ят*, гора *Данков'ят*⁶³: «в доступних нам матеріялах ледви чи знайдеться який доказ на тверджене, що в міру розросту сім'ї або спільників дворище займало чим раз більше землі і з нього з часом виростало ціле село. Що найбільше можна би говорити про якийсь присілок, положений осторінь від села; та такий присілок у теперішній своїй формі міг відповідати своєю величиною власне розмірови нормального, семейного дворища. Тай на се маємо поки що лиш пару вказівок, прим. у гірських присілках *Петров'ят* біля села Ісає турецького пов., присілку, до якого прилипло родове прозвище його осадників. Інші відгуки родових прозвищ сього типу, як назва гори *Данков'ят* – гора біля села Вовчого турецького пов. – вказують також на те, що обсяг згодного дворища *Данков'ят* займав лише частину того обширу, який займало ціле село»⁶⁴. Приклади одно- і двоконпонентних мікротопонімів на -ят (-ат) зафіксовані на карпатських землях у II пол. XIX – на поч. XX ст.: «*Наїат* Нога, *Кремеїат* (потік), *Дам'ат* Pole, За *Вархолят*, *Мачат* Поточина та ін. Я. Рудницький подає назви мікрооб'єктів Бойківщини I пол. XX ст. на -ат (-ят), із-поміж яких 19 найменувань гірських мікрооб'єктів (*Dzeleñat* Куґера, *Petryčet* і ін.) та 14 назв частин поселень (*Вишків'ят*, *Xрушчат* Јама, *Кульїат* Łaz і ін.)»⁶⁵. Дослідниця мікротопонімії Самбірщини О. Мосур подає назви на -ат(а) / -ат, зафіксовані

60 Бучко Д. Інверсійний словник... С. 120.

61 Гумецька Л.Л. З приводу особової назви Гостята... С. 179.

62 Бучко Д. Інверсійний словник ойконімів України... С. 120.

63 Франко І. Причинки... С. 41–42.

64 Там само.

65 Мосур О.С. Мікротопонімія кінця XVIII – початку XIX століття: Самбірський циркул: дисертація. Львів, 2019. С. 177.

на зламі XVIII–XIX ст.: *Петрасята (Petrasita)*, *Сеньчата (Seńczyta)*, *Kurczata*, *Steciowięta*, *Ткачам (Tkaczęta)*, *Баранов[ў]а (Baranowiet)*.⁶⁶ Переважно «назва у формі genetivus possessivus вказувала на належність географічного об'єкта нащадкам (дітям) особи, найменування якої засвідчене в основі мікротопоніма»: *Abramczęta*, *Bachryliczęta*, *Borysczęta*, *Buhayczęta*, *Daciowiat*, *Ciokotowięta*, *Fedrowiat*.⁶⁷ Цінним матеріалом є знайдені двокомпонентні мікротопоніми, у яких «залежний компонент виражений формою родового відмінка множини відродинової назви (можливо, й антропоніма) на -ат-а»: *Czetwertyna Mandryczęta*, *Część Jędrzykowiec*, *Kijaszęta Kamenec*, *Łan Pilipczęta*, *Maciat Zahorodki*, *Pole Blaszcęta*, *Potok Hrycowiat*, *Rowien Petrowiat*, *Zagroda Iłaszęta*⁶⁸ (іменник на -ат- у словосполученні не змінюється, бо є керованим). Такі назви можна потрактувати як проміжний етап семантико-морфологічної деривації на шляху до повної зміни відмінкової парадигми і граматичних ознак твірної бази.

У закарпатських бойків «ще де-не-де зберігаються мікротопоніми цієї структури: *поле Васков'ят* (Волосянка), *Петровлят вирьх*, *Гарандята* (Скотарський), ойконім *Бегіндят Пастіль* (на Вб)»⁶⁹.

Ойконіми, співвідносні з формами називного/ родового множини на -ат(а)/ -ат-, зважаючи на задокументовані або відтворені антропоніми відповідного часу й місця, інколи можемо інтерпретувати множинно. Первинними і найпродуктивнішими є словотвірні моделі мотивації назв місць назвами нащадків середнього роду в називному / родовому множини з перенесенням семантики за суміжністю і кількістю (кілька осіб → одне місце) та зі зміною відмінкової парадигми у процесі формування однинних похідних. Рідко формуються й пізніші (час фіксації прізвищевих назв) вторинні моделі лексико-семантичної / семантико-морфологічної деривації ойконімів на -ат(а) / -ат-, мотивованих усталеними вже антропонімами чоловічого роду на -ат- у називному / посесивному родовому однини. Наприклад, множинний ойконім *Костьов'ята* первинно походить від назви осіб *Костьов'ята* (середнього роду в називному множини з тією ж відмінковою парадигмою) і від зафіксованого похідного антропоніма *Костьов'ят* (чоловічого роду в родовому однини із зовсім іншою відмінковою парадигмою: *Костьов'ят*, *Костьов'ят-а*, *Костьов'ят-ом*), адже здатність виражати належність через форму родового відмінка однини також є традиційною для українського назвотворення⁷⁰. У такому разі можна говорити не тільки про першоступеневу продуктивність називного й родового множини (на рівні словотвірної парадигми), а й про похідність, опосередковану іншими формами, для яких твірними були називний чи родовий множини на -ат(а), -ат- (на рівні словотвірного ланцюжка, гнізда). Віддаленим результатом такого дериваційного потенціалу в синхронії стала семантична і граматична

66 Там само. С. 153–154.

67 Там само.

68 Там само. С. 175–177.

69 Чучка П. Прізвища закарпатських українців... С. XXXVIII–XXXIX.

70 Там само. С. XXVIII.

декореляція ойконімів (як і антропонімів) із твірними базами, а також нові функції суфікса -ат- як онімного форманта, його сучасна морфемна омонімія з формотворчим засобом -ат-, етимологічним першоджерелом якого також був індоєвропейський словотворчий -et (← ent).

Опосередковану похідність від основ непочаткових форм на -ат-, а саме від антропонімів на -ат(а), -ат-, мають також суфіксальні антропоніми, топоніми, присвійні прикметники, частіше зафіксовані як субстантивовані назви населених пунктів або ж у складі мікротопонімів. В історичних і сучасних лексикографічних джерелах, в електронних реєстрах власних назв знаходимо похідні, які засвідчують словотвірний потенціал називного/ родового множини черезступенево: *Жидятинч, Вишатинч, Корятович, Городятинч, Мушатинч, Мушатенко, Шкуратько, Шкуратенко, Шкуратюк, Пасатюк; Рожнятів, Пириятин, Рогатин, Гусятин, Голятин, Бозятин, Добрятин, Добрятин, Велятино, Івань Путятинь, дворя Гордятинь, Голятина полянка* та ін. Такі оніми не є об'єктом цієї розвідки, оскільки не співвідносяться безпосередньо з морфологічними формами іменників середнього роду. Про відприкметникове походження дериватів, зокрема, свідчать суфікси присвійності -ин-, -ів-, про мотивацію антропонімом – іменникові суфікси -ич-, -ович-, -енк-о, -ук- на позначення сина за назвою батька. Визначальним також є виведення походження ойконімів через відповідні антропоніми. Наприклад, назву міста *Рогатин* «пов'язують з першопоселенцем, який мав старод. ім'я – Рогата»⁷¹ і, навпаки, ономастичне, дериватологічне відтворення відповідних незафіксованих (втрачених) антропонімів на -ат(а), -ат- на підставі суфіксальних похідних на -ат-ич, -ат-ович, -ат-енко, -ат-юк, -ат-ко, -ат-ин, -ат-ів (наприклад, *Рожнят*: «ім'я відтворюється на підставі ойконіма Ів.-Франківської обл. *Рожнятів*, який уперше згадується 1437 р. у написанні Rosnyatow»⁷²).

Як свідчить матеріал українських пам'яток різного часу, а також ономастичні дослідження й онімна лексикографія, форми називного/ родового множини на -ат(а)/ -ат-, мотивовані переважно іменем батька, історично були продуктивною твірною базою для антропонімів (особливо поширені в XVI–XVIII ст.), але проявили низький потенціал при топонімотворенні. Тепер антропоніми, а особливо топоніми на -ат(а), -ат-, належать до рідкісних.

Аналіз словотвірної продуктивності іменникових форм називного й родового множини при онімотворенні є одним із багатьох кроків до системного вивчення морфологічної форми слова як породжувальної одиниці у словотвірній системі української мови.

71 Янко М.Т. Топонімічний словник України... С. 300.

72 Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців... С. 306.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКА АНТРОПОНІМІЯ XVII СТОЛІТТЯ В МАЛОВІДОМОМУ ТУРЕЦЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ ДЖЕРЕЛІ. II

Створення повного банку даних антропонімів, які функціують чи функціували в українському онімному просторі, є одним із важливих завдань сучасної ономастики. Нове джерело інформації – історична пам’ятка «Дефтера Муфассала 1681 року», яка сприяє оприлюдненню власних назв, засвідчених у ній¹. Унікальний матеріал буде використано для «Словника антропонімів Поділля XVII ст.».

Українська лексикографія має значні здобутки в царині антропонімії, зокрема праці Ю. Редька², Л. Скрипник і Н. Дзятківської³, О. Слюсара⁴, І. Трійняка⁵, І. Фаріон⁶, П. Чучки⁷, В. Шульгача⁸, «Словник прізвищ Чернівеччини»⁹. Поза увагою залишається значний масив власних назв людей, «прихованих» у маловідомих пам’ятках, до яких належить згадане вище джерело «Дефтер Муфассал 1681 року». Опрацювання його індексу онімів сприятиме поповненню діахронного українського антропонімікону.

- 1 Див. попередні дослідження: Купчинська З.О. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія*. Ужгород, 2021. Вип. 1 (45). С. 281–289. URL: <http://visnyk-philology.uzhnu.edu.ua/article/view/245500>; Купчинська З.О. «Дефтер Муфассал 1681 року» – унікальне джерело українського онімкону. *Студії з ономастики та етимології*. 2019–2020 / відп. ред. В. Шульгач. Київ, 2021. С. 124–144; Купчинська З.О. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. III. *Студії з ономастики та етимології*. 2021–2022 / відп. ред. В. Шульгач. Київ, 2022. С. 118–132; Купчинська З.О. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. IV. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія*. Ужгород, 2022. Вип. 1 (47). С. 671–179.
- 2 Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. Львів: НТШ, 2007. Т. 1. 720 с.; Т. 2. 1438 с.
- 3 Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2005. 334 с.
- 4 Слюсар О. Словник буковинських прізвищ. Чернівці: Рута, 2005. 432 с.
- 5 Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
- 6 Фаріон І.Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст. (з етимологічним словником). Львів: Літопис, 2001. 371 с.
- 7 Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 703 с.; Чучка П.П. Слов’янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 428 с.
- 8 Шульгач В.П. Нариси з праслов’янської антропонімії. Київ: Довіра, 2008. Ч. I. 413 с.; 2015. Ч. II. 504 с.; 2016. Ч. III. 472 с.; 2017. Ч. IV. 484 с.; 2018. Ч. V. 440 с.; 2019. Ч. VI. 416 с.
- 9 Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / укл. Н.Д. Бабич, відп.ред. К.М. Лук’янчук. Чернівці: Букрек, 2002. 424 с.

«Дефтер Муфассал 1681 року» – турецька історична пам'ятка, яка репрезентує соціально-економічні й частково політичні відносини в Османській імперії (Порті), починаючи від XV ст. У «Дефтері» представлено детальні переписи (тур. mufassal «докладний») провінцій імперії – еялетів, які містять назви міст, містечок, сіл, а також відомості про підвладне населення, що повинно було сплачувати податки й різні додаткові побори натурою і готівкою¹⁰. В Османській імперії документацію вели турецькою мовою, але арабською графікою. Перш за все з цієї причини пам'ятка була важкою для опрацювання. «Дефтер Муфассал 1681 року» оприлюднив відомий польський історик Даріуш Колодзейчик¹¹. Текст «Дефтера» він представив сучасною турецькою мовою, транслітеруючи латинкою. Для нас науковий інтерес становить «Дефтер» Кам'янецького еялету 1672–1699 рр. на території Подільського воєводства внаслідок того, що Польща за Бучацьким мирним договором 1672 року поступилася Порті. Про це йдеться в монографії Д. Колодзейчика¹², цінність якої, як зазначають усі рецензенти книги, зумовлена тим, що автор увів до наукового обігу турецькі рукописні джерела й обґрунтував низку історичних питань про Поділля 1672–1699 рр.¹³

«Дефтер Муфассал 1681 року» – це повний факсимільний текст пам'ятки; крім цього, у виданні представлено її аналіз з розлогими додатками, зокрема покажчиками назв, глосаріями й детальними картами, адже сама пам'ятка містить інформацію про українських, польських, єврейських, вірменських та інших мешканців Поділля, їхні потенційні податки та інші економічні ресурси. У цій праці репрезентовано реєстри різних типів антропонімів, назви населених пунктів, що є принципово цікавим для ономастів.

Рукопис «Дефтера Муфассала 1681 року» має 361 сторінку; його публікацію здійснено на основі мікрофільму, який зберігається в Головному Османському архіві у Стамбулі (Başbakanlık Osmanlı Arşivi); детальний палеографічний опис пам'ятки Д. Колодзейчик подає у вступі своєї монографії.

Хто ж уклав цей важливий для Порті документ? На підставі записів географічних та власних назв людей Д. Колодзейчик обґрунтував походження укладачів. Встановлено, що вони вихідці з південнослов'янських земель (Болгарії, Македонії, Боснії)¹⁴. Укладачів супроводжували турецькі військові.

10 Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів: НТШ, 2011. С. 603.

11 Kołodziejczyk D. The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanice. Part I: Text, Translation, and Commentary. Kyiv; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. 672 p., 6 maps.

12 Kołodziejczyk D. Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672–1699. Warszawa: Oficyna Wydawnicza «Polczek» Polskiego Czerwonego Krzyża, 1994. 264 s.

13 Dziubiński A. Rec. ks.: D. Kołodziejczyk. Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672–1699. Warszawa, 1994. 264 s. *Przegląd Historyczny*. 1995. № 86/1. S. 107–111; Zbigniew W. Rec. ks.: D. Kołodziejczyk. Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672–1699. Warszawa, 1994. 264 s. *Kwartalnik Historyczny*. 1995. Roczn. CII. S. 3–4; Крикун М. Рец. на кн.: Д. Колодзейчик. Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672–1699. Warszawa, 1994. 264 s. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Львів, 1998. Вип. 33. С. 290–295.

14 Kołodziejczyk D. The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanice... P. 31.

Загальний нагляд за переписом населення Кам'янецького, Язловецького, Барського і Меджибізького санджаків Подільського еялету здійснював Ахмед-паша – дефтердар – скарбник Порти.

«Дефтер Муфассал 1681 року» має дві частини. Перша репрезентує річні доходи султана і кам'янецького бейлербея з еялету, інформацію про промисли та дозволи на підприємницьку діяльність, перелік володінь великого візиря Ахмеда-паші Кьопрюлю-заде¹⁵. До другої частини входить перелік назв усіх зареєстрованих поселень (844) і поіменний реєстр дворів та їхніх господарів¹⁶. Д. Колодзейчик вважає, що за кількістю зафіксованих поселень та їхніх назв пам'ятка є найбільш вичерпним джерелом для вивчення Подільського воєводства аж до ХХ ст.¹⁷ Треба зазначити, що проблем з ідентифікацією назв географічних об'єктів та записом власних назв у цій пам'ятці було багато, головна причина в тому, що назви багатьох поселень орієнтовані на їхнє польське звучання¹⁸. Однак антропонімікон українського населення, що переважало на Поділлі, все ж передано наближено до українського звучання (Mіhаулю, Ulas, Yurko). У тексті відчутний вплив норм турецької мови у записах ойконімів та антропонімів, зокрема обов'язковою була літера **I** на початку тих із них, які мали збіг **s** і **z** з іншими приголосними (Iskala, Izvan).

Видання «Дефтера» має чітку структуру: передне слово професора В. Остапчука, в якому детально представлено процес підготовки цього історичного джерела (від ідеї до її реалізації), та вступна частина, в якій Д. Колодзейчик відтворив історичні події на території Поділля наприкінці ХVII ст. – османської провінції, зосередився на аналізі змісту, організації, призначення, функції та опису «Дефтера Муфассала». Особливої уваги заслуговує той сегмент праці, в якому репрезентовано османський реєстр як мовне, топографічне, демографічне та економічне джерело. У цій частині роботи розписано принципи публікації історичного джерела, подано легенди та нотатки про турецьку та українську транскрипції, важливим для читача є параграф «Як читати Дефтер». Для ономаста цінними є параграфи з антропонімії та топонімії.

Текст Дефтера Муфассала – це описимісттасіл Кам'янецького, Меджибізького, Барського та Язловецького санджаків. Особливої наукової ваги має довідковий апарат цього видання. Представлено десять *таблиць*: 1. Османські намісники Кам'янецького еялету; 2. Ідентифіковані та невідомі місцевості, зареєстровані у муфассалі; 3. Населені та безлюдні місцевості на Османському Поділлі; 4. Християнське та єврейське населення Османського Поділля; 5. Найпопулярніші населені пункти Поділля; 6. Реальні та майбутні доходи в Османському Поділлі та ін.). Подано *карти*: 1. Територія навколо Сатанова (із вставкою: Кучманський шлях у межах Поділля); 2. Місцевість навколо Чорного Острова та Плоскирова; 3. Місцевість навколо Меджибіжа та Константинова; 4. Місцевість навколо Язловця;

15 Ibid. P. 73–78.

16 Ibid. P. 79–277, 300–453.

17 Ibid. P. 1.

18 Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях... С. 612–614.

5. Місцевість навколо Кам'янця; 6. Місцевість навколо Бару. Підготовано *госарій* та *індекси* антропонімів, ойконімів та ін. Інформативним додатком є *конкорданс* турецьких відповідників українських власних назв. В «Індексі власних назв» подано чотири позиції: 1) транслітерація оніма (запис латинкою того, як звучала назва); 2) арабське написання; 3) інтерпретація власної назви; 4) сторінка в «Дефтері».

З очевидних причин опускаємо арабський запис та потрактування цієї назви, яке подав Д. Колодзейчик; важливим є транслітероване українське «звучання» антропоніма. Не можна бути абсолютно впевненими в тому, що цей запис української власної назви правильний, але, безперечно, «затранскрибовані» форми антропонімів максимально наближені до реального звучання цих онімів у XVII ст. Доказом цього слугують: 1) сучасні відповідники-пропріативи; 2) похідні форми від зафіксованих у «Дефтері» антропонімів. Тому, аналізуючи український антропонімікон цього турецького джерела, обов'язково зважаємо на ці два аспекти.

Через те, що онімний матеріал представлено в «Дефтері» латинкою, антропонім подаємо так само. Вважаємо найбільш доцільним «лексикографічний» спосіб аналізу антропонімів: реєстрове слово із вказівкою на сторінку в «Дефтері», наш відповідник кирилицею і тлумачення власної назви. Обов'язково репрезентуємо сучасний онімний матеріал та зважаємо на споріднені оніми. У студії послуговуємося загальним терміном *антропонім*, адже в багатьох випадках не можна категорично стверджувати, що той або той онім є іменем, прізвищем чи прізвиськом; особливо це стосується прізвицьк / прізвищ, що утворилися від імен унаслідок трансонімізації. Процес запису з латинки на кирилицю ускладнювали деякі чинники: лат. **i** могло бути в кириличному записі як **і** та **и**, тому подаємо обидва варіанти; графема **ç** передається і як **ч**, і як **ц**; лат. **h** теж по-різному читаємо в антропонімах (і як **г**, і як **х**); не завжди послідовно відтворено м'якість приголосних тощо. Дивуватися неточностям не доводиться, адже треба розуміти, що записи вели представники південних слов'ян, могли бути допущені недоречності і на рівні «транскрибування» турецьких записів латинкою, зрештою, могли бути просто помилки. Тому, інтерпретуючи оніми, намагаємося врахувати всі їхні варіанти. Знаком (*) маркуємо ті власні назви, яких не виявлено в сучасному українському антропоніміконі. Нижче подано лексикографічний опис 191 антропоніма на літери **B–D**.

Bandıra [188] (Бандіра / Бандира / Бандера < ап. *bandiera* ‘прапор’ (ЕСУМ I, 133)¹⁹. У сучасній Україні виявлено десять носіїв прізвища Бандіра; значно більше зафіксовано власників антропоніма Бандера як його варіанта (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Bartel [49] (Бартель; пор.: *Bartel* < *Bartolomiej* (SI,²⁰ 26)). Сучасних носіїв такого прізвища близько 50.

19 Фаріон І. Степан Бандера – практик, теоретик, містик національного руху. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. С. 3.

20 Słownik imion. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo, 1975 (далі в тексті – SI).

Bavtazar [174] (*Бавтазар; пор.: укр. Валтасар (Тр.,²¹ 49), пол. Bałtazar (SI, 26)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Bobranenko [178] (*Бобраненко < Бобран; пор.: Козлан, Капустян (Ред.,²² 111) + -енк(о)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Boçvın [225] (Бочвін / Бочвин < Бочва < ап. бочва, ч. bečva, болг. бъчва ‘чан, бочка’ (ЕСУМ²³ I, 240) + -ин). Зафіксовано одного носія цього прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Bogat [277] (Богат < багатий; пор.: стсл. богатъ (ЕСУМ I, 109)). Прізвище засвідчене в Україні понад 80 разів.

Bogdan [171, 210] (Богдан (Тр., 50)). Антропонім дуже поширений в Україні. Засвідчено майже 18 тисяч сучасних носіїв такого прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Bohunenko [90, 167?] (Богуненко / Бохуненко < Богун < ап. богун (Ред. I²⁴, 80) + -енко). Засвідчено понад 500 носіїв прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>). Прізвище Бохуненко засвідчене в сучасному українському антропоніміконі (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Boroda [174] (Борода < ап. борода). Зафіксовано понад 700 носіїв прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Borsakuf [188] (Борсаков < Борсак; можливо, ‘той, що борсається’; пор.: Лизак, Свистак, Неспляк (Ред., 108) + -ов). Прізвища Борсак і Борсаков зареєстровані в Україні.

Boyarinenko [308] (*Бояріненко / *Бояриненко < Боярин (СПЧ²⁵, 55) < ап. боярин (Ред. I, 95) + -енк(о)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Boyboda [225] (*Бойбода не зафіксовано в доступних джерелах). Походження антропоніма затемнене, можемо лише свідчити, що він належить до словотвірного типу прізвищ на -д(а) – Гренда, Дарда (Ред., 116); пор.: тип назв на -ед(а) – Букеда, Кумеда (Ред., 119).

Buçaça [309] (Онім Бучача в Україні засвідчений 8 одиницями (<https://ridni.org/karta/>). Мотивація появи цього антропоніма різна: 1) родовий належності до власної назви Бучач; 2) субстантивізація посесивного прикметника на *-j(а), який корелюється з коренем бук-/буч-, що активно репрезентований в українському антропоніміконі – Бучак, Бучан, Бучацький, Бучек, Бучина, Бучинський, Бучка, Бучкевич, Бучко (Ред. I, 121).

21 Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005 (далі в тексті – Тр.).

22 Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. Київ: Наукова думка, 1966 (далі в тексті – Ред.).

23 Етимологічний словник української мови: у 7-и т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / гол. ред. О.С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1983 (далі в тексті – ЕСУМ).

24 Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. Львів: НТШ, 2007. Т. 1 (далі в тексті – Ред. I).

25 Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини) / укл. Н.Д. Бабич, відп.ред. К.М. Лук’янчук. Чернівці: Букрек, 2002 (далі в тексті – СПЧ).

Buçaço [235] (*Бучачко не виявлено в лексикографічних джерелах). Антропонім пов'язаний із попереднім і належить до словотвірного типу на -к(о) – Березко, Букатко (Ред., 141).

Buçinas [272] (*Бучінас / *Бучинас < Бучин + -ас, який представлений в українському антропоніміконі – Демида, Биндас (Ред., 112)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Buççanık [161] (*Бучучанік / *Бучучаник < Бучуча + -ан + -ик). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Çayka [359] (Чайка < ап. чайка). Майже 20 тисяч одиниць зафіксовано в сучасному українському антропоніміконі (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Çeçem [336] (*Чечем у сучасному українському антропоніміконі не засвідчене, однак зафіксовано прізвище Чечемина (<http://nomer-org.website/allukraina/>)). Щодо семантичного наповнення твірної основи власної назви, то, можливо, < ап. чечель, чечик 'назва птаха'.

Çelmik [71] (*Челнік / *Челник не вдалося виявити в доступних джерелах; пор.: Челникова (<http://nomer-org.website/allukraina/>), пор.: Радослав Челник – воєвода Срема (1527 р.), Челник Пейо – македонський поет. Твірна основа прізвища корелюється з ап. челник 'лідер; той, хто щось очолює', споріднене із чільний, чолний 'головний, найважливіший' (ЕСУМ VI, 338).

Çerednyan [257] (*Череднян < чередний (стадний) + -ан; пор.: Глухан, Лисан (Ред., 111); пор.: Чередар, Чередний, Чередниченко (Ред. II²⁶, 1161–1162)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Çihor [333] (Çigor / Çigor < можливо, від чигати; пор.: Çигура (Ред. II, 1167)). Зафіксовано 59 носіїв прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Çikalenko [91] (Çикаленко / Çикаленко < 'син Çікала / Çікала' + -енк(о) < ап. çікало / çикало < çикати / çекати, çікати 'різати; цвирінькати'). Зафіксовано майже 300 носіїв прізвища Çикаленко (<http://nomer-org.website/allukraina/>) і 16 – Çікаленко (<https://ridni.org/karta/>).

Çirmak [314] (*Çирмак / *Çирмак < ап. чермак < чермний 'червоний, рудий'). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене. Функціює варіант Чермак – 177 носіїв (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Çirmelatenko [93] (*Çирмелатенко / *Çирмелатенко < «син Çирмелати / Çирмелати / Чермелати» + -енк(о) < чермний 'червоний, рудий' + -ел; пор.: Куцела (Ред., 120) + -ат; пор.: Шкумат (Ред., 113). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Çirnoçetr [278] (*Çирночетр / *Çирночетр; правдоподібно, назва складена: < чорний (< çьгпъ(јь)) + < четирхатий 'розтріпаний, недбалий, неохайний' (ЕСУМ VI, 314)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Çobanenko [231] (Çобаненко < 'син Çобана', Çобан + -енко < ап. çобан 'дерев'яний посуд на молоко' (Ред. II, 1170)). Зафіксовано 5 носіїв (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

26 Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. Львів: НТШ, 2007. Т. 2 (далі в тексті – Ред. II).

Çornabereç [277] (*Чорнабереч / *Чорнаберець; очевидно, назва складена: < чорний (< сьгпъ(жь)) + < брати). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Çornasiy [367] (*Чорнасій < Чорнас; пор.: Білас, Голяс (Ред., 112) + -ій). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Çub [101] (Чуб < ап. чуб). Прізвище дуже поширене в сучасній Україні, зафіксовано приблизно 8 тисяч носіїв (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Çubak [47, 95] (Чубак < ап. чубак). В Україні зафіксовано понад 600 носіїв цього прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Çubarenko [262] (Чубаренко < ‘син Чубаря’ + -енк(о) < ап. чубар ‘той, хто має чуба’). Зафіксовано майже 160 носіїв прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Çubik [63] (Чубік / Чубик < ап. чубик). Зафіксовано майже 900 одиниць (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Çučik [56] (Чучік / Чучик < ап. чучик < чучати ‘дрімати’ (Ред. II, 1179)). Зафіксовано лише одного носія цього прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Çurilo [16] (Чурило / Чурило: 1) < ап. чура (джура) + -ил(о); пор.: Бедрило, Гречило (Ред., 131); 2) < чуріти ‘дзюрчати’ + -ил(о); пор.: Колотило, Шумило (Ред., 131); 3) Кирило (ДМ,²⁷ 527)). Зафіксовано 63 носії цього прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Daçenko [253] (Даченко / Даценко < Дач / Дац(ь) (Тр., 100) + -енк(о) < Данило). Засвідчено обидва варіанти прізвища: Даченко – 78 одиниць (<http://nomer-org.website/allukraina/>); Даценко – майже 12 тисяч одиниць (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Daçın [114] (*Дачін / *Дачин < Дача / Дац(ьо) (Тр., 100) + -ин < Данило). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене; пор.: сучасний антропонім Дачина (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Daçiy [117] (Дачій / Дацій < Дач / Дац(ь) (Тр., 100) + -ій < Данило). У сучасному українському антропоніміконі зафіксовано понад 300 одиниць (<https://ridni.org/karta/>).

Daçko [113, 230, 236, 260, 264, 265, 348?] (Дачко / Дацько < Дач / Дац(ь) (Тр., 100) + -к(о) < Данило). Прізвище Дачко зафіксовано 77 разів (<https://ridni.org/karta/>); Дацьків – майже 1200 разів (<https://ridni.org/karta/>).

Dalekiy [140] (Далекій / Далекий < ап. прикметник далекий; пор.: Великий, Довгий (Ред., 66)). У сучасному українському антропоніміконі зафіксовано 130 одиниць (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Dalmaç [248] (*Далмач / *Далмаць < Далмат / Далматій < лат. *Dalmatius* ‘житель Далмації’ (<https://lexicography.online/onomastics/petrovsky/>)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Dalyan [303] (Далян < Даль / Даля + -ан < Далмат / Далматій < лат. *Dalmatius* ‘житель Далмації’ (<https://lexicography.online/onomastics/> 27 Kołodziejczyk D. The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681)... (далі в тексті – ДМ).

retrovsky/) або < атрибутивного Далян ‘той, що походить здалека’; пор.: Довган, Щербан (Ред., 111)). Зафіксовано 8 одиниць цього антропоніма (<https://ridni.org/karta/>).

Damanenko [168] (*Даманенко < ‘син Дамана’, Даман + -енк(о) < Даман / Дам’ян (Тр., 103) < Дем’ян). У сучасному українському антропоніміці не засвідчене. Антропонім Дем’яненко зафіксований понад 11 тисяч разів (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Damas [190, 231] (*Дамас < Дальмас, Дамас < Далмат (<https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/>). У сучасному українському антропоніміці не засвідчене. Зафіксовано прізвище Дамасевич (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Danadko [277] (*Данадко; можливо, < гр. Данакт (<https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/>) + -к(о)). У сучасному українському антропоніміці не засвідчене.

Danat [249] (*Данат; можливо, < гр. Данакт) (<https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/>). У сучасному українському антропоніміці не засвідчене. Зафіксовано прізвище Данатаров (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Dančenko [62, 91, 96, 110, 318] (Данченко < ‘син Данка’, Данко + -енк(о) < Данило (Тр., 99)). Прізвище засвідчено 4724 разів (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Dančukiy [149] (*Данчукій < Данчук + -ій < Данко + -ук < Данило (Тр., 100)). У сучасному українському антропоніміці не засвідчене; зафіксовано прізвище Данчук – 1954 одиниць (<https://ridni.org/karta/>).

Dančul [164] (Данчул < Данко + -ул < Данило (Тр., 99)). Зафіксовано 191 одиниця (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Dančulenko [82, 98] (*Данчуленко < Данчул + -енк(о) < Данко + -ул < Данило (Тр., 99)). У сучасному українському антропоніміці не засвідчене.

Daneč [160, 253?] (Данеч / Данець; пор.: Данець, Данечко (Тр., 99) < Дан + -еч/-ич або Дан + -ець < Данило). Зафіксовано обидва варіанти: Данець – 254 одиниці, Данеч – 352 одиниці (<https://ridni.org/karta/>).

Danenko [45, 91?, 93, 117–118, 165, 232, 241, 263] (Даненко < Дан + -енк(о) < Данило (Тр., 99)). Зафіксовано 74 одиниці прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Dančenko [249] (Даніченко / Даниченко < Даніч / Данич + -енк(о) < Дан + -іч/-ич; пор.: Данічко (Тр., 99) < Данило). Зафіксовано обидва варіанти: Даніченко – 26 одиниць, Даниченко – 58 одиниць (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Daničko [236] (Данічко / *Даничко < Даніч / Данич + -к(о) < Дан + -іч/-ич; пор.: Данічко (Тр., 99) < Данило). Зафіксовано 4 носіїв прізвища Данічко (<https://ridni.org/karta/>). Прізвища Даничко не виявлено.

Daničovanenکو [173] (*Данічованенко / *Даничованенко < Данічован / Даничован + -енк(о) < Данічов / Даничов + -ан < Данило). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Danik [102, 114, 118, 145, 146, 359, 365] (Данік / Даник < Дан + -ік/-ик < Данило). У сучасному українському антропоніміконі функціують обидва варіанти (<https://ridni.org/karta/>).

Danilenکو [131, 175, 254] (Даніленко / Даниленко < Даніло / Данило + -енк(о)). У сучасному українському антропоніміконі функціують обидва варіанти, однак носіїв антропоніма Даниленко у десять разів більше (<https://ridni.org/karta/>).

Danilکو [263, 310] (Данілко / Данилко < Даніло / Данило + -к(о)). У сучасному українському антропоніміконі функціують обидва варіанти, однак носіїв антропоніма Данилко набагато більше.

Danilo [17, 19–20, 27, 32, 34, 40, 42–43, 46, 48, 54, 56, 58–59, 66, 72?, 74, 76, 81, 92–93, 97–98, 107, 109–10, 113, 126, 131, 145, 147–50, 155, 159–63, 171, 173, 175, 181, 186, 188, 198, 231–34, 278, 286, 303, 308–09, 312, 318–20, 322, 329–30, 340–41, 345, 349–51, 357, 364] (Даніло / Данило (Скр., Дз.²⁸ 48)).

Daniluh [349] (*Данілюх / *Данилюх < Даніло / Данило + -ух/-юх; пор.: Олексюх, Яцух (Ред., 160)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Daniluno [263] (*Данілуньо / *Данилуньо < Даніло / Данило + -унь(о); пор.: Петруньо (Ред., 157)). У сучасному українському антропоніміконі цієї прізвищевої назви не засвідчено, однак на рівні імен такий демінутив, очевидно, функціює.

Danis [142, 154] (Даніс / Данис < Дан + -іс/ис < Данило). У сучасному українському антропоніміконі зафіксовані обидва варіанти (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Daniş [164, 347] (Даніш / Даниш < Дан + -іш/-иш < Данило). У сучасному українському антропоніміконі зафіксовані обидва варіанти.

Danko [61, 107, 115, 153, 169, 186, 257, 313, 335] (Данко < Дан + -к(о) < Данило, Богдан). В українському антропоніміконі Данко функціює і як ім'я (Тр., 50, 99), і як прізвище (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Danul [350, 359] (Данул < Дан + -ул; пор.: Ганул, Мікул (Ред., 154) < Данило). У сучасному українському антропоніміконі зафіксовано 20 одиниць (<https://ridni.org/karta/>).

Danula [278] (*Данула < Дан + -ул(а); пор.: Матула, Стецула (Ред., 154) < Данило). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене. Проте такий антропонімний тип прізвищ функціює.

Danus [344] (*Данус < Дан + -ус; пор.: Гринус, Федус (Ред., 158) < Данило). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене, але прихований цей словотвірний тип у власній назві Данусевич (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

28 Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2005 (далі в тексті – Скр.,Дз.).

Danyan [19] (*Данян < Дан + -ан; пор.: Грицан, Процан (Ред., 111) < Данило). Д. Колодзейчик припускає, що антропонім пов'язаний з іменем Дам'ян / Дем'ян.

Danyeleč [225] (Данелець / *Данелець < Данил + -ець < Данило). У сучасному українському антропоніміконі зафіксовано лише 2 носії прізвища Данелець (<https://ridni.org/karta/>). Активно функціює його варіант Данилець (1000 одиниць), який відповідає нормам української мови. Варіанта Данелець не виявлено.

Darenko [28, 121, 248] (Даренко < 'син Дара', Дар + -енк(о) < Дарій (Тр., 100) або Мардарій (Тр., 210), як припускає Д. Колодзейчик). У сучасному українському антропоніміконі зафіксовано 60 одиниць (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Darina [167] (Даріна / Дарина < Дарина (Тр., 101) або Дара (< Дарина) + -ін/-ин). Щодо ім'я, то воно поширене в Україні, а щодо прізвища, то виявлено 16 носіїв Даріна (<https://ridni.org/karta/>) і 42 носії Дарина (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Darinko [91] (*Дарінко/*Даринко < Дарина + -к(о) або Дар (< Дарій, Мардарій) + -ин + -к(о)). Жоден із варіантів не засвідчений.

Dariy [91, 169, 215, 218] (Дарій < Дарій (Тр., 100)). І прізвище, й ім'я Дарій зафіксовані в сучасному українському антропоніміконі.

Darko [310] (Дарко (Тр., 101) < Дар + -к(о) < Дарій, Мардарій)). Антропонім присутній на сучасній карті України. Крім цього, він став твірною основою для інших власних назв: Дарков, Даркович, Дарковський (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Darkun [248] (*Даркун < Дарко + -ун; пор.: Павлун, Євчун (Ред., 156) < Дар + -к(о) < Дарій, Мардарій). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Darun [249] (Дарун < Дар + -ун; пор.: Грицун, Катрун (Ред., 156) < Дарій, Мардарій). Такий антропонім зафіксовано, він репрезентований і в інших назвах: Дарунда, Дарунина, Дарунов (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Das [35, 37, 118, 172] (Дас < Дасій (Тр., 101)). У сучасному українському антропоніміконі засвідчений, до того ж він став твірною основою для інших: Дасевич, Дасів, Дасик, Дасина, Даскевич, Дасович, Дась, Дасько, Дасьо (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Dasenko [110, 168, 277] (Дасенко < 'син Даса/я', Дась(о) + -енк(о) < Дасій (Тр., 101)). У сучасному українському антропоніміконі прізвище рідковживане, зафіксовано лише 2 його носії (<https://ridni.org/karta/>).

Dasiy [328] (Дасій (Тр., 101)). У сучасному українському антропоніміконі засвідчене лише як ім'я.

Dasko [279, 285] (Даско < Дас + -к(о) < Дасій (Тр., 101)). Зафіксований один носій такого прізвища (<http://nomer-org.website/allukraina/>). Більш поширений варіант Дасько – 20 носіїв (<https://ridni.org/karta/>).

Dasula [257] (*Дасула < Дас + -ул(а); пор.: Матула, Савула (Ред., 154)) < Дасій (Тр., 101).

Daŕenko [97] (Дашенко < ‘син Даса/я / Даша/я’, Дась / Даш + -енк(о) < Дасій (Тр., 101). Зафіксований 121 носій прізвища Дашенко (<https://ridni.org/karta/>).

Daško [16, 318] (Дашко < Дас/ш + -к(о)) < Дасій (Тр. 101). Прізвище широко представлене в сучасному українському антропоніміконі – майже 3 тисячі носіїв (<http://nomer-org.website/allukraina/>); він слугує також твірною основою для інших назв: Дашков, Дашковець, Дашкович, Дашковецький тощо.

Davičenko [91] (Давіченко / Давиченко; пор.: Давенко ‘син Дави’ (Ред. I, 279–280) < ‘син Давика’; пор.: Падик < падати (Ред., 129)) + -енк(о) < давити; це дієслово брало участь у формуванні багатьох українських онімів: Давибіда, Давикоза, Давимука тощо. Гіпотеза Д. Колодзейчика (ДМ, 528) про зв’язок з іменем Давид малоімовірна, хіба була помилка в записі джерела. Обидва варіанти цього прізвища функціують у сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

David [16, 59, 84, 89, 138, 206, 215, 218, 277, 299?] (Давід / Давид < Давид). Ім’я трансонімізувалося в прізвище, яке в обидвох варіантах поширене на території України (<https://ridni.org/karta/>). Крім цього, виявлено чималий пласт антропонімікону, який містить цей онім (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Davidenko [88] (Давіденко / Давиденко < ‘син Давида’, Давід / Давид + -енк(о) < Давид). Варіант Давіденко переважає – понад 17 тисяч одиниць (<https://ridni.org/karta/>); варіант Давіденко – понад 800 одиниць.

Davidčko [88] (*Давідічко / *Давидичко < Давидик/ч + -к(о) < Давид + -ик/ч < Давид). Обидва варіанти в сучасному українському антропоніміконі втрачені, однак функціують і Давидик, і Давидич, від яких утворено прізвище, виявлене в «Дефтері».

Davidiy [265] (*Давідій / *Давидій < Давид + -ій; пор. Павлій, Яцій (Ред., 137) < Давид). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Davido [118] (*Давідо / *Давидо < Давид + -о; пор.: Демо (Тр., 102), Васьо, Федьо (Ред., 144) < Давид). Можливо, у пам’ятці не відображено пом’якшення д. Але ні Давідо, ні Давідьо не засвідчені в сучасному українському антропоніміконі.

Dayman [248] (Дайман; правдоподібно, назву здеформовано; очевидно, йдеться про Дам’ян (Дем’ян)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Deleniy [359] (Деленій < Делен + -ій; пор.: Багрій, Карпій (Тр., 137–138); походження затемнене (?); пор.: Чуч.²⁹ 189). Таке прізвище функціює і сьогодні. Його основа репрезентована і в інших антропонімах: Деленас, Деленда, Делендик, Деленчук, Деленько, Деленюк та ін. (<http://nomer-org.website/allukraina/>). Важко сказати, яке семантичне наповнення цього кореня.

29 Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005 (далі в тексті – Чуч.).

Dema [101, 160] (Дема < Дем'ян або Демид (Тр., 102–103)). Прізвище поширене в сучасній Україні – майже 1200 носіїв (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Demčenko [167, 273] (Демченко < 'син Демка', Демко (Тр., 101) + -енк(о) < Дем'ян). Зафіксовано понад 35 тисяч носіїв цього прізвища в Україні (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Demen [174] (Демен < Дем'ян). Прізвище належить до сучасного антропонімікону України. Саме такий варіант засвідчений у власній назві Деменко, яку можна трактувати подвійно: 1) Деменко < Демен + -к(о); 2) Дем + -енко; пор.: Деменець, Деменкович, Деменчик, Деменчук, Деменюк та ін. (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Demenčuneč [101] (*Деменчунеч / *Деменчунець < Деменчун; пор.: Євчун, Тишкун (Ред., 156) + -ець < Деменко; пор.: Назарко, Пронько (Ред., 142) + -ун < Демен + -к(о) < Дем'ян). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене жодного з двох варіантів, однак словотвірні типи власних назв, які можемо простежити саме в цьому антропонімі, продовжують функціонувати.

Demeniłka [283] (*Деменілка / *Деменилка < Деменило; пор.: Іванило, Марчило (Ред., 131) + -к < Демен + -ил(о) < Дем'ян). «Прізвища, в яких суфікс -к(а) має демінутивний характер,... утворювалися лексико-семантичним способом від зменшених (пестливих) власних імен (Лучка, Микитка, Савулка)» (Ред., 142). Можливо, форма Деменилка – результат родового належності від Деменилко. У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Demenko [20] (Деменко < 1) Демен + -к(о); пор.: Гнатко, Івашко, Яремко (Ред., 142); 2) патронімічне утворення від варіанта імени Дема (Тр., 103) утворилося за допомогою суфікса -енк(о) < Дем'ян). Виявлено майже 3 тисячі носіїв цього прізвища; засвідчені й похідні від нього: Деменков, Деменковець, Деменкович (<http://nomer-org.website/allukraina/>). Прізвище поширене переважно на Лівобережжі, функціє і на Поділлі (<https://ridni.org/karta/>).

Demičenko [117] (Деміченко / Демиченко < 1) Демик (Тр., 103) + -енк(о) < Дема + -ик < Дем'ян; 2) Демич (патронімічне – 'син Деми', утворилося від Дема + -ич (Ред. I, 291) + -енк(о) < Дем'ян). Прізвище засвідчене в сучасному українському антропоніміконі (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Demın [98] (Демін/Демин < 1) Дема (Тр., 103) + -ин; 2) здеформоване Дем'ян < Дем'ян). Зафіксовано майже 4 тисячі носіїв; виявлено пласт антропонімікону, який містить цей онім: Деминенко, Деминич, Деминко, Деминич, Деминчук, Деминюк та ін. (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Demka [179] (Демка (Тр., 103) < Дема (Тр., 103) + -к(а) < Дем'ян). У сучасному українському антропоніміконі це прізвище рідко вживається (<https://ridni.org/karta/>). Однак цілком імовірною є думка про те, що форма Демка – це gen. possessivus від Демко, а цей варіант прізвища має понад 2 тисячі носіїв.

Demko [156, 231, 236, 303, 309, 322, 328, 351] (Демко; семантичним способом утворене від здрібнілого імени Демко (Ред. I, 292), однак із пам'ятки не завжди можемо чітко визначити, чи це ім'я, чи прізвищева назва, тому вважаємо, що шлях творення антропоніма був таким: Демко < Дема (Тр. 103) + -к(о) < Дем'ян.

Demusko [158] (*Демуско / *Демусько < Демус / Демусь (Тр., 103) + -к(о) < Дем'ян). Ю.К. Редько прізвища на -ус в сучасному українському антропоніміконі називає «латинізованими»; таких прізвищ чимало: Гринус, Дмитрус, Климус, Левус, Федус та ін. (Ред., 158). Треба звернути увагу на можливість змішування близьких фонетичних типів. Цілком імовірно, що деякі прізвища на -ус могли виникнути з первісних Гринусь, Дмитрусь, Климусь, Левусь, Федусь, а це припущення підтверджується існуванням паралельних форм – Левус і Левусь. Змішання могло бути зумовлене записом прізвища в документах латинською чи німецькою мовами, де не вживаються знаки пом'якшення приголосних, а згодом такий неточний запис міг стати основою паралельної вимови (див. дет.: Ред., 159). «Дефтер Муфассал 1681 року» підтверджує думку відомого ономаста, адже транслітерований запис Demusko [158] не дає нам точної відповіді щодо первинності форми Демус чи Демусь. Що ж до функціонування прізвища Демуско / Демусько на сучасному етапі, то воно занепало, але і Демус, і Демусь мають своїх носіїв (<http://nomer-org.website/allukraina/>).

Demyan [33, 35, 142, 147, 157, 164, 168, 329, 331] (Дем'ян; семантичним способом утворене від імени Дем'ян, якщо трактувати цей антропонім як прізвищеву назву. Прізвище засвідчене в сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Demyana [16] (Дем'яна; через те, що відповідного жіночого імени нема, вважаємо, що Дем'яна – це форма родового належності від Дем'ян. Засвідчено лише одного носія цього прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Demyanko [109] (Дем'янка < Дем'ян + -к(о) < Дем'ян). Засвідчене в сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Denis [44, 147, 151, 227, 231–32, 277, 313] (Деніс / Денис; способом трансонімізації утворено від імени Денис). Обидва варіанти засвідчені в сучасному українському антропоніміконі, однак перевагу має Денис (<https://ridni.org/karta/>).

Denisko [19] (Деніско / Дениско < Деніс / Денис + -к(о) < Денис). Обидві форми прізвища засвідчені в сучасному українському антропоніміконі.

Denış [42] (Деніш / Дениш < Деніс / Денис + *-j(ь) < Денис). Найдавніші посесивні прикметники на *-j(ь) хронологічно найраніше субстантивувалися, тому прикметникове походження цього антропоніма свідчить про архаїчність такого типу власних назв. Обидва варіанти засвідчені в сучасному українському антропоніміконі.

Denyan [18, 225, 241] (*Денян < Ден/ Деня (Тр., 104) + -ан; пор.: Грицан, Федан (Ред., 111) < Денис). Носіїв цього антропоніма на сучасній карті України

нема, однак маємо свідчення того, що власна назва Денян стала твірною основою інших антропонімів, які функціують в сучасному українському антропоніміконі: Денянець, Денянчук, Денянюк (<http://nomen-org.website/allukraina/>).

Dіdovič [336] (Дідовіч / Дідович < Дід + -ов-ич < Дід < *Дідомир; пор.: *Dědomil, *Dědoslav (Sv.³⁰ 74)). Обидва варіанти мають носіїв, однак переважає варіант Дідович (<http://nomen-org.website/allukraina/>).

Dіma [94, 99, 148, 276, 314, 322] (Діма < Дим (гр. Dēmos ‘народ’), Димас, Димитриан (гр. Dēmētrios – присв. прикм. до Dēmētēr), Дмитрій; у всіх цих імен здрібнілою формою є варіант Діма (<https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/d/>)). Із контексту пам’ятки не можемо однозначно стверджувати, якого типу цей антропонім. Таке прізвище і здрібніле ім’я функціують у сучасному українському антропоніміконі.

Dіmčadenko [148] (*Дімчаденко < Дімчада + -енк(о) (‘син Дімчади’) < Дімча + -да < Дімко + *-j(a) < Дім(a) + -к(о) < Дмитро). Суфікс -да може приєднуватися до кореневої морфемі безпосередньо або до основи, поширеної іншими суфіксами. Прізвища з таким суфіксом переважно із затемненим лексичним значенням, зате із досить відчутним відтінком зневажливості (Ред., 116). Щодо твірної основи Дімча (пор.: Димчак, Димченко, Димчин, Димчишак, Димчук, Дімчик (Тр., 107–108)), то очевидним є те, що антропонім Дімко під впливом посесивного суфікса *-j(a) перейшов до розряду присвійних прикметників і згодом субстантивувався. В українському антропоніміконі цієї назви не вдалося встановити.

Dіmčenko [313] (Дімченко < Дімко + -енк(о) (син Дімка) < Діма + -к(о) < Дмитро)). Таке прізвище зареєстроване на карті сучасної України (83 одиниці) (<https://ridni.org/karta/>).

Dіmčiran [309] (*Дімчіран/ *Дімчиран < *Дімчір/*Дімчир + -ан (пор.: Гарасан, Сидоран (Ред., 111) < Дімча + -ір/-ир (пор.: Гладир, Чубир, Кулешір (Ред., 132, 139) < Дімко + *-j(a) < Дім(a) + -к(о) < Дмитро)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчені.

Dіmdičenko [110] (*Дімдіченко / *Дімдиченко < *Дімдіч(к) / *Дімдич(к) + -енк(о) (син *Дімдіч(к)а/*Дімдич(к)а) < Дімда + -іч(к)/-ич(к); пор.: Костик/Костич, Павлик/Павлич) < Дім(a) + -д(a); пор.: Гринда, Дарда (Ред., 116) < Дмитро). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Dіmečik [19] (*Дімечик/ *Дімечик < *Дімеч(ць) / *Дімеч(ць) + -ик; пор.: Демчик, Левчик (Ред., 128) < Дмитро). Можливо, варто цей антропонім пов’язувати із суфіксом -ечк(о), за допомогою якого утворювано пестливі форми власних імен: Василечко, Гаврилечко та ін. (Ред., 126). Тоді відбувається контамінація двох суфіксів (-ечк(о) та -ик), що теж додає словам відтінку здрібності / пестливості. У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

30 Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964 (далі в тексті – Sv.).

Dimenenko [117] (Дімененко < Дімен; пор.: Діомент (Тр., 102) + -енк(о) ('син Дімена') < Дементій; пор.: Діоментій (Тр., 102)). Зафіксований один носій цього прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Dimenko [276] (Діменко < Діма + -енк(о) ('син Діми') < Дмитро). Зафіксовано 11 носіїв цього прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Dimentiy [171] (*Діментій < Дементій; пор.: Діоментій (Тр., 102). У сучасному українському антропоніміконі такого варіанта назви не засвідчено, однак зафіксовано прізвище Дементій – понад 300 одиниць (<https://ridni.org/karta/>).

Dimichenko [107] (*Діміченко / *Дімиченко < Діміч / Дімич + -енк(о) ('син Діміча/Дімича') < Діма + -іч(к) / ич(к); пор.: Костик/ Костич, Павлик/ Павлич < Дмитро). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене, однак на пострадянському просторі воно функціює.

Dimichetran [309] (*Дімічетран / *Дімичетран?). Можливо, в записі назву спотворено. Але однозначно чіткий зв'язок з іменем Дмитро / Димитр (Тр., 106).

Dimin [262, 275, 302] (Дімін / Дімин < Дім(а) < Дим (гр. *Dēmos* 'народ'), Димас, Димитриан (гр. *Dēmētrios* – присв. прикм. до *Dēmētēr*), Дмитрій; у всіх цих імен здрібнілою формою є варіант Діма (<https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/d/>)) + ин < Дмитро). Засвідчене в сучасному українському антропоніміконі (СПЧ, 122).

Dimitras [155] (*Дімітрас / *Димитрас < Димитр (Тр., 107); очевидно, болгарський варіант чоловічого імені Дмитро (Чуч., 196) + -ас; пор.: Демидас, Федас (Ред., 112)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене (<https://ridni.org/karta/>).

Dimitraş [18] (Дімітраш / Димитраш < Димитр (Тр., 107) + -аш; пор.: Григораш, Дмитраш (Ред., 115)). Обидва прізвища функціують у сучасному українському антропоніміконі (СПЧ, 121; <https://ridni.org/karta/>).

Dimitraško [19–20, 37, 126, 165, 167, 168, 169, 171–72, 237] (Дімітрашко / Димитрашко < Дімітраш / Димитраш + -к(о); пор.: Федашко, Петрашко (Ред., 115) < Димитр (Тр., 107) + -аш; пор.: Григораш, Дмитраш (Ред., 115)). Ці прізвища у двох варіантах засвідчені в сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Dimitre [17, 64, 82?] (*Дімітре / *Димитре < Димитр (Тр., 107) + *-j(е). Це архаїчна форма антропоніма, який засвідчує субстантивізацію присвійного прикметника *-j(е). У сучасному українському антропоніміконі не виявлено.

Dimitrenko [27] (Дімітренко / Димитренко < Димитр (Тр., 107) + -енк(о)). Обидва варіанти засвідчені в сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Dimitriy [18–20, 28, 32, 36–37, 46, 51, 53, 77, 84, 93, 95, 107, 114, 121, 146, 152, 171, 174, 210, 230, 236–37, 247, 253, 258, 260, 264, 266, 274, 279, 285, 314, 333–34, 340, 343, 359, 361, 364] (Дімітрій / Димитрій < Димитрій (Тр., 107).

У сучасному антропоніміконі України форма Дімітрій функціює і як прізвище (СПЧ, 123), і як ім'я Димитрій (Тр., 107).

Dimitro [31, 33–36, 39–40, 42, 47–48, 55, 59–61, 72, 76, 90, 93–94, 96–98, 105, 126, 131–32, 138, 143–45, 147, 149, 151, 153, 155–57, 160–

62, 164, 171–72, 191, 210, 231, 298, 302, 327, 329, 340, 348, 352, 364] (Дімітро / Димитро < Димитр (Тр., 107)). Обидва варіанти прізвища засвідчені в сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Dimko [118–19, 178, 257, 342] (Дімко / Димко < Дім(а) / Дим(а) (Тр., 107) + -к(о) < Дмитро). Прізвище Димко засвідчено у 123 носіїв (СПЧ, 121), а Дімко – лише в одного (<https://ridni.org/karta/>).

Dimşın [234] (*Дімшін / *Димшин / *Дімшин < Дімх(а) / Димх(а)? + -ин < Дім(а) / Дим(а) (Тр., 107) + -х(а) < Дмитро). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчено.

Dimusın [266] (*Дімусін / *Димусин < Дімус(а) / Димус(а) + -ин < Дім(а) / Дим(а) (Тр., 107) + -ус; пор.: Дмитрус, Климус (Ред., 158)). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчено.

Dimyan [20, 51, 143, 248, 258, 274, 278, 310, 328, 333] (*Дім'ян / *Дим'ян; пор.: розм. Димнян, Димнен (Тр., 103) < Дем'ян). Очевидно, що зафіксоване в «Дефтері» прізвище є або варіантом сучасного часто вживаного Дем'ян, або спотвореним записом. У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Dimyano [278] (*Дім'яно / *Дим'яно. Ці історичні власні назви є варіантами сучасного *Дем'яно, якого теж не зафіксовано, однак маємо Демо (Тр., 103) < Дем'ян). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Dino [169] (Діно; пор.: Діну (СПЧ, 123)) / *Дино; пор.: Диник, Динко (Тр., 104) < Денис). Прізвище Діно зафіксовано у 17 носіїв, а Дено – у 23 (<https://ridni.org/karta/>).

Dinyota [93] (*Діньота / *Диньота; продовжити варіанти можна антропонімом *Деньота; у сучасному українському антропоніміконі не засвідчене) < *Діньо / *Диньо; пор.: Деньо (Тр., 104) + -от(а), що «виступає як емоційно забарвлений почуттям зневаги» (Ред., 148) < Денис)).

Diraçenko [312] (*Діраченко / *Дираченко; пор.: Диренко (Тр., 105), Дірюченко (Ред. I, 313) < Дірак / Дирак ('син Дира') + -енк(о) < Дір / Дир (Чуч., 196) + -ак). У сучасному українському антропоніміконі варіанти не засвідчені.

Diraga [272] (*Дірага / *Дирага < ап. діра/ дира 'отвір' + -аг(а); пор.: Гуняга, Довбяга (Ред., 105)). Очевидно, можна пов'язувати цю назву з іменем Дир (Тр., 105): Дір / Дир + -аг(а). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Diranyura [174] (*Діранюра / *Диранюра; пор.: Іванюра, Стецюра (Ред., 157) < 1) Діран / Диран; пор.: Козлан, Хоптян (Ред., 111) < ап. діра / дира 'отвір' + -ан); 2) < Діран / Диран; пор.: Грицан, Сидоран (Ред., 111) < Дір / Дир (Чуч., 196) + -ан) + -ура). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчене.

Dirin [133] (Дірін / Дирін < Діра / Дира + -ин < 1) < ап. діра / дира ‘отвір’; 2) < Дір / Дир (Чуч., 196)). У сучасному українському антропоніміконі назви збережені (<https://ridni.org/karta/>).

Diron [100] (*Дірон / *Дирон; мотивація складна, можливо, *Діронь / *Диронь; пор.: Яронь (Ред., 147) < Дір / Дир (Чуч., 196) + -онь (Ред., 147)). У сучасному українському антропоніміконі жодна із цих назв не засвідчена.

Divak [266] (Дівак < ап. діва + -ак; пор.: Ганчак, Паращак (Ред., 107)) / Дивак (< ап. дивак). Обидві назви (Дівак і Дивак) засвідчені в сучасному українському антропоніміконі.

Dıyaş [40] (*Діяш / *Дияш < *Тіяш / *Тияш < Магіяш / Матияш < Матвій; пор.: Матіяшів, Матіяшко, Матияшек). Такий шлях формування цих антропонімів – лиш припущення. У сучасному українському антропоніміконі не засвідчені. Можливо, це запозичення.

Dmitraçeç [114] (*Дмітрачеч / *Дмитрачець; пор.: Дмітраченков, Дмитраченков) < Дмітрак + -еч; цілком імовірно, що це помилковий запис, тому ідеться про суфікс -ич) / Дмитрак; пор.: Андрійчак, Романчак (Ред., 107) + -ець. Щодо Дмітрачеч / Дмитрачич, то, правдоподібно, це міг бути сербський вплив, про що пише професор Ю.К. Редько і наводить такі приклади: Рибчич, Синичич (Ред., 135). Ні Дмітрачеч / Дмитрачич, ні Дмитрачець у сучасному українському антропоніміконі не засвідчені.

Dmitran [19] (*Дмітран / *Дмитран < Дмітро / Дмитро + -ан; пор.: Грицан, Сидоран (Ред., 111)). У сучасному антропоніміконі ці власні назви не засвідчені, однак вони стали твірними основами для прізвищ: Дмітраніца / Дмитраниця, Дмитранчук (<https://ridni.org/karta/>).

Dmitre [19, 85?, 218] (*Дмитре < Дмитр (Тр., 107) + *-j(ε). Зафіксовано архаїчну форму антропоніма, який засвідчує субстантивізацію присвійного прикметника *-j(ε). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчено.

Dobriy [360] (Добрій (Ред. I, 316) < ап. добр(ий) + -ій; пор.: Багрій, Гладій (Ред., 137)). Це прізвище найчастіше трапляється на Поділлі.

Dobrosik [172] (*Добросік / *Добросик < Доброс (<https://ridni.org/karta/>) + -ік/-ик < Добрий / добрий + -ос; пор.: Турос, Федос (Ред., 147). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчені.

Dobrosiy [172] (*Добросій < 1) ап. добросій ‘той, хто добре сіє’; пор.: Макосій); 2) Доброс + -ій; пор.: Добротій, Стацій (Ред., 137–138). Сьогодні таке прізвище не функціонує.

Dobrotenko [94] (Добротенко < Доброта; пор.: Лихота, Гургота (Ред., 148) + -енк(о) (‘син Доброти’)). Виявлено дві фіксації такого антропоніма.

Dokiy [32, 110?, 131, 146, 178] (*Докій < Докія + -ій; пор.: Марусій, Паращій (Ред., 137). У сучасному українському антропоніміконі варіант не засвідчений, однак він став твірною основою інших прізвищ, зокрема Докійчук (<https://ridni.org/karta/>).

Dolatin [44] (*Долатин / *Долятин < Долата (<https://ring.org.ua/edr/uk/>) / Долята (<https://rosgenea.ru/familiya/dolyata>) + -ин). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчено, проте функціює в інших антропонімах: Удолатій, Долатова, Долатовська (<https://ridni.org/karta/>).

Dolivko [341] (*Долівко / *Доливко < 1) ап. долівка + -о; пор.: Копійко (< копійка), Люлько (< люлька) (Ред., 141); 2) дієсл. основа доливати + -к(о); пор.: Недолівко / Недоливко (<https://ridni.org/karta/>). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчені.

Dom [138] (*Дом; пор.: Домчук, Домчин) < Домн (Тр., 110–111). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчено.

Domcyan [175] (Домечян / Домемян < Дометіан (Тр., 110). Очевидно, зареєстрована у «Дефтері» власна назва утворена шляхом трансонімізації з фонетичними відхиленнями від латинського імені. У сучасному антропоніміконі ця назва функціює лише як ім'я.

Domtiy [277] (Дометій < Дометій (Тр., 110)). У сучасному українському антропоніміконі прізвище не засвідчене, а зафіксоване ім'я.

Dometyan [235] (Дометян < Дометіан (Тр., 110). Ця власна назва функціює лише як ім'я.

Donec [102, 11, 233, 359] (Донець / *Донеч < 1) Дон (< Федір (Тр., 374)) + -ець/-еч; 2) гідронім Дон + -ець/-еч; пор.: Богуславець, Волинець (Ред., 125)). Прізвище Донець доволі поширене, маємо понад 6 тисяч одиниць, що ж до Донеч, то його не виявлено; можливо, споріднене з Донечко (<https://ridni.org/karta/>).

Donic [178, 303] (Доніч / Донич / Донець < Дон (< Федір (Тр., 374)), Домн? (Тр., 110–111) + -іч/-ич/-ець). У сучасному антропоніміконі України виявлено: Доніч – 176 одиниць (пор.: Донічев), Донич – майже 100 одиниць (пор.: Дониченко), Донець – понад 6 тисяч (<https://ridni.org/karta/>).

Donik [188, 359] (Донік / Доник < Дон (< Федір (Тр., 374)), Домн? (Тр., 110–111) + -ік/-ик). Обидва варіанти зафіксовано в сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Donm [91] (*Донм < Донм, Домн? (Тр., 110–111)). Зафіксовано 22 носії прізвища Донме (<https://ridni.org/karta/>), однак не можна категорично стверджувати, що це споріднені оніми.

Doradenko [303] (*Дораденко < Дорад(а) (<https://ridni.org/karta/>) + -енк(о) < Дор(а) (< Федір (Тр., 374)) + -да; пор.: Дарда, Фурда (Ред., 116). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчено.

Doraşenko [180] (*Дорашенко < Дораш + -енк(о) < Дор < Федір (Тр., 374) + -аш; пор.: Федаш, Юраш (Ред., 115)). У сучасному українському антропоніміконі прізвище не засвідчене.

Dorçenko [303] (*Дорченко < Дорко + -енк(о) < Дор < Федір (Тр., 374) + -к(о); пор.: Гнатко, Яцько (Ред., 142)).

Doričenko [100] (Доріченко / Дориченко < Дорік / Дорик + -енк(о) < Дор < Федір (Тр., 374) + -ік/-ик; пор.: Адамик, Федунік (Ред., 128)). Доріченко і Дориченко зафіксовані в сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Doroħa [167] (Дороха < Дорофій (Тр., 112)). Носіїв такого прізвища не виявлено, однак як ім'я чи прізвисько може функціювати і на сучасному рівні.

Doroħim [75, 77] (*Дорохім / *Дорохим < Дорох < Дорофій (Тр., 112) + «умовний» суфікс -им; пор.: Борим, Сулим (Ред., 131)). У сучасному українському антропоніміконі таких прізвищ не виявлено.

Doronenko [39, 121] (Дороненко < Доронь (< Дорофій (Тр., 112) + -енко). У сучасному українському антропоніміконі прізвище засвідчене (<https://ridni.org/karta/>).

Doros [277] (Дорос < Дорос(ь) < Дорофій (Тр., 112)). Прізвище належить до сучасного українського антропонімікону (<https://ridni.org/karta/>).

Doroš [266, 367] (Дорош < Дорош < Дорофій (Тр., 112)). Майже 7 тисяч носіїв цього прізвища засвідчено в Україні (<https://ridni.org/karta/>).

Dorozenko [98] (*Дорозенко / Доросенко? < Дорос(ь) < Дорофій (Тр., 112) + -енко). Можливе одзвінчення кінцевого **с** або ж помилковий запис. Прізвище Дорозенко не засвідчене; зафіксовано одного носія прізвища Доросенко. Виявлено низку спільнокореневих антропонімів: Дорос, Дорось, Доросевич, Доросєва (<https://ridni.org/karta/>).

Dosada [272] (*Досада < 1) Доса (Тр., 113) + -д(а); пор.: Линда, Палайда (Ред., 116)); 2) ап. досада 'почуття незадоволення' (СУМ П³¹, 381). У сучасному українському антропоніміконі прізвище не засвідчене.

Dosik [20, 318] (*Досік / *Досик < Доса (Тр., 113) + -ік/-ик; пор.: Дмитрик, Макарик (Ред., 128)). У сучасному українському антропоніміконі такі прізвища не засвідчені, однак функціують спільнокореневі: Доса, Досич, Досюк (Чуч., 206).

Dosiy [225] (Досій < Доса (Тр., 113) + -ій; пор.: Дацій, Карпій (Ред., 137)). Виявлено 65 носіїв цього прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Dosiyčuk [363] (*Досійчук < Досійко + -ук < Доса (Тр., 113) + -ій; пор.: Кузій, Яцій (Ред., 137)). У сучасному українському антропоніміконі прізвище не засвідчене.

Došeč [363] (*Дошеч / *Дошич / *Дошець < Доша < Євдокія, Явдоха; пор.: Дошка, Дошенко (Тр., 121–122)) + -еч/-ич/-ець). У сучасному українському антропоніміконі не засвідчені.

Dotoriy [17] (*Доторій; пор.: Дотя < Федот(ья) (<https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/>)). Можливо, є помилка у записі. Логічніше мало б бути Тодорій < Тодор + -ій < Федір (Тр., 375). У сучасному українському антропоніміконі прізвище не засвідчене.

31 Словник української мови: в 11-и т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства / за ред. І.К. Білодіда. Київ, 1970–1980 (далі в тексті – СУМ).

Dotur [117] (*Дотур; можливо, Тодур < Федір (Тр., 375). Саме цей варіант імени збережений у споріднених українських прізвищах Тодуров, Тодуряк, Тодуркін (<https://ridni.org/karta/>). У сучасному українському антропоніміконі прізвища не виявлено.

Drazin [99] (Дразін / *Дразин < Драза; пор.: Драза Михайлович (<https://balkaninsight.com/2012/03/29/ghost-of-draza-mihailovic-still-divides-serbia/>) + -ин). У сучасному українському антропоніміконі виявлено одного носія прізвища Дразін, варіант Дразин відсутній.

Dub [71, 95] (Дуб < ап. дуб). Засвідчено майже 2500 одиниць цього антропоніма (<https://ridni.org/karta/>).

Dubenko [66] (Дубенко < Дуб + -енко). Засвідчено майже 1500 його носіїв (<https://ridni.org/karta/>).

Dubičenko [101] (Дубіченко / Дубиченко < Дубік / Дубик; пор.: Адамик, Федунік (Ред., 128)) + -енко). Обидва варіанти прізвища функціують у сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Dubina [48] (Дубіна / Дубина < ап. дубина (Ред. I, 336)). Ці прізвища досить поширені: Дубина – майже 8 тисяч одиниць, Дубіна – 2500 (<https://ridni.org/karta/>).

Dudar [260] (Дудар < ап. дудар (Ред. I, 339)). Зафіксовано майже 4 тисячі носіїв цього прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Duharenko [273] (Дугаренко < Дугар + -енк(о) < Дуга + -ар < ап. дуга – частина кінської упряжі із зігнутого тонкого стовбура дерева, яка служить для прикріплення голобель до хомута (СУМ II, 431). Можливо, дугар – «той, хто виготовляв цю частину упряжі»). Зафіксовано 22 одиниці такого прізвища. Споріднені антропоніми: Дугар, Дугарев (<https://ridni.org/karta/>).

Dukalenko [90] (*Дукаленко < Дукало + -енк(о) < Дука + -ал(о) < ап. дука ‘багатий’ (Ред. I, 341)). У сучасному українському антропоніміконі прізвище не засвідчене.

Dulec [107] (*Дулеч / Дулич / Дулець < Дула (Тр., 114) + -еч/-ич/-ець). Варіант Дулеч втрачений, два інші функціують на території України. Ім’я Дула стало твірною основою таких сучасних прізвищ: Дуленко, Дуліна (<https://ridni.org/karta/>).

Dulenko [109] (Дуленко < Дула (Тр., 114) + -енк(о)). Засвідчено майже 400 носіїв цього антропоніма (<https://ridni.org/karta/>).

Dumitraș [300] (Думітраш / Думитраш (Тр., 107) < Дмитро). Обидва варіанти прізвища є в сучасному антропоніміконі. Ім’я входить до інших власних назв: Думитрашкевич, Думитрашко, Думитращук (<https://ridni.org/karta/>).

Durasyo [104] (*Дурасьо < ап. дурасьо). У сучасному українському антропоніміконі прізвище/прізвисько не засвідчене.

Duryak [77] (*Дуряк / Дурак; пор.: Дурень (Чуч., 217), Дура (Ред. I, 344)) < ап. дуряк / дурак). Зафіксовано 3 носіїв прізвища *Дурак*; варіанта *Дуряк* не засвідчено.

Турецька пам'ятка «Дефтер Муфассал 1681 року» свідчить про те, що в Україні наприкінці XVII ст. прізвиська людей переходять на рівень прізвищ, бо ж були вже записані в державні документи й офіційно ідентифікували особу. Однак не можемо на основі цієї пам'ятки завжди чітко диференціювати різновиди антропонімів (імена, прізвиська, прізвища).

1. Репрезентований список антропонімів на **В–Д** засвідчує, що у XVII ст., окрім питомих власних назв, існував чисельний реєстр запозичених онімів, які адаптувалися на українському мовному ґрунті.

2. Зафіксовано широкий спектр суфіксів (-ак, -ан, -ар, -ас, -ат, -аш, -д(а), -енк(о), -ець, *-j(а), *-j(е), -ик, -ил(о), -ин, -ик, -ис, -ич, -иш, -ій, -к(о), -ов, -онь, -ос, -от(а), -ук, -ул, -ух та ін.), за допомогою яких творилися похідні імена, прізвиська та прізвища.

3. Зі 191 назви на **В–Д** виявлено такі, які:

– поширені й сьогодні (приблизно 52%), отож на Поділлі, як і на інших українських територіях, функціювали одні й ті ж принципи номінації особи: *Bandıra* (Бандіра / Бандира / Бандера), *Boçvın* (Бочвін / Бочвин), *Bogat* (Богат), *Bogdan* (Богдан), *Bohunenko* (Богуненко / Бохуненко), *Boroda* (Борода), *Borsakuf* (Борсаков), *Виçаға* (Бучача), *Çаука* (Чайка), *Çıhor* (Чігор / Чигор), *Çıkalenko* (Чікаленко / Чикаленко), *Çobanenko* (Чобаненко), *Çub* (Чуб), *Çubak* (Чубак), *Çubarenko* (Чубаренко), *Çubık* (Чубік / Чубик), *Çuçık* (Чучік / Чучик), *Çurlu* (Чурило / Чурило), *Daçenko* (Даченко / Даценко), *Daçiu* (Дачій / Дачій), *Daşko* (Дачко / Дацько), *Dalekiy* (Далекій / Далекій), *Dalyan* (Далян), *Damanenko* (Даманенко), *Dançenko* (Данченко), *Dançul* (Данчул), *Daneç* (Данеч / Данець), *Danenko* (Даненко), *Daniçenko* (Даніченко / Даниченко), *Danıк* (Данік / Даник), *Danılenko* (Даніленко / Даниленко), *Danılko* (Данілко / Данилко), *Danılo* (Даніло / Данило), *Danıis* (Даніс / Данис), *Danış* (Даніш / Даниш), *Danko* (Данко), *Danul* (Данул), *Darenko* (Даренко), *Darına* (Даріна / Дарина), *Darıy* (Дарій), *Darko* (Дарко), *Darun* (Дарун), *Das* (Дас), *Dasenko* (Дасенко), *Dasıy* (Дасій), *Dasko* (Даско), *Daşenko* (Даіенко), *Daşko* (Даішко), *Daviçenko* (Давіченко / Давиченко), *David* (Давід / Давид), *Davıdenko* (Давіденко / Давиденко), *Deleniy* (Деленій), *Dema* (Дема), *Demçenko* (Демченко), *Demen* (Демен), *Demenko* (Деменко), *Demıçenko* (Деміченко / Демиченко), *Demın* (Демін / Демин), *Demka* (Демка), *Demko* (Демко), *Demyan* (Дем'ян), *Demyana* (Дем'яна), *Demyanko* (Дем'яanko), *Denis* (Деніс / Денис), *Denısko* (Деніско / Дениско), *Denış* (Деніш / Дениш), *Dıdovıç* (Дідовіч / Дідович), *Dıma* (Діма), *Dımçenko* (Дімченко), *Dımenenko* (Дімененко), *Dımenko* (Діменко), *Dımın* (Дімін / Дімин), *Dımitraş* (Дімітраш / Димитраш), *Dımitraşko* (Дімітрашко / Димитрашко), *Dımitrenko* (Дімітренко / Димитренко), *Dımitriy* (Дімітрій / Димитрій), *Dımitro* (Дімітро / Димитро), *Dımko* (Дімко / Димко), *Dırın* (Дірін / Дирін), *Dıvak* (Дівак / Дивак), *Dobrıy* (Добрій), *Dobrotenko* (Добротенко), *Dometiyy* (Дометій), *Dometyan* (Домет'ян), *Donıç* (Доніч / Донич / Донець), *Donık* (Донік / Доник), *Donıçenko* (Доріченко / Дориченко), *Doroğa* (Дороґа), *Doronenko* (Дороненко), *Doros* (Дорос), *Doroş* (Дорош), *Dosıy* (Досій), *Dub* (Дуб), *Dubenko* (Дубенко), *Dubiçenko* (Дубіченко /

Дубиченко), Dubina (Дубіна/Дубина), Dudar (Дудар), Duharenko (Дугаренко), Dulenko (Дуленко), Dumitraş (Думітраш / Думитраш);

– поширені й сьогодні в одному з варіантів (≈4%): Daničko (Данічко / Даничко), Danyeleç (Данелець / Данслець), Dino (Діно / Дино), Doneç (Донець / Донеч), Dorozenko (Дорозенко / Доросенко), Drazin (Дразін / Дразин), Duleç (Дулеч / Дулич / Дулець), Duryak (Дуряк / Дурак);

– відрізняються від сучасних відповідників на фонетичному рівні, цілком імовірно, що були допущені помилки в записах: Dayman (Дайман), Dimyan (Дім'ян / Дим'ян), Dimyano (Дім'яно / Дим'яно), Domeçyan (Домечян / Домецяня), Dumitraş (Думітраш / Думитраш);

– не виявлені в сучасному антропоніміконі; знаходимо їх у похідних онімах (приблизно 34%). Ці назви були втрачені, однак завдяки «Дефтеру Муфассалу 1681 року» можна відновити діахронний український антропонімікон: Bavgazar (Бавтазар), Bobranenko (Бобраненко), Boyboda (Бойбода), Boyarinenko (Бояріненко / Бояриненко), Buçaşko (Бучачко), Buçmas (Бучінас / Бучинас), Buçuşanik (Бучучанік / Бучучаник), Çeçem (Чечем), Çelnik (Челнік / Челник), Çerednyan (Череднян), Çırnak (Чірмак / Чирмак), Çirmelatenko (Чірмелатенко / Чирмелатенко), Çırnoçetr (Чірночетр / Чирночетр), Çornabereç (Чорнаберець / Чорнаберець), Çornasıy (Чорнасій), Daşın (Дачін / Дачин), Dalmaç (Далмач / Далмаць), Damanenko (Даманенко), Damas (Дамас), Danadko (Данадко), Danat (Данат), Dançukıy (Данчукій), Daniçovanenko (Данічованенко / Даничованенко), Danılıh (Данілюх / Данилюх), Danılıno (Данілуно / Данилуно), Danula (Данула), Danus (Данус), Danyan (Данян), Darınko (Дарінко / Даринко), Darkun (Даркун), Dasula (Дасула), Davıdıçko (Давідічко / Давидичко), Davıdo (Давідо / Давидо), Demençunec (Деменчунеч / Деменчунець), Demenılka (Деменілка / Деменилка), Demusko (Демуско / Демусько), Denyan (Денян), Dimçadenko (Дімчаденко), Dimçiran (Дімчіран / Дімчиран), Dimdıçenko (Дімдіченко / Дімдиченко), Dimitre (Дімітре / Димитре), Dimşın (Дімшін / Димшин / Дімшин), Dınyota (Діньота / Диньота), Dimusın (Дімусін / Димусин), Dıraçenko (Діраченко / Дираченко), Dırağa (Дірага / Дирага), Dıranıyura (Діранюра / Диранюра), Dıron (Дірон / Дирон), Dıyaş (Діяш / Дияш), Dmıtraçeç (Дмітрачеч / Дмитрачець), Dmıtran (Дмітран / Дмитран), Dmıtre (Дмітре), Dobrosık (Добросік / Добросик), Dolatın (Долатин / Долятин), Dolıvko (Долівко / Доливко), Dom (Дом), Doradenko (Дораденко), Doraşenko (Дорашенко), Dorçenko (Дорченко), Dorohım (Дорохім / Дорохим), Dorozenko (Дорозенко / Доросенко?), Dosada (Досада), Dosık (Досік / Досик), Dosıyçuk (Досійчук), Doşeç (Дошеч / Дошич / Дошець), Dukalenko (Дукаленко), Duleç (Дулеч / Дулич / Дулець), Durasıyo (Дурасьо) тощо;

– деякі є екзотичними і рідко вживані в сучасному антропоніміконі: Dımıçetran (Дімічетран / Дімичетран), Dokıy (Докій), Dom (Дом), Donm (Донм), Dotorıy (Доторій), Dotur (Дотур) та ін.

litewskich oraz rodów o nieustalonym pochodzeniu. Książęta, stojący na szczycie hierarchii społecznej, stanowili elitę społeczeństwa ukraińskiego i byli wyrazicielami ukraińskiej świadomości narodowej. Ich liczebność ulegała dużym zmianom w ciągu omawianego okresu: na przełomie XVI i XVII wieku rody książęce były najliczniejsze, po czym nastąpiło wygasanie wielu z nich.

Sposoby identyfikacji

Sposoby identyfikacji oraz rodzaj stosowanych środków nazewniczych w pewnym stopniu wyróżniają grupę książąt spośród całego stanu szlacheckiego.

Notyfikacje w księgach sądowych, grodzkich i ziemskich, gramotach wołyńskich oraz w schematach genealogicznych odzwierciedlają w większości oficjalny sposób zapisu, obrazują ówczesny uzus językowy unaoczniający elitarną pozycję książąt w społeczeństwie. Zamieszczano w nich kwalifikatory stanowe *князь, князь, knjaz, (jeho milost, jaśnie oświecony/jegomość) książę, князь* – począwszy jednak od XVII w., w związku ze zubożeniem części rodów książęcych i utratą tytułów, praktyka ta zaczęła zanikać. W źródłach podawano również informacje o funkcjach i piastowanych przez kniaziów urządach, np.: *książe Bohusz Iwanowicz Korecki starosta żytomierski, braclawski i winnicki, wojewoda wołyński* (1539 Вон. XI); *Воєводе Брацлавському и Венецькому старосте Житомирському князу Роману Оєдоровичу Сангушковича* (1566 AS VII); *Я, Костєнтин Костєнтинович Устрозский, воєвода киевский, маршалок Волинское земли, староста володымерский* (1578 КЗК); *knjaz Roman jeho milost Fedorowicz Sankhuszko woewoda braslawskij, starosta zitomirtskij, derżawca reczickij* (1569 DW⁸); *Janusza Lubartowicza Sanguszka starosty krzemienieckiego* (1787 KG⁹).

Formuły nazewnicze nie posiadały stałej liczby komponentów, które w zależności od charakteru dokumentu tworzyły zestawienia o mniejszym lub większym stopniu rozbudowania.

Formuły dwuelementowe zawierały «imię + określenie dodatkowe» (dalej – OD), pełniące funkcję nazwiska historycznego (nazwa odmiejscowana -ski, nazwa zależnościowa na -owycz/-ewycz, nazwa charakteryzująca/ heraldyczna), np.: *Юрїї Шшиковський* (1509 Як.), *Иван Козъчич* (1518 AS III), *Григорїї Голчинський* (1528 Як.), *Petr Hołownia* (1545 PZW¹⁰), *Wasyli Połubiński* (1552 AS VI), *Dmitrei Sanguskiewicz* (1552 OŁ¹¹),

8 Dygnitarze, szlachta i mieszczenie powiatu włodzimierskiego składają przysięgę na wierność Koronie polskiej wobec komisarza królewskiego Jana Falibowskiego, 1569 r. *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791* / wyd.: S. Kutrzeba i W. Semkowicz. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1932. S. 325–328 (dalej w tekście – DW).

9 Wypisy z Ksiąg Grodzkich Krzemienieckich, Łuckich, Włodzimierskich, XVI–XVIII. *Архивъ Юго-Западной Россїи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. Київ: Типографія Г. Т. Корчак-Новицького, 1876–1910. Ч. 1, Т. 4; Ч. 2, Т. 2; Ч. 2, Т. 3; Ч. 3, Т. 5; Ч. 5, Т. 1; Ч. 6 (dalej w tekście – KG).

10 Popis zamku włodzimierskiego. *Rewizja zamków ziemi wołyńskiej w połowie XVI w.* / red. Al. Jabłonowski. Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877. T. VI: Źródła dziejowe. S. 1–18 (dalej w tekście – PZW).

11 Описаніє Луцького замка, 1552 г. *Архивъ Юго-Западной Россїи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. Київ: Типографія Г. Т. Корчак-Новицького, 1886. Ч. VII. Т. I. С. 152–183 (dalej w tekście – OŁ).

Матфея Четвертенского (1552 ОК¹²), Миколай Збаразский (1558 AS VII), Ивана Чорторыйского (1557 AS VII), Салтанкул-мурза (Михайло) Темрюкович (1560 Як.), Гаврило Камбулатович (1562 Як.), Ярославом Соколенскимъ (1566 AS VI), Janusz Czetwertenski (1569 DŁ¹³), Андрея Вишневецкого (1578 КЗК), Дмитрий Булыга (Ibid.), Стефан Корыбутович (Ibid.), Юреи Пузына (Ibid.), Владислава Збаражского (Ibid.), Григорей Вороневецкии (Ibid.), Janusz Zaslowski (1583 RW¹⁴), Maksim Sokolski (1569 DŁ); Hrehorij Czetwertenski (1621 PWW¹⁵), Maxim Bulyha (1680 KG); Jozef Sanguszko (1765 LW¹⁶).

Innym rodzajem formuł identyfikacyjnych były zestawienia trzejelementowe o strukturze «имię + odimienna nazwa odojcowska + OD», np.: Юрій Олександрович Гольшанський (1511 Як.), Иван Григорович Сенський (1528 Як.), Иван Андреевич Полубенский (1537 AS IV), Александр Федорович Порицкий (1537 AS III), Остафей Васильевич Сокольский (1538 AS IV), Семен Ямонтович Подберезький (1540 Як.), Богушу Федоровичу Корецкому (1541 AS IV), Юрій Васильович Глинський (1547 Як.), Семен Глібович Пронський (1555 Як.), Роман Θεодорович Санкгушковича (1549 AS VI), Михайло Іванович Осовецький (Осовський) (1550 Як.), Семен Юрійович Дубровицький (1556 Як.), Богушомъ Θεодоровичомъ Корецкимъ (1557 AS VII), Владиславу Андреевичу Збаразскому (1563 LK¹⁷), Василей Сольтанович Соколски (1565 PWL¹⁸), Kostentin Kostentinowicz Ostrozkij (1569 DW), Миха(и)ло Иванови(ч) Ку(р)цєви(ч) (1569 ВГ¹⁹), Януш Матвеевич Четвертенскии (Ibid.), Андрей Петрович Масалский (1570 П²⁰), Андрій Тимофійович Капуста (1572 Як.), Миха(и)ло Федорови(ч) Ружи(н)

- 12 Описание Кременецкого замка, 1552 г. *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. Киевъ: Типографія Г.Т. Корчак-Новицкого, 1886. Ч. VII. Т. II. С. 23–34 (dalej w tekście – ОК).
- 13 Dygnitarze i szlachta powiatu łuckiego składają przysięgę na wierność Koronie polskiej w grodzie łuckim, 1569 г. *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791* / wyd.: S. Kutrzeba i W. Semkowicz. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1932. S. 321–324 (dalej w tekście – DŁ).
- 14 Regestr poboru z woj. wołyńskiego, powiatu włodzimierskiego, 1583 г. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie Ruskie. Wołyń i Podole* / red. Al. Jabłonowski. Warszawa, 1889. T. VIII. Źródła dziejowe. S. 79–148 (dalej w tekście – RW).
- 15 Rejestr popisu wojska wołyńskiego na pospolite ruszenie, 1621 г. *Varia Archiwalne z Biblioteki Narodowej*. Sygn. 5. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej w tekście – PWW).
- 16 Lustracje starostw w woj. wołyńskim leżących: powiat łucki i włodzimierski, 1765 г. *Archiwum Skarbu Koronnego*. Oddział XLVI. Sygn. 18. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*; Lustracje starostw i królewskich w województwie wołyńskim, powiecie krzemienieckim leżących, 1765 г. *Archiwum Skarbu Koronnego*. Oddział XLVI. Sygn. 19. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*; Lustracje woj. wołyńskiego: powiat łucki, włodzimierski, krzemieniecki 1789. *Archiwum Skarbu Koronnego*. Oddział XLVI. Sygn. 20. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie* (dalej w tekście – LW).
- 17 Люстрація Кременца, 1563 г. *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. Киевъ: Типографія Г.Т. Корчак-Новицкого, 1886. Ч. VII. Т. II. С. 42–127 (dalej w tekście – LK).
- 18 Реестръ княжатъ, панятъ и всего рыцарства земли Волинской. *Литовская Метрика. Книги Публичныхъ Дѣлъ. Переписи войска Литовскаго*. Петроградъ: Типографія Главного управления уделов, 1915. Отд. I. Ч. 3. С. 431–1378 (dalej w tekście – PWL).
- 19 Волинські грамоти XVI ст. / упор.: В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. Київ: Наукова думка, 1995. 245 с. (dalej w tekście – ВГ).
- 20 Инвентарь имѣній в Луцком повѣтѣ, 1570 г. *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. Ч. VII. Т. I. Киевъ: Типографія Г. Т. Корчак-Новицкого, 1886. С. 183–190 (dalej w tekście – П).

ски(и) (1577 ВГ), А(н)дрєя Ивановича Вишневе(и)кого (Ibid.), Балтазар Андрійович Лукомський (1581 Як. 1581), Юрємь Богдановичом Пузыною (1578 КЗК), Костєнтин Костєнтинович Устрозский (Ibid.), Михаила Григорєвича Вороновецкого (Ibid.), Темрюк Шимкович П'ятигорець (1598 Як.), Потап Стефанович (?) Домонтович (XVI ст. Як.), Миколай Михайлович Подгорський (1645 Як.), Криштоф Юрійович Козика (1653 Як.), Mikołaja Andrzejewicza Zbaraskiego (Gen.) (1663 LK), Максим Иванович Булига (1687 Як.), Hieronim Pawłowicz Szanguszko (1795 IB²¹).

Tego typu formuły antropimiczne były dobrze znane jeszcze w dobie Rusi Kijowskiej²², spotykamy je również w źródłach późniejszych, np. w zapisach XV-wiecznych odnoszących się do potomków Giedymina²³. W badanym materiale zestawienia trzyelementowe z «żywą» nazwą odojcowską stojącą po imieniu chrzestnym są licznie reprezentowane w źródłach XVI–XVII w.

Zwracają uwagę zestawienia trzyelementowe o strukturze «imię + przydomek + OD».

Przydomeki, występujące w tych i w wielu innych bardziej rozbudowanych konstrukcjach (por. niżej), miały charakter rodowy: były to dziedziczne formacje dynastyczne, przydomki upamiętniające założycieli rodów i nazwy odapelatywne. Pozostałe były indywidualnymi formacjami odapelatywnymi lub patronimicznymi. W omawianej konstrukcji przydomki nawiązywały do protoplastów linii dynastycznych – pojawiły się w XVII w. w kilku rodach książęcych. Czwertyńscy, będący potomkami Rurykowiczów, w czwartym pokoleniu przyjęli przydomek *Swiatopolk* na cześć założyciela linii turowsko-pińskiej Swiatopółka Izjasławicza, np. *Gedeon Swiatopolk Czwertyński* (1677 PNL²⁴).

Niektórzy Giedyminowicze przyjęli przydomki nawiązujące do synów Wielkiego Księcia Litewskiego Giedymina, np. księżęta Różyńscy podkreślali swoje pochodzenie od Narymunta: *Романа Наримунтовича Ружинского* (1605 MWN), z kolei Kurcewiczowie używali przydomka *Koriatowicze*: *Aleksander Korjatowicz Kurcewicz* (1680 Bon. XIII), *Szymon Korjatowicz Kurcewicz* (1790 Bon. XIII). Inne przydomki dynastyczne wystąpiły w formułach bardziej rozbudowanych.

Motywację odmienną miał również indywidualny przydomek *Muńcza*, dołączony do nazwy rodowej przez Iwana Fedorowycza Masalskiego z linii czernihowskiej Rurykowiczów: *Iwan Masalski Muńcza* (1545 PZK²⁵).

21 Inwentarz wsi Bisuwki w powiecie zaślawnym, 1795 r. *Biblioteka Narodowa*. F. 91. Sygn. 374/VII-2 (dalej w tekście – IB).

22 Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород: Ліпа, 1999. С.107.

23 Huk I. Personal Names of Members of the Gediminid Dynasty in Old Ukraine. *Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche Pisa, 28 agosto - 4 settembre 2005* / ed. M.G. Arcamone. Pisa: ETS, 2011. P. 157–172.

24 Перепись населенія Луцкаго повѣта, по поводу сбора поголовной подати въ 1677–1679 гг. *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*. Кіевъ: Типографія Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1905. Ч. VII. Т. III. С. 63–88 (dalej w tekście – PNL).

25 Popis zamku krzemienieckiego. *Rewizja zamków ziemi wołyńskiej w połowie XVI w.* / red. Al. Jabłonowski. Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877. T. VI: Źródła dziejowe. S. 91–107 (dalej w tekście – PZK).

W zestawieniach trzyelementowych wystąpiły też przydomki o motywacji odapelatywnej. Spotykamy je wśród książąt Chowańskich z dynastii Narymuntowiczów: Dmytro Denysowycz przyjął przydomek *Hroza*, używany przez jego synów, np. *Jan Hroza Chowanski* (1684 AGK²⁶), a także u wspomnianych Kurcewiczów: w XVI w. książę Wasyl Iwanowycz, dzierżawca rówieński i berezdowski, rotmistrz królewski przyjął przydomek *Bułyha*, który stał się nazwą dziedziczną używaną przez kolejne generacje, również w funkcji podstawowej nazwy rodowej²⁷, np. *Дмитрь Курцевич Булыга* (1578 КЗК). Z kolei książę Iwan Połubieński z dynastii Olgierdowiczów używał indywidualnego przydomka *Duda*: *Іван Андрійович Дуда Полубенський* (1556 Як.).

Funkcję przydomków prawdopodobnie mogły pełnić również określenia heraldyczne, które wystąpiły m. in. u potomków Izjasławiczów połockich, książąt Druckich Lubeckich i Druckich Sokolińskich, posługujących się herbem *Druck*, *Drucki*²⁸, np. *Павло Друцький Любецький* (1638 Як.), w rodzie Hołownia Ostrożeńskich z linii dynastycznej Narymuntowiczów, którzy posługiwali się własnymi herbami *Hołownia* i *Ostrożeńki*, równobrzmiącymi z ich nazwami rodowym, np. *Андрей Hołownia Ostrożeńкij* (1569 DŁ), a także u książąt Zbaraskich, Poryckich i Wiśniowieckich z dynastii Olgierdowiczów, którzy pieczętowali się herbem *Korybut*, nawiązującym do imienia założyciela rodu, Korybuta Dmytra Olgierdowicza, wnuka Giedymina np. *Konstanty Krzysztof Korybut Wiszniowiecki* (1684 AGK).

Zastawienia czteroelementowe miały strukturę «imię + odimienna nazwa ojcowska + przydomek + OD», zawierały więc te same komponenty co formuły dwu- lub trzyelementowe.

Tu również na uwagę zasługują przydomki motywowane przez antroponimy protoplastów rodów. Spotykamy je u książąt Woroneckich z linii dynastycznej Olgierdowiczów, którzy w taki sposób upamiętnili założyciela rodu, Wojnę Fedorowycza Woroneckiego Trystenskiego. Jego wnukowie ze strony syna Stanisława przyjęli przydomek *Wojna*, a wnukowie ze strony syna Matusza przydomek *Wojnycz*, np.: *Лев Воине Вороницкому* (1578 КЗК), *Томаш Станіславович Война Воронецький* (1598 Як.), *Стефан Матушович Войнич Воронецький* (1625 Як.).

Z kolei książęta Słucy z linii dynastycznej Olgierdowiczów na cześć założyciela rodu Olelka (Oleksandra) Wołodumyrowycza, księcia kopylskiego, słuckiego i kijowskiego, przyjęli przydomek *Olelkowicze*, np. *Семен Юрійович Олелькович Слущький* (1592 Як. 1592), zaś Piatyhorcowie, nawiązując do pochodzenia swojej dynastii z Wielkiej Czerkiesji, przyjęli dziedziczny przydomek *Czerkiesi*, np. *Олександр Іванович Черкес П'ятигорець* (1581 Як.). Pozostałe wyekscerpowane ze źródeł przykłady formuł czteroelementowych zawierają:

1) przydomki dynastyczne, np.: *Ілля Стефанович Святополк Четвертенський* (1640 Як.), *Адам Григорович Наримунтович Ружинський* (1611 Як.);

26 Akta grodzkie krzemienieckie, 1684 r. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*. Nabytki. Oddz. I, sygn. 60 – wybór. (dalej w tekście – AGK).

27 Boniecki A. *Herbarz Polski...* T. III. S. 202.

28 Niesiecki K. *Herbarz Polski...* T. III. S. 409.

2) inne dziedziczne formacje rodowe, w tym heraldyczne, np.: *Дем'ян Яцькович Половець Рожинівський* (1516 Як.), *Іван Григорович Кожанович Велицький* (1528 Як.), *Петро Михайлович Головня Острожецький* (1538 Войт.), *Юриш Андрієвич Корьбутович Збаразский* (1578 КЗК), *Дмитро Денисович Гроза Хованський* (1609 Як.), *Михайло Михайлович Корьбут Вишневецький* (1616 Войт.);

3) a także przydomki indywidualne, np.: *Григорій (Юрій) Бориславич Хромий Глинський* (1503 Як.), *Василь Львович Глинський Сліпий Мамай* (1522 Як.), *Михайло Львович Дородний Глинський* (1534 Як.), *Петро Федорович Горчак Капуста* (1539 Як.), *Іван Андрійович Дуда Полубенський* (1556 Як.), *Іван Федорович Мунча Масальський* (1560 Як.), *Олександр Михайлович Бурдинович Ружинський* (1633 Як.).

W tej grupie zwracają uwagę określenia dotyczące rodzeństwa o takich samych imionach, które spotykamy w rodzie Hłyńskich z dynastii pochodzenia tureckiego: *Іван II Васильович Хромий Глинський* (1508 Як.) i u książąt Różyńskich: *Федір старший Стефанович Ружинський*, *Федір молодший Стефанович Ружинський* (1578 Як.). Tego typu formacje odnoszące się do stanu najbardziej uprzywilejowanego poświadczane są w zabytkach z XII wieku²⁹.

Z kolei zestawienia pięcioelementowe zawierały «imię + odmienną nazwę odojcowską + przydomek + OD + OD». Zapisy ilustrujące takie formuły nazewnicze dotyczą rodu Sanguszków, którzy używali przydomków *Olgherdowicze* i *Lubartowicze*, a do swoich nazw rodowych dodawali określenia utworzone od nowych majątności, które z czasem stały się nazwami dziedzicznymi, np.: *Семен Самуель Андрійович Сангушко Лобартович Ковельський* (1638 Як.), *Адам Олександр Григорович Ольгердович Сангушко Кошерський* (1653 Як.).

W niektórych zestawieniach wieloelementowych, denotujących przedstawicieli warstwy najbardziej uprzywilejowanej, występowała więcej niż jedna nazwa na *-ski*. Określenia odmiejscowe dodawane do nazw rodowych mówiły o nabytej własności ziemskiej, której nazwa posłużyła za podstawę motywacyjną nowego OD. Czasami jednak podkreślały starożytność i świetność rodu. Świadczą o tym zapisy odnoszące się do księcia Andrija Kurpskiego, dzierżawcy Kowla, Wyżwy i Mylanowycz, który przyjął dodatkowe określenie *Jaroslowski*, nawiązujące do protoplasty linii jarosławskich Rurykowiczów, Iwana Wasyljowicza, Wielkiego Księcia Jarosławskiego: *Андрей Курпски и Ярославски* (1583 RW).

Dodatkowe nazwy odmiejscowe mogły również odnosić się do założycieli bocznych linii rodowych, np.: *Богдан Федорович Глинський Путивльський* (1509 Як.), *Михайло Василевич Вишневецький и Збаражский* (1517 AS I). Mogły też być używane tylko w jednej generacji, np. *Богдан Володимирович Глинський Боровський* (1576 Як.), bądź oznaczać dziedziczone już nazwy i dotyczyć kolejnych pokoleń rozrodzonych rodów, np.: *Володимир Богданович Глинський Путивльський* (1540 Як.), *Іван (Януш) Юрійович Дубровицький і Гольшанський* (1549 Як.),

²⁹ Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул... С. 105–106.

Князя Алекса(н)дра Федоровича Збара(ж)ского и Поры(ц)кого (1571 ВГ); Андрій Андрійович Буремльський (1610 Як.), *Władysława ze Zbaraża Zbaraskiego Woronieckiego* (1677 PNL). Spotykamy je nie tylko obok określeń pochodzących od nazw majątków ziemskich, lecz również innych określeń rodowych, co ilustrują formuły identyfikacyjne Kropotków (Krokotków) oraz Sanguszków.

Pierwsi byli potomkami książąt smoleńskich, którzy od nadanych im przez Kazimierza Jagiellończyka dóbr Jełowicze przyjęli dodatkowe określenie *Jełowiccy*³⁰: *Krokotki Jełowickoho z Jełowicz* (1545 PZŁ). Sanguszkowie wywodzili się z dynastii Giedyminowiczów i od nowych dóbr Kaszyr i Kamień Kaszyrski przyjęli przydomek *Koszyrski, Koszerski*, który z czasem stał się ich nazwą dziedziczną, wymiennie używaną z nazwą rodową: *Александром Андреевичем Сангушковича Кошарским* (1563 AS VII), *Ле(в) Са(н)кжуико Коше(р)ски(у)* (1571 ВГ). Druga linia tego rodu od nazwy Kowla, który znalazł się w ich posiadaniu, przyjęli przydomek *Kowelscy*, dziedziczny przez następne pokolenia, np. *Василь Михайлович Сангушович Ковельський* (1558 Як.).

Przytoczone wyżej struktury były wzbogacane o wyrażenia przyimkowe z + *nm* lub/ i *na* + *nm*, stojące bezpośrednio przed nazwą rodową bądź po niej, np.: *кназ Станислав Вороницкии зо Збаража* (1578 K3K); *Aleksander z Ostroga Zasławskij* (1621 PWW), *Stephan Koributowicz Porycki ze Zbaraża* (Ibid.), *Михайло Юрійович з Козельська Пузина* (1650 Як.), *Владислав Домінік на Острозі Заславський* (1656 Як.), *Jan Karol Książę na Klewaniu Czartoryski* (1659 KGK³¹), *Томаш Юрійович з Русинова Козика* (1667 Як.), *Stefana Swiatopołka na Żywotowie у Князеву Крыниці Четвертинського* (1677 PNL); *Павла на Білому Ковлу, Smolanach, Rakowie, Lubartowie Lubartowicza Sanguszka* (1747 Z³²).

Analityczne nazwy odmiejscowe tego typu wskazywały na relacje własnościowe, służyły zapewne nie tylko dokładniejszej identyfikacji, ale również podkreśleniu statusu społecznego ich nosicieli.

Określenia dodatkowe w identyfikacji książąt były nazwami rodzinnymi i dziedzicznymi³³. Posługiwanie się wspólnym określeniem znajduje wyraz nie tylko w używaniu tej samej nazwy rodowej przez rodzeństwo, lecz również w zapisach, w których identyfikacja braci czy małżonków odbywała się poprzez użycie określenia dodatkowego w formie liczby mnogiej, np.: *kniaz Aleksander a kniaz Jwan Fedorowiczy Czortoryiskii* (1545 PZŁ³⁴), *kniaz Bohdan a kniaz Michajło Kurcowiczy* (Ibid.), *Максима а Остайя Sokolskich* (Ibid.), *Князя Януша и князя Але(к)са(н)дра Але(к)са(н)дровичо(в) Збара(з)ких и Пору(ц)ких* (1570 ВГ), *кназ Костентин и княжна Ганна Костентиновичи Вишневецкиє* (1578 K3K), *кнаже Юрии а [...] кнаже Владислав Андриєвичи Корыбутовичи Збаразскиє* (Ibid.). Tendencja

30 Boniecki A. Herbarz Polski... T. XII. S. 311.

31 Wypisy z ksiąg grodzkich krzemienieckich, 1659–1682. *Biblioteka Narodowa*. F. 5. Sygn. 4112/III.

32 Zasław dobra, 1747 r. *Zbiór Al. Czolowskiego*. Sygn. 629 / Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

33 I. Мутник. Антропонимия Воляния... S. 151–204, 335–347.

34 Popis zamku łuckiego. *Rewizja zamków ziemi wołyńskiej w połowie XVI w.* / red. Al. Jabłonowski. Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877. T. VI: Źródła dziejowe. S. 19–90.

przechodzenia OD z ojca na dzieci oraz obejmowania wspólną nazwą całej rodziny w antroponimii rodów książęcych zaznacza się już w drugiej połowie XV w. Dziedziczności określeń poimennych oraz stabilizacji ich form sprzyjało prawo spadkowe i związane z nim podtrzymywanie ciągłości tradycji imienniczej rodu. Nazwy rodowe zachowała większość przedstawicieli warstwy najbardziej uprzywilejowanej, potomkowie rodów w linii prostej. Członkowie linii pobocznych przyjmowali nowe określenia, które pełniły rolę jedyne go poimienne go OD, z czasem stając się formacjami dziedzicznymi bądź dodawali je do dawnych nazw rodowych.

Podsumowanie

1. W antroponimii stanu najbardziej uprzywilejowanego odzwierciedlone zostały główne tendencje rozwojowe zarysowane w epoce wcześniejszej, dotyczące zarówno środków słowotwórczych, jak też sposobów identyfikacji opartych na systemie dwu- i trze yelementowym.

2. Sposoby nominacji przedstawicieli dynastii książęcych w dawnej Ukrainie: Rurykowiczów i Giedyminowiczów, książąt pochodzenia tureckiego, potomków udzielnych książąt litewskich oraz książąt o nieustalonym pochodzeniu w źródłach XVI–XVIII w. oparte były na tym samym modelu nazewniczym, co miało związek z asymilacją religijno-kulturową i językową potomków ich założycieli. Dominacja formacji odmiejscowych wskazuje na znaczenie, jakie w całym stanie uprzywilejowanym przypisywano własności ziemskiej. Wśród książąt jednak tego typu określeń było stosunkowo więcej niż w pozostałej części stanu szlacheckiego.

3. Wyrażną obecność zaznaczyły również formacje patronimiczne na *-owycz/-ewycz*, które dotyczyły przede wszystkim «żywych patronimów», stojących na drugim miejscu po imieniu chrzestnym przed nazwą rodową lub przed przydomkiem w konstrukcjach wieloelementowych, w funkcji przydomków okazjonalnie wystąpiły określenia na *-ycz*. Tego typu formuły znane były również wśród ukraińskich panów i ziemian, a patronimiczne nazwy rodowe w tej grupie występowały znacznie częściej niż w rodzinach książęcych³⁵.

4. Zarówno w identyfikacji książąt, jak i pozostałej części stanu szlacheckiego wystąpiły przydomki urobione od imion protoplastów rodów oraz innych sławnych przodków), nazwy charakteryzujące, heraldyczne i odmiejscowe wyrażenia przyimkowe, których obecność mogła mieć związek z wpływem polskich kancelarii.

5. Istotnym wyróżnikiem były natomiast właściwe tylko grupie książąt przydomki rodowe, nawiązujące do założycieli linii dynastycznych.

6. Sposoby identyfikacji książąt mogły być uwarunkowane charakterem badanych źródeł, cechowała je duża różnorodność podyktowana z jednej strony brakiem norm prawnych, z drugiej zaś czynnikami cywilizacyjnymi i społeczno-kulturowymi związanymi z rozwojem ekonomicznym i potrzebą dokładnej identyfikacji, a także praktyką sięgania do historii dynastii i rodów, podkreślania statusu posiadaczy własności ziemskich.

35 Mytnik I. Antroponimia Wołynia w XVI Antroponimia Wołynia... S. 342; Mytnik I. Antroponimia szlachty ukraińskiej i bojarów w XVI–XVIII w. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. T. 2013. S. 200; Ящук Л.В. Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: автореферат. Київ, 2008. С. 7–8.